# A MAGYAR IGÉNY KÖZÉPKORI IRODALMUNKBAN

Irta : *Juhász Géza*

A NÉPKÖLTÉS magától fölbuggyanó forrás, az irodalom lecsapolt vadvíz, szabályozott folyó, öntöző hálózat. Az ókor szellemi csapadékát a görögök tárolták és duzzasztották föl, az európai parlagra aztán a nagy csatornaépítők, a rómaiak vezették rá az éltető vizeket. A XI. században nálunk is megtörtént az első kapavágás. Szikrázott a föld; azidőtájt Európa-szerteszellemi fagy járt: az írástudatlanság kora. Szerencsére első uralkodónk udvarában rögtön három szent él: a király, a királyfi és nevelője. Gellért püspök maga is író és a legmagasabb környezetben mutat példát erre a vadonatúj tevékenységre. Mindhármuk életét hamarosan megörökíti az egyház, s bő anyagával még az első század letelte előtt ösztönzést ad a történetírásra.

Hogy a magyar gondolat megrögzítése aránylag ilyen gyorsan megy, része lehet benne őseink keleti készségének, a rovásírásnak. De irodalmunk ebben az első keresztény században teljesen «európai». Minden műfaja a külföldre utal, sőt nyelve is latin. Ez alól a merőben idegen kifejezési kéreg alól kell majd lassankint előszabadítani a Magyar Igényt: először nyelvben, aztán formában, végül tartalomban. Ez a magyar irodalomtörténet belső értelme. A középkorban ebből csak az első folyamat indul meg: irodalmunk nyelvének magyarrá tétele.

Nem kicsinylendő eredmény, mikor századok multán megszületik a Halotti Beszéd, vagyis a magyarnyelvű irodalom. Minden középkori nép egyháza nyelvén kezd írni. Az is időbe telik, míg a latin műveltségű írástudó kieszel valami helyesírásfélét az oklevelek és geszták vad szittya szavaira, amelyeket eddig legföljebb a másrendszerű rovásírással örökítettek meg. Hát még mikor 1200 óta nagy nekifeszülés árán megjelenik szép sorjában az első prózai szöveg, az első vers, az első könyv és végül 1490 óta a kései kéziratos irodalom. Minden lépés újabb évszázad, de mérföldlépő csizmában.

Nyugaton már régen széltére futkároznak az egyház öntöző művei mellett a világi költészet folyócskái, mikor nálunk vallásos

irodalom is alig van magyar nyelven. De érthető ez : a félezredes indulás-különbséget nem lehet behozni. Csak a Dunamedencében kell szemlét tartanunk, rögtön nem leverő a magyar teljesítmény. Középeurópa legtöbb népe nincs máskép, némelyik még úgy sem, mint mi.

A népköltés búvópatakából az irodalomba át-átszivárog valami. Hogy átszivárog, ezt a puszta józan ész alapján is bátran állíthatjuk. Az ellenkező feltevés volna képtelenség, hacsak el nem hisszük, hogy Szent István papjai kioperálták a magyarság agyvelejét, s újat, keresztény tudattal telítettet illesztettek a helyére. A leggőgösebb Párizs-járta tudós is kénytelen ráfanyalodni parasztjaink «csacska meséire». Valami szívós anamnézis föl-fölveti az ősi mult törmelékeit. A szellemi életben nincs tökéletes újrakezdés. Spengler történelme, amelynek minden kultúrája más fajhoz tartozik, s nem termékenyítheti egymást, olyan erdő, amilyen a mesében sincs. A letarolt pogány sudarak helyén ugyan keresztények nőnek, de tovább kering bennük az ősi nedv. Ha valaki megcsapolja a szent fa törzsét, gyanta buggyan belőle, világi vonók megszólaltatója.

Könnyen hajlunk rá, hogy távoli korokat egyszerűsítsünk. A «sötét középkor» a mai köztudatban az «emberiség fénykora» lett. Ha eddig csupa rablólovagot, zörgőcsontú szerzetest szimatoltak benne, ma mély lelkiéletén, egyensúlyozott társadalmán, világnézeti egységén álmélkodunk. Ez a nagy egység természetesen csak látszat. Ezer éven át ellentétes égtájak árjai csobogtak össze a középkor lelkében, s ez a sokféle áramlat nem zuhatagos hirtelenséggel, hanem méltóságos kanyargással torkolt a reneszánszba.

A mi fajtánk, különböző szűrőkön át, szintén beleömlesztette a kor tudatába a maga ősi tárgyi igényét, forma-hajlamát. Népköltésünk századokig ismeretlen tájakon bujdosik, de a Szent István udvarából kiinduló kis irodalmi csatorna addig csörgedez, míg itt-ott össze nem találkozik vele. A Halotti Beszéd óta egybe-egybefoly, s megint szétválik a kettő. Bennünket ezek a találkozó pillanatok érdekelnek : ekkor születik a magyarnyelvű egyházi irodalom.

Mindjárt idejegyzem egy alkotását. Még nem került elő a latin eredetije ; nincs tehát kizárva, hogy magyar termék.

*Ó kegyes szíz Mária!*
*te vagy szép tiszta rózsa.*
*Bín nélkül fogantatál,*
*mert mennyből te adatál.*

*Anyádtúl mikort sziletél,*
*Istentől úgy tiszteltetél,*
*hogy méhében megszenteltetél, szerettetél, ápöltetél,*
*kétség nélkül eredet-bűntől szeplőtelen őriztetél:*
*szíz Mária ékes viola,*
*bűnössöknek vígasága.*

*Ó kegyes szíz Mária!*
*te vagy szép tiszta rózsa.*
*Szentháromságnak leánya,*
*Istennek édes anyja.*
*Gábrielnek mikoron te hűl,*
*szízeségedben ippölél,*
*malasztval ottan megtelíl.*
*Csudálatos az szízeség kivel érdemléd*
*istenséget méhedben úgy viselhetned:*
*szíz Mária ékes viola,*
*bűnössöknek vígasága.*

*Ó kegyes szíz Mária!*
*te vagy szép tiszta rózsa.*
*Szeplőtelen megmaradál,*
*Jézust ha nekönk adád.*
*Ó mely méltó szíz te akkor lől*
*mikor istent embert szűléd,*
*mert angyalok imádának, szeretének, tisztelének,*
*szolgálának téged, mendeneknek bódognak hírzetének.*
*Szíz Mária ékes viola,*
*bűnössöknek vígasága.*

*Ó kegyes szíz Mária!*
*te vagy szép tiszta rózsa.*
*Mennyeknek dicsősége,*
*szenteknek nagy öröme.*
*Halálod mikort közelejtvén*
*fiad Jézus úgy szerete,*
*hogy halálodra lé-jöve.*
*Angyeloknak, mártíroknak, pátriárkháknak*
*mend az szenteknél felette magasztatál.*
*Oly örvendes az te szent fiad*
*mend örökkön örökké: Amen.*

Népköltésünk és ez a Mária-ének : — ki ne érezné azonnal két ellentétes világ szelét? Népdalaink szűkszavú zárkozottságához mérten mintha ez volna az igazi «tiszta líra» : az érzés gazdag előáradása, az áhítat, csodálat, boldogság és öröm himnusza. Nincs itt képek mögé rejtve semmi. Mámorosan olvad bele a lélek egy nagy egyetemes ujjongó hódolatba.

De ha alkotója egyéniségét próbálnánk magunk elé képzelni, még nagyobb zavarba jönnénk, mintha egy-egy népi da-

lunk vagy balladánk szerzőjének vonásait keresnők. Ezekből többnyire könnyen kielemezhetjük a magyar parasztot, a Mária-énekből viszont ez a faji (egyben társadalmi) jelleg is hiányzik. A keresztény Európa bármelyik tagja megírhatná. Nincs benne semmi egyénien jellemző. Igaz, népköltésünkben sem hivalkodnak az alkotójuk személyét meghatározó individualista vonások. De még a zárkozott magyar természethez mérten is : a gótikus egyéniség valósággal el van fojtva. Csak kollektív lírát termel : vallásos és — többé-kevésbbé — hazafias költészetet.

A pogány magyarnak az élet élet volt, csupa reális tevékenység ; a halál halál : merő nyugalom. A keresztény megfordítja ezt a szemléletet. A testből magasra emeli a láthatatlan lelket, amely után lógó nyelvvel ugrál a Sátán. Ha szigorú önsanyargatással megóvjuk lelkünket a test tőrvetéseitől, a síron túl örök élet vár ránk. Vagyis a kereszténynek az élet a halál és a halál az élet. A pogány egyéniség egy szám a sok közül. A keresztény lélek az egész látható világnál fontosabb ; imájával — a Kazinczy-kódex szerint — megfogja magát a megfoghatatlan Istent, meggyőzi a győzhetetlen Istent, megkötözi a hatalmas Istent. Csakhogy ez a csodaerejű fölszabadult lélek mégsem jut önállósághoz. Beilleszkedik a mennyei hierarchiába, ahol a leghatalmasabbak is csak szirmok a mennyei tűzrózsában.

A pogány teste szuverén úr, a keresztényé a lélek szolgája. S a középkorban a szolga sorsa nem éppen rózsás. Semmi öncélja nem lehet : a rábízott isteni rész üdvözülését kell munkálnia. Véres kötelesség ez. Magyar mértéktartásában is sok helyen milyen idegen ma már a Margit-legenda. Nincs nála beszédesebb bizonyságunk, milyen a középkori egyéniség. Sanyarú rabszolgaság a testé. A szép királyi szűzet ledobbanásig hajszolja a kegyetlen lélek. Betegséggel sujtja, térdepléssel, böjttel, veréssel, sündisznóövvel gyötri, sárban, szennyben, iszonyú kórágyak közt vonszolja lerongyoltan, évtizedekig fürdetlenül, bármennyire megnehezült is a köntöse féregnek miatta.

A királyleánynak ez a magatartása tökéletesen célszerű. Minél nagyobb a szenvedés, annál boldogabb bizalommal várja a lélek a halál óráját, a végítéletet. Nemcsak lelkifurdalást nem érez, ha keleti kényúrként marcangolja test-rabszolgáját, sőt egyenesen büszke a könyörtelenségére. Mindegy, mi az ára, csak ő legyen szabad. Nem csupán maga iránt irgalmatlan, mások élete sem számít neki. Mohón iparkodik érdemét gyarapítani. Ha valamelyik apácának meghal a hozzátartozója, Boldog Margit vele sír és így vigasztalja : «Akarta volna az Úristen, szerető

atyámfia, hogy inkább énnéköm történt volna ez, hogynem teneked», amiről ha értesül a király, meg a többi rokon, aligha köszönték volna neki. Margit királyleány az öntudatos üdvözülésvágy olyan acéltípusa, hogy magasrendű keménysége előtt maga a főnöknő is értelmetlenül áll, s megdorgálja túlzásaiért. Társnői, előkelő házak gyermekei, végül csaknem meggyűlölik, annyira idegen és borzalmas nekik, amit magával csinál.

Az idézett Mária-ének jó kétszáz évvel túlvan a Margit-legenda eseményein. Már lehajlik a természethez, észreveszi a tiszta rózsát, ékes violát. Égi jelkép ez, nem földi virág : az Istenanya tisztasága, ékessége. De ahogy refrénszerűen ép ezeket ismételgeti a költő, ráárad versére valami édes fény.

Mire Margit királyleány a Nyulak-szigetén sanyarogni kezd, az európai szellem új korszakba lép. Assziszi Szent Ferenc összebékíti a lelket a testtel, amely idáig, ha csak egy pillanatra szűnt a korbács, máris le akarta rángatni az üdvösség meredélyén fölfelé kapaszkodó lelket a gyehennába.

Szent Ferenc kiragadja a világot az ördög karmaiból és visszaajándékozza a hivő lelkeknek, Istennek. Nap és hold, farkasok és madarak testvérként ismernek egymásra s maguk közé fogadják az embert. Az anyag elveszti súlyát, gonosz hatalmát. Föllebben a föld és lélekkel árad tele. Az Assziszi, a középkor Oedipusa, még egyszer megfejti a szfinx talányát. «Ember» — feleli ő is, de : Isten embere. «Testvér» — feleli, s innen nem vérfertőzésbe, öncsonkításba visz az út, hanem a kolostor fehér csöndjébe, ahol új derűvel élhet magas rendeltetésének az elfojtott egyéniség.

A román stílben még viaskodott egymással a szellem és az anyag, a gótikus templomban eldől a küzdelem : a roppant kőtömeg, sugárzó üvegfestményeivel, merő lélekké változik. A gótika már nem jelent elszakadást a földtől. Ellenkezőleg, a keresztény lélek ekkorára olyan biztos lett a maga túlvilági hitében, hogy visszahajolhat az anyaghoz. A legzsúfoltabb valóságábrázolástól sem húzódozik, mert mindenben Mennyei Értelmet lát. Szent Ferenc, Dante és Giotto, a középkor fő képviselői így lesznek egyben a reneszánsz előfutárai : bennük születik meg a Valóság, az anyagi világ új tisztelete. De az ő valóságuk még az Ég szimboluma. A reneszánsz viszont majd a misztériumot is a hús és vér világába vonja le, «az égi vízióból földi séta lesz».

A mi anyanyelvű irodalmunk kezdetben csupa fordítás. Kevés hozzáértést mutatna az a jellegkutató, aki emiatt elhanyagolandónak tartaná. Sehol jobban nem lepleződik le az egyéniség, mint

éppen a «szószerinti» fordítás parányi eltérésein. Már a kiválasztás is fontos önvallomás. Középkori himnuszfordítóink például kevés kivétellel a latin egyházi líra első korszakából merítenek. Annak kezdetlegesebb formái, egyszerűbb tartalmai megfelelőbbek a hívek számára, mint a kései középkor skolasztikus fínomsága és bonyolult versbravúrja.

A magyar igény ereje rögtön meglátszik, mint a képzelet szerepét vizsgáljuk : kódexeink képzeletét valósággal megbénítja a magyar «józanság». Az önérzetes pogány bízott a maga táltosában, javasasszonyában, de bezzeg kötve hitt az idegen papoknak. Hűvösen fogadta a keresztény tant. Erkölcsi tételei ugyan lassankint vérévé váltak, de belőle magából soha nem lett több, mint mérsékelt csodahivő. Természetesen, az ősi magyar valószínűség határát nem lehet mai centiméterrel méregetni, hacsak nem kiirthatatlan népi babonáink mértékével. A pogánynak a természetfölötti hit magától értetődő volt. Még inkább az volt a kereszténynek. A vallásos lélek tulajdonkép értelmesebb, rendezettebb világban él, mint a «fölvilágosult». A gótikus ember még nem ismerte a Véletlen lealázó rémét. Minden dolgát a Teremtő intézte személyesen. Dárdát ragadott az üldözött ártatlanok védelmére, nem bilincselte a «természeti törvény».

Míg a keresztény mennyország hatalmai nálunk is ki- és bejárhattak a házak és legendák oldalain, századokba telt. A pogány magyar csak a saját csodáiban hitt. Első legendáinkat érezhetően feszélyezi is az alig áttért hallgatóság kételye. Zoerardról és Benedekről még a hiteles tudósítás igényével értesít 1070 táján az első magyar író. A legvasfejűbb pogány sem igen találhat benne tamáskodni valót. Még a XII. század hajnalán sincs Szent István kisebbik legendájában több csoda, mint egy jós álomlátás. Csak 1200 után bátorodik szárnyra a magyar képzelet, Szent László legendájában. Ekkor már — az Asszisi kora ! — az is fölhasználható, ami nemrégiben merő pogányságnak rémlett : Csanád világi mondája befészkel a Gellért-legendába, Kézai Gesztája pedig megörökíti a hún hagyományt, amelyet még Anonymus is csak távolról kerülgetett.

De ha végbemegy is a képzelet fölszabadulása, magyar legendáink mégsem tobzódnak úgy a földöntúli részletekben, mint a nyugatiak. Boldog Margit köré olasz földön misztikus csodák rózsaerdeje nőtt, a mi legendánk eseményeit Beöthy nem egészen jogtalanul vélte mindennapiságoknak. Fő csodájuk, hogy a hatalmas király leánya minden megalázó munkát örömest végez. «Ó szerető atyámfiai, bizonyában csuda, hogy a mi kemény szí-

vünk ketté nem reped ez szent szűznek ő alázatossága hallván, mikoron mi meggondoljuk, hogy mi semmik vagyunk ő hozzá képest, de maga még sem tudjuk magunkat megalázni, miképen ez szent szűz.» Az önlegyőzés csodája ez.

Bármily hatalmas nevelő iskola volt az egyház, alapalkatunkat természetesen nem változtathatta meg. Annál kevésbbé, mert mire úgy-ahogy meggyökerezett nálunk az új hit, nyugatról már a lovagkor szelleme áradt be. Ez gyorsította ugyan a megtérést, Szent László a harcosokat épúgy elragadta, mint a kegyes lelkeket, de ahol a szentnek egyben Toldi erényeivel is rendelkeznie kellett, ott sohase m bírt a tömegekben olyan föltétlen rajongás kifejlődni, mint nyugaton. A keresztesháborúk élményei, a pogány műveltség hatása, a sűrű érintkezés az eltérő hitű Bizánccal, a besenyő, tatár, kun és török szomszédság, — mindezek más szellemet teremtenek nálunk, mint ahol zárt tömegben élnek a katolikusok. A magyar realitás-érzék a maga igazolását olvassa ki a pogány érintkezésekből. Érthető, miért nem jut tovább kódexirodalmunk a mérsékelt csodáknál, bármily kritikátlan hitre van is beállítva a kor gondolkozása.

Még az sem merő romantika, hanem sokban személyes tapasztalat, mikor a külföldi legendák s a prédikációk példázatai meghordozzák a magyar lelket az egész akkori világon, a római birodalom népei közt, Jeruzsálemben, Egyiptomban, a regés Keleten. Idegen szokások, élmények, különös tartományok lakói nemcsak hírből jutnak a magyar szellemig ; maga is állandóan benne él a világesemények sodrában. Harcol a Szent Földön, végigszáguldja Itáliát, egy királyát császári trónra kíséri, a másikat a lengyelek közé. Futnak előle a rettentő szultán seregei, amelyek Bizáncot elfoglalták. Nemcsak szószékről hallja a csodát, maga is egyre inkább a megvalósult tündérálmok világában él. Századok telnek, míg külső ellenség juthat a földjére, s mint egy nagy birodalom vezető népe jár-kél otthonosan egész Középeurópában.

Fegyveres hódításait megemésztette az idő. Szellemi alkotásaiban, legjelentéktelenebb fordításaiban is, még mindig jól kitapinthatjuk hajdani alkatát. Minden változás ellenére : az örökegy magyar igényt.

# A DÉLSZLÁV NEMZETI KULTÚRÁK KÉRDÉSE

Irta: *Hadrovics László*

Az az állam, melyet régebben SHS királyságnak hívtunk, ma Jugoszláviának nevezünk, 1918-ban három nemzet egyesüléséből jött létre. A szerbek, horvátok és szlovénok 1918-ig évszázadokon keresztül egymástól függetlenül élték politikai és kulturális életüket, történetük folyamán más és más népekkel kerültek kapcsolatba, más-más kultúrközösségbe tartoztak. Éppen a történelmi fejlődés e különfélesége magyarázza azokat az ellentéteket, melyek e három nép között ma politikai egyesítésük után is fennállanak.

Azok a nyelvi, vallási és művelődésbeli különbségek, melyek évszázadok folyamán e nemzeteknél éppen egymástól független életükben kialakultak, máról-holnapra el nem tüntethetők. Egy-egy nép különböző rétegeiben különböző tudati fokon, de mindenesetre ott él a közös mult tudata és ennek a tudatnak, vagy sokszor talán csak egészen homályos érzésnek összetartó ereje sokkal nagyobb, hogysem azt egy adott politikai átcsoportosítás egy csapásra meg tudná változtatni. Aminek létrejöttéhez századok tudatalatti munkájára volt szükség, azt ismét csak évszázados fejlődés változtathatja meg. Lehet, hogy az állami élet közössége idővel e három nép karakterében sok elütő vonást ki fog egyenlíteni, lehet, hogy a sorsközösség tudata és állandó érzése ma még nagyon is kirívó színeket le fog tompítani vagy el fog mosni, de ez a nivellálódás csak lassan haladhat, mint ahogyan évezredes fejlődés eredménye az egyes népeknél a közös történeti mult, a közös hagyományok és a közös kultúra tudata is. Éppen ezért azok az erőfeszítések, melyek ma a szerbek, horvátok és szlovénok között nemcsak a politikai, hanem a népi összetartozás tudatát is akarják ébresztgetni, igen sokszor nagy ellenzésre találnak.

Minden nép arcának, éppen úgy, mint az egyes emberének is, megvannak a maga sajátos vonásai, melyek megkülönböztetik minden más néptől. Az egyénnél e vonásokat világosan látjuk, szinte le tudjuk őket mérni. Egy nép arca azonban számtalan alig-alig megfogható, alig megfogalmazható, inkább csak sejtett, mint világosan látott vonásból tevődik össze. Hogy ezeket megérthessük, vissza kell mennünk a multba, végigkísérni a

nemzetet a maga egészében fejlődése útjain és vizsgálni azokat a történelmi erőket, melyek a nemzet arcának kitestesülését létrehozták.

Ha a három délszláv nemzet népi karakterét vizsgáljuk, azt találjuk, hogy főleg három tényező volt döntő befolyással kialakulására: a nyelv, a vallás (és a vele járó kulturális orientáció) és a politikai történelem, valamint az ezzel járó, más népektől kapott kultúrhatások. E nemzetformáló tényezők természetesen nem válnak el egymástól ilyen világosan, hanem egymásba fonódva, egymást át- és átszőve oszthatatlan egységet alkotnak.

Ha egy csiga a szlovén nyelvterület északi pontjától elindulna és Dél-szerbiában állna meg, lassú utazása után alig venné észre, hogy ott, ahol kikötött, egészen más nyelvet beszélnek, mint ahonnan elindult. Az egész nyelvterületet egymásba átfolyó, egymástól aránylag csak kevéssé különböző diakletusok láncolata alkotja. E tájnyelvláncolatból a történelem folyamán két irodalmi nyelv emelkedett ki, nem számítva azokat, melyeknek élete az irodalomban hosszabb-rövidebb idő után megszűnt. E két, ma is élő irodalmi nyelv a szerb-horvát és a szlovén.

A szerbek és horvátok egy irodalmi nyelvet használnak, de ennek az irodalmi nyelvnek két különböző dialektusát beszélik. Vannak bizonyos szavak, melyekben a horvát -ije- hangcsoportot ejt a szerb -e- helyett. Pl.: világ horvátul: svijet, szerbül: svet. Ezenkívül kisebb-nagyobb eltérések a szókincsben is vannak. Pl.: színház szerbül: pozoriste, horvátul: kazaliste, de ezek az eltérések alapjában véve elenyészők, a horvát és szerb nyelvet a köztudat és a tudomány is egynek veszi. Feltűnő talán, hogy a két uép milyen makacsul ragaszkodik nyelvében e jelentéktelen különbségekhez. Ezek a különbségek azonban csak látszólag ilyen jelentéktelenek. Valójában ezek egy darab mult, egy darab népi közösségtudat hordozói. Nagy írók nyelvhasználata által megszentelt hagyományok ezek, melyek nemzedékről-nemzedékre szállnak és ezekről lemondani annyit jelentene, mint a nemzeti öntudat egy részét elfelejteni. Sokkal nehezebb a szlovénség nyelvi problémája. Jugoszláviában ma másfél millió szlovén él, az egész világon számuk két millióra tehető. Ez a kis nép önálló kultúrát és önálló irodalmat teremtett magának. Irodalmi nyelve nagyon eltér a szerb-horváttól nyelvtanában, de szókincsében is.

Legérdekesebb jelensége a szlovén nyelvnek, hogy ma is él benne az ősi kettősszám, mely valamikor valamennyi szláv nyelvben megvolt. Külön igealakot használ pl., ha azt akarja mondani, hogy mi *ketten* dolgozunk és mást, ha mi *többen* dol-

gozunk. Ez a sajátság és a hangsúly igen nagy változatossága teszi a szlovént egyik legnehezebben megtanulható nyelvvé. Bár a szerbek és horvátok nyaranként gyakran felkeresik a szlovén nyaralókat, jóformán alig lehet köztük egyet-kettőt találni, aki nyelvüket is megtanulja. Sem a szlovén nyelv, sem a szlovén irodalom, annak ellenére, hogy igen komoly értékeket tud felmutatni, a horvátok és szerbek között nem tudott otthonossá válni. A szlovén kultúra népszerűsítését célzó kísérletek, mint pl. Zágrábban szlovén irodalmi estek és színielőadások rendezése, inkább csak mint kuriózumok tudták a közönség érdeklődését felkelteni. Átlagos műveltségű szerbek és horvátok csak igen keveset tudnak a szlovénságról.

Éppen, mivel a szlovén nyelv különállása erősen újtában áll a délszláv nyelvi egységnek, már a mult század első felében, az illir mozgalommal kapcsolatban felvetődött az a gondolat, vajjon nem volna-e helyesebb, ha a szlovénság a délszláv nyelvi egység érdekében lemondana önálló irodalmi nyelvéről és írói a szerb-horvátot használnák. A szlovén így megmaradna otthon a mindennapi érintkezés nyelvének, megmaradna a szószéken és esetleg az alsóbb néprétegeknek szánt irodalomban. E kísérletezés azonban, melynek még ma is vannak hívei, újra és újra megtört a szlovén kultúra legkiválóbb munkásainak ellenállásán Már a mult század első felében Prešeren, a szlovénok legnagyobb költője, felismerte az azt igazságot, hogy az életképes irodalmi nyelv csakis a nép nyelvéből sarjadhat ki. Nem is próbálkozott a szerb-horvát irodalmi nyelv átvételével, tudta, hogy az ilyen vállalkozás népi talaj nélkül meddő marad. Azóta a legnagyobb írók, mint Levstik, Cankar újra és újra Prešeren mellett tettek hitet. A kérdés még ma is annyira eleven, hogy az egész szlovénságot szinte két táborra osztotta. Az egyik fél hajlandó volna a jelenlegi politikai helyzet érdekében feláldozni az egész irodalmi multat és jövőt, lemondani az önálló irodalmi nyelvről, a másik fél viszont ragaszkodik ahhoz az úthoz, melyen kultúrájának legkomolyabb építői jártak.

A délszlávság másik nagy problémája a vallás. A horvátok és a szlovénok a nyugati egyházhoz tartoznak és majdnem mind katolikusok, a szerbek a keleti egyházhoz tartoznak, pravoszlávok. Él azonkívül a mai Jugoszláviában körülbelül egy millió mohamedán. A mohamedánok délszláv ajkúak ugyan, nemzeti hovatartozásuk eldöntése azonban nem mindig könnyű. Régebben még a vallási közösség tudata sokkal erősebb volt bennük, mint a nemzeti. A régebbi generációk még töröknek vallották magukat, bár

törökül közülük alig tudtak, újabban vidékenként hol szerbeknek, hol horvátoknak vallják magukat.

A vallás emberformáló ereje egymagában is elég lett volna arra, hogy eredetileg testvérnépek nemzeti differenciálódását a történelem folyamán előidézze. A szerbek és horvátok esetében azonban a vallással együtt két teljesen ellentétes kultúra került egymással szembe. A horvátság nemcsak a nyugati kereszténységnek lett részese, hanem részese lett annak a csodálatosan gazdag latin kultúrának is, melyet a filozófiával és poézissel telített nyugati kereszténység a középkor folyamán kivirágoztatott. Amikor pedig a középkori irodalomban a latin nyelv mellett a nemzeti nyelvek is kezdenek helyet kapni, az Adriai-tengerpart és a szigetek horvátságánál gazdag egyházi irodalom kezd kibontakozni, melynek legszebb alkotásai a XIV. és a XV. századra esnek. Missalék, breviáriumok, zsoltárfordítások, legendák, misterium-drámák kerülnek ki az egyház műhelyéből. A középkori egyházi irodalom majdnem minden műfaját és motívumát megtaláljuk itt.

A szerbség a keleti kereszténység révén a bizánci kultúrkörbe került. A keleti kereszténység a maga poézisnélküli merevségében megközelítően sem tudott olyan sokrétű színpompás kultúrát teremteni, mint a nyugati. Irodalmának legkedveltebb műfaja a szentek élete. E műfajt a szerb kolostori irodalom is átvette és a nemzeti szentek életeiben nemcsak irodalmi emlékeket, hanem történeti forrásokat is megőrzött. A szépen fejlődő szerb kultúra vonalát azonban derékon törte a török hódítás. Amikor 1459-ben Szerbia török pasalik lett, a szerb kultúra és vele együtt az irodalom is teljesen elhanyatlott, innen kezdve a XVIII. századig szünetel náluk jóformán minden irodalmi alkotás.

Ezzel elérkeztünk ahhoz a ponthoz, melyen a három délszláv nemzet talán a legláthatóbban különbözik egymástól. Az a kérdés itt, hogy a németség, olaszság, törökség és elsősorban a magyarság mennyiben járult hozzá a szerbek, horvátok és szlovénok nemzeti és kulturális differenciálódásához? A politikai történelem, és a szomszédos népekkel való érintkezés a multban, hogy érezteti hatását a jelenben?

A szlovénság földrajzi helyzeténél fogva a német és olasz kultúra hatáskörébe került. E hatások közül kétségtelenül a német volt a nagyobb, de, mint látni fogjuk, az olasz volt a szerencsésebb. A szlovénság fölé már középkori történelmük folyamán egy német uralkodóréteg került, mely az egész szlovén kultúra kialakulását döntően befolyásolta. A törzsökös, népi szlovénságból

nem alakulhatott nemesi réteg, még kevésbbé főnemesség, mely más népeknél fejlődésük kezdetén az Egyház mellett a kultúra legfőbb hordozója lett. Ezért a fölvilágosodás idejéig a szlovénoknál egyházi irodalmon kívül alig találunk mást. Ez az egyházi irodalom is csak a reformációval kezd igazán fellendülni, de éppen úgy az ellenreformációval el is hanyatlik, míg a katolikus papság rá nem eszmél, hogy az eretnek könyvek megégetése után teljesen könyvek nélkül maradott. A fölvilágosodás szerencsés fordulatot hoz. Ekkor kezdenek Vodnik, a kilépett pap, Linhart, a történetíró a széles népi rétegeknek szánt irodalmi termékekkel fellépni. Majd a fiatal szlovén irodalom a romantika sodrába kerül, ekkor azonban Prešeren, a szlovénok legnagyobb költője biztos művészi érzékkel az európai divatú német drámák, balladák és eposzok helyett, régi olasz és olaszos minták felé fordul és ezzel nemcsak saját művészi fejlődésének sorsát dönti el, hanem az egész szlovén irodalomét is. Prešeren még a nagy nemzeti mult keresésének sem esett áldozatul. Egy elbeszélő költeményén és néhány románcán kívül teljesen megmaradt a líránál. Megmaradt a világfájdalom és a szerelem halkszavú, kissé fáradt, de mindig elegáns költőjének. A szlovén irodalom így kikerülte azt a veszélyt, mely már bölcsője körül ott settenkedett, t. i., hogy nem tud szabadulni a német minták nyomása alól és végérvényesen odakenődik a német irodalomhoz, mint annak egy epigon hajtása. Hogy ez nem történt meg, az csak Prešeren érdeme. Az ő költészete még ma is élő valóság, még ma is ott lüktet a szlovén irodalom életében, de nem mint utánzott norma, hanem mint éltet adó forrás, mint a biblai mustárfa magja.

A német és az olasz kultúrhatások szerencsés megoszlása tette lehetővé a szlovénságnak azt, hogy csekély száma mellett is az európai kis népek között egyik legértékesebb nemzeti kultúrát kitermelje. Magának a népnek a fejlődése már nem volt ilyen szerencsés. A szlovénok soha sem élhettek önálló nemzeti életet. A régi Ausztria koronatartományaiban meg kellett elégedniök annyi nemzeti szabadsággal, amennyit a mindenkori Landesherr éppen megengedett. Nagyobb veszélyt ez csak a mult század első fele óta jelentett a szlovénségre. A nemzeti élet szabadságának hiánya és a számbeli kicsiség állandó érzése kifejlesztette náluk az emelkedésre vágyó embertípus egy fajtáját, mely emelkedése érdekében és hogy császárhűség szempontjából föltétlenül megbízható elemnek tartassék, hajlandó volt meghozni minden áldoztaot, hajlandó volt saját származását elfelejteni, anyanyelvét nem egyszer megtagadni. Ezt a szlovén típust meg-

találjuk a mai Jugoszláviában is. A szlovénság nagy tanítói elsősorban ezt az embertípust akarták eltüntetni a nemzetből. Hosszú azoknak az íróknak a sora, akik a nemzeti öntudat ébresztgetésén fáradoztak olyan korban, mikor más nemzeteknél a túltengő nemzeti önérzetet kellett már megnyirbálni. Jellemző éppen a háború előtti idők legnagyobb szlovén írójának mondása: «Nagyobb szükségünk van nemzeti büszkeségre, mint szlovén egyetemre».

A horvátságot két felől érte hatalmas kultúrhatás. Hatott rá a magyarság, mellyel nyolc évszázadon keresztül állami közösségben élt. Hatott rá az állami és a jogi életről való felfogásával, de hatott rá irodalmával is. Nem véletlen, hogy a zagorjei horvátság első irodalmi emléke éppen a mi Werbőczynk Tripartitumának kaj-horvát fordítása. A mult század első felében éppen a horvátságnak ez a része, melyet a legtöbb szál fűzött a magyarsághoz, lett a nemzeti és irodalmi újjászületés legfőbb mozgatója. A dalmát tengerpart és a kis raguzai köztársaság igen hamar olasz befolyás alá került. Az olasz reneszánsz hatására itt csodálatos irodalmi fellendülés indul meg, mely a XVI—XVII. századokban ér el virágzása csúcspontjára, messze meghaladva értékben és mennyiségben az egykorú magyar irodalmat. A raguzai irodalom írói lesznek a horvátság igazi klasszikusai. Rájuk gondolnak a XIX. sz. nemzeti újjáteremtői, mikor a nagy nemzeti multat emlegetik. Egységes horvát nemzetről tulajdonképpen a mult század közepe óta beszélhetünk. Eddig az időig a politikailag szétt agolt horvátságban csak nagyon gyengén élt az összetartozás tudata. Maga a horvát nép is csak egy egész kis területet jelölt, a többi részek horvátsága a provinciális elnevezést használta, mint pl. raguzai, boszniai stb. A mult század harmincas éveiig irodalmunk nyelve sem volt egységes. Mindegyik provincia a maga dialektusát használta irodalmi nyelvnek és egymásról nem is igen tudtak. A Zágráb környéki horvátság irodalma jó ideig majdnem ismeretlen volt pl. a raguzaiak előtt. 1835-ben azonban Gaj folyóiratában megkezdte egy északhercegovinai nyelvjárás használatát, melyet hangzás szempontjából legszebbnek ítéltek, s melyről úgy gondolták, hogy legkevésbbé rontották meg idegen elemek. Ezt a nyelvjárást fogadták el a horvátok és a szerbek a közös irodalmi nyelv alapjául. A későbbi szerb írók azonban eltértek ettől a hagyománytól és irodalmi nyelvüknek egy speciálisan szerb dialektust tettek meg, mely a már említett pontokban eltér a horváttól.

A középkori szerb állam bukása után a szerbség sorsa a törökhöz kötődik. A török előrenyomulásával kezdődik a szerbek

második honfoglalása. A főleg pásztorkodással foglalkozó, földhöz egyáltalán nem kötött nép igen könnyen követte vándorlásaival a török minden mozdulatát. Részint mint az ozmán sereg harcosai, részint mint ellátó kereskedői tódulnak a szerbek a XV., XVI. és még a XVII. század folyamán is észak felé. De nagy azoknak a száma is, akik a török elől menekülve keresnek északabbra hazát, elsősorban természetesen Magyarországon. Mikor a török visszahúzódik, vele együtt igen sok szerb-telepes is elköltözik. A Délmagyarországon maradottak azonban gyökeret vernek és megőrzik etnikai jellegüket.

A törökkel való évszázados együttélés erős nyomokat hagyott a szerbség népi karakterében. Kifejlesztette a szerbségben elsősorban a harcias, szabadság szerető, egyéni kezdeményezésre termett hajduk-típust, mely inkább józan eszére és nem egyszer az ököl jogára hivatkozik, mint az írott törvényre. De kifejlődött náluk egy erős kereskedő osztály is, mely a nemzeti megújhodás bölcsőjénél, mint a szerb világi kultúra egyetlen hordozója, a legnagyobb szerepet vitte. A délmagyarországi szerbek kulturális fejlődése elsősorban magyar minták nyomában járt. Mint ahogyan a horvátságnak is éppen az a része ébredt legelőször nemzeti öntudatra, mely leginkább át volt hatva a magyar kultúrától, éppen úgy a XIX. századi szerb nemzeti és kulturális megújhodást is a magyarországi szerbek indítják meg.

Végigtekintettük nagy vonásokban a három délszláv nép, nemzeti és kulturális fejlődését. Csakis e különböző irányú fejlődés ismerete tudja velünk megértetni azokat az ellentéteket, melyek ma még a három nép között politikai egyesülésük ellenére is fennállanak. Legmakacsabbul ragaszkodik minden nemzeti értékhez a szerbség és horvátság. A történelem folyamán állandóan alkalmazkodáshoz szokott szlovénság most is sokkal könnyebben beletalálta magát a megváltozott helyzetbe és a nála szokásos csendességgel itt-ott engedményeket téve bámulatos ügyességgel dolgozik tovább kultúrája építésén.

Egységes délszláv nemzetről beszélni ma még korai dolog. E három nép közös multja nem több két évtizednél. Ez az idő nagyon is kevés ahhoz, hogy évszázados fejlődés eredményét megváltoztassa. Egységes nemzetet nem politikai helyzetek hoznak létre, egységes nemzet csak lassan kristályosodhatik ki az egyének évszázados sorsközösségében a fennmaradásért folytatott közös harcban, a szépért és jóért, a kultúráért vívott közös küzdelemben.

# HAZATÉRÉS

Irta: *Biró István*

Az erős, domborkás férfi — napsütötte, barnaszakállas — végigment a homályos, gyanússzagú folyosón. A hivatalszobák ajtaja jórészt nyitva volt, kihallatszott a monoton zsongás — mint egy szürke méhkasé. Az iktatónak egérszaga volt, a segédhivatalnak kapadohányszaga, a kiadónak ázott bundaszaga. Ide befordult.

Bement a főnök szobájába, aztán végigjárta a sárgult papírokkal megrakott barna asztalokat.

— Szélesházy József vagyok, szervusz — mondta mindenütt kordiálisan. — Akit most helyeztek át Szekszárdról.

A hivatalnokok egyenkint felkeltek.

— Derecskei, Kaltenbach, Miskolczy — mondták a neveiket és visszasüllyedtek az asztalok papírtengereibe, szinte zörögve, mint a papiros és fásultan, mint az íróasztal.

A sarokasztalnál szemüveges, pisze, szőkebajuszú fiatalember körmölt. Az új kolléga neki is bemutatkozott.

— Doktor Nagy Géza vagyok — mondta hangsúllyal a fiatalember, aki nem mondta vissza a «szervusz»-t és mindjárt, ambícióval visszaásta magát az aktái közé.

Szélesházy hümmögött, leült az asztalához, hosszúszárú pipát szedett elő, rátöltött és csendesen dolgozgatott.

Hanem délután, mikor Kaltenbachhal hazafelé tartottak, kikívánkozott belőle a keserűség:

— Tudod-e, kedves barátom, hogy nekem odalent Szekszárdon a megyeházán hajdú állott az ajtóm előtt és hogy én kétszer vadásztam együtt a főispánnal és itt, most ilyen, ilyen . . . ember, mint ez a Nagy doktor . . . röstelli, hogy letegezem.

A tekintetes úr — mert ezentúl így hívjuk —, mikor odalent volt Szekszárdon, ha végigment a megyeházán, csupa atyafiba botlott és tegeződött az egész tisztikarral. Hát fájt neki ez a ridegség.

— Kérlek, kedves kolléga — mondta Kaltenbach —, tekintetbe kell venned, hogy Nagy doktor a nyolcadikban van . . .

— Hm, persze, a nyolcadikban . . . — a tekintetes úr egy kicsit röstelkedett.

Otthon, a fülledt lakásban, vacsora közben — a folyosón cselédek viháncoltak — a feleségének is kipakolta az esetet. Az asszony sóhajtozott, már csak sóhajtozni tudott — és simogatta a nyolcéves Józsi haját.

— Nohát meglátszik, hogy ezen az átkozott Pesten vagyunk. Hallgasd csak, odamegyek a sarokasztalhoz . . .

Mikor már ágyban volt, még akkor is — már félálomban — morgott :

— A főispánnal kétszer . . .

Másnap, mikor hazafelé mentek Kaltenbachhal, azt kérdi ez egy főútvonalon :

— Nem jönnél be kérlekalássan egy kávéra ide a kávéházba? Kiülnénk a terraszra . . . És talán egy parti tarokkot . . .

A tekintetes úr megállott, szétterjesztette a karjait és kidüllesztette a pocakját :

— Hát tudod-e édes barátom-uram, hogy nekem odahaza Szekszárdon házam volt, régi szép ház, oszlopos, vadszőlős tornáccal, apai örökség, a legszebb tornáccal Tolnában? Meg hogy harminc hold szőlőm volt, gyönyörű szőlő, főjegyző, főmérnök mindig ott voltak a szüreten, tudod-e, hogy nekem olyan borom termett, olyan borom, hogy te olyat csak a mennyországban fogsz szopogatni, ha ugyan rászolgálsz, hogy odakerülj, tudod-e, hogy csak ültem ott a tornácon a csibukkal és invitáltam be az urakat : No, jegyző úr, hát egy pohárral csak megtisztel, no főúr, ha nem veti meg a szegény embert? . . . És én üljek be ebbe a cifra oduba, ebbe a füstáruló boltba, pesti ember aszfaltkertjébe és a rikkancs orra előtt iszogassak kávét?! Soha, amíg élek!

Hát bizony gyűlölte Pestet és ilyenforma passzív rezisztenciával állott rajta bosszút.

Kaltenbach krákogott és óvatosan csak hümmögött :

A tekintetes úr magába mélyedt, nem szólott. Csak mikor elváltak, mondott ennyit :

— Hogy én kártyát sem veszek a kezembe, amíg élek, ezt is elhiheted, kedves komám !

Áldott jó szíve volt a tekintetes úrnak. Mire ott ült a feleségével, fiával a vacsoránál, már elfelejtett elkeseredést, mindent. Göcögve nevetett :

— He, feleség, emlékszel Kenessey Danira? Mikor lepecsétüte a szakállamat? ! Az vót a nagy akasztófa !

Jó kedve volt, mert bor is volt az asztalon. Ez még abból maradt . . .

A tekintetes úr mértéktartó volt borban, mindenben, de pár hét mulva mégis végére járt a hazai. Kollégát röstelt megkérdezni (ki tudja még mit nem gondolnának), hát a szolgához fordult, aki különben is szakszerűnek látszott ezen a téren :

— Mondja csak, barátom, hm . . . hol lehet itt ezen a Pesten jó bort kapni? De bort ! Nem vizet !

És fölemelte a mutatóujját.

A tekintetes úr, ha már inni akart, jó bort kívánt, tiszta bort, hogy a nap áttűzzön a poharán, meg derült arcokat maga körül. Ezeket nem találta a pesti kocsmákban, hát inkább kerülte őket.

A szolga az öklét a szájára fordította és lehúnyta a jobbszemét. Aztán széthúzta a száját és megrázta a vállait hangtalan nevetéssel. Borissza ember módjára, szinte vallásos extázisba esett a jó bornak már az említésére is.

Hivatal után együtt ballagtak el. Szép nyári délután volt. Egy csendes utcában földszintes házon firmatáblára pecsenyebor pingálva, és még ez a felírás: «saját szüretelésű borok».

A kocsmaajtóban két oleander. A kocsma hüvös, magas helyiség, üveges deszkafallal elosztva. A falon Kossuth képe meg Rákóczié. Meg az a bizonyos «13. §». Az asztalokon táblácskák, a kedélyesség csatalobogói : «Naplopó Asztaltársaság», «Szélhámos Asztaltársaság», «Mamlasz Asztaltársaság». Festett zöld asztalok, székek, padok.

Lompos, falusi kuvasz fogadta őket, de nem ugatott,

talán megismerte, hogy ők is falusiak. Hátul feltűnt egy kékköténves, zömök ember, nyírott fején ferencvárosi sapkával. Leültek.

— Hát kocsmáros úr, ha még van abbul, tudja — mondta a szolga és megint hangtalanul nevetett.

— Abbul már nincs, de maj' megfejem a szivárványoskutat — felelt a kocsmáros foghegyről.

Hozta a bort.

Jó volt. Mint a cseppfolyós tűz; az ízében szűzmezők méze érzett. Vidoran libegő lánggá vált tőle az ember.

— No? — kuncogott a szolga.

A tekintetes úr bólintott. A falat nézte, fent egy szarvasagancsot vett észre, meg egy kakukos órát és egy képet, egy képet: piros és kék bársonyruhás, hollóhajú ifjú gyöngéden átölel egy szép, szomorú szőke hölgyet, uszályos fehérruhásat, aranycipellőset. Márványos terraszon állanak, jobbról pálmás, ragyogó kert pompázik, balról a végtelen kék tenger. Vitorla libeg rajta, azon a gályán jött az idegen királyfi, messze tengerentúlról, hogy búcsút vegyen szép kedvesétől... Együgyű és divatjamúlt kép volt, áradt belőle a szegényes romantika és a régies szentimentalizmus, meg valami édesen ostoba bánat, hogy az embernek olyan jól megfájult tőle a szíve...

A tekintetes úr is valami tompa szomorúságot érzett, ködöset, mint a Végtelenség és komolyat, mint az Öröklét.

A szolga elbúcsúzott.

— Kint a kertben jobban esik most az ülés — mondta a kocsmáros és már vitt is előre üveget, poharat.

A földszintes ház udvarán, a nagylombú fa alatt néhány faasztal, szék tenyérnyi helyen, elkerítve zöld, vadszőlős faráccsal. Az udvaron parasztszolgáló dalolt, bánatosan, a Marosról, amelyik messze-messze földön szép csendesen kanyarog... Arra a kocsmáros falusi tengelicéje is rákezdte a maga nótáját.

A nap még tüzesen udvarolt a földnek. Szellő támadt és meglibegtette a tekintetes úr kabátja szárnyát — a régi jó szürke kabátját. Lehúnyta a szemét és ivott.

És ekkor érezte, hogy a szellő régi, drága mezei illatok

emlékét sodorja feléje, a tengelice a messzi, otthoni erdők üzenetét fecsegi el, hogy a vadszőlő, mint a drága, régi kúria ambitusáé és hogy amit iszik, a bor, a nap csókjától fakadt teje az Anyaföldnek . . . annak a földnek, amely negyvenhat évig táplálta őt a keblén.

Felnézett, a kocsmáros ott állott előtte.

— Barátom, kocsmáros úr . . . — tördelte a tekintetes úr — nekem nem kell ez a Pest . . . még a lakásomat se bírom megszokni . . . de itt, itt magánál . . . úgy éreztem magam, mint otthon, otthon az én régi . . .

Nem tudott tovább beszélni. Sírt.

Ezentúl majd mindennap elment a kocsmába. Huncut lett megint, a kollégákkal sokat évődött, a régi kedélyét visszanyerte.

A kocsmárossal egyszer Szekszárdról esett szó.

— Szekszárd? — mosolyodott el a zordon ember — odavaló vagyok. A borom is szekszárdi.

— Úgy-e, hogy ráösmertem? — érzékenyedett el a tekintetes úr. — Szervusz! Én csóti Szélesházy József vagyok.

A kocsmáros felkelt, összeverte a bokáját:

— Nemes Basarczy Sándor.

Most már anyafiak voltak. Tejtestvérek.

Egy koratavaszi este azt mondta a kocsmáros:

— Holnap elgyere biztosan. József-nap estélyét tartjuk.

Borzongatós márciusi idő volt másnap este, mikor a tekintetes úr elindult a kocsma felé.

Bent langyos levegő fogadta, ételgőz, borpára és harsogó széles nevetés.

Az egyik asztalnál négyen ültek: egy postás, egy rendőr, egy hivatalszolga meg egy vasútas. Mind József.

A kocsmáros éppen egy történetet fejezett be.

— Mit tehetett a finánc egyebet? Azt mondta: Átosszolgája, Basarczy úr!

Ezen nevettek.

Csóti Szélesházy József pedig azt tette, hogy bosszút állott Nagy doktoron, bosszút Kaltenbachon, aki nem akart vele a másodrangú kocsmába jönni, bosszút a Takarékpénz-

táron, amelyik megvette a szőlőjét és bosszút állott magán : lekezelt ezekkel az emberekkel és leült közéjük.

És ennek a nagy, sehonnai, rideg városnak a közepén, ahol zsúfolt főposta van, virrasztó őrszoba, dohos irattár, sietős, nagy indóház és ázott bundaszagú kiadó, egy eldugott kis kocsmában hat szegény falusi ember egy estén át érezte egymás szíve verését . . .

Télen olykor délelőtt is leszaladt két decire Szélesházy. Egyszer pedig — a kályha mellett ült — el is szunnyadt ültében. A főnök éppen akkor lépett a szobába.

Következő József-napkor a fiát is elvitte magával a kocsmába. Nagy garral lépett be ; mindenki odanézett. Piros volt az orra és szürke borosta verte ki az állát.

— Ide nézzetek — kacagta —, mit tud ez a lurkó. Mit fogsz tenni, Józsi, a jegesmedvével? (Jegesmedvének hívta a főnökét.)

— Azt, amit Kenessey bácsival tettem — felelte bátran a kemény kis kölyök —, békát dugok az ágyába.

— Na halljátok? Fiam — komolyodott el egyszerre —, azt mondom neked, hogy a szegény embert jobban megbecsüljed, mint az urat ! Most pedig igyál !

A kisfiú egy félpohár bort egy hajtásra kiivott. Az asztaltársak éljeneztek.

— Na, mit szóltok hozzá? — hencegett az apa.

— Apja fia — és a fia arcát odanyomta az övéhez.

Igy látszott, hogy már öreg . . . öreg . . .

Egy délelőtt a főnöknek valami dolga akadt a városban. Mikor egy kocsma előtt elment, egy férfit látott kilépegetni onnan. Szélesházy volt, aki nem vette észre a jegesmedvét.

Szélesházy nem értette, mit akarnak tőle, mikor másnap a főnök behívatta magához és «magasabb érdekről» és «intenzív munkáról» beszélt neki.

Az ilyen beszédekre egyáltalán nem is ügyelt.

Nem értette azt sem, hogy ezután egy-két hónappal, mikor hazament, miért találja sírva a feleségét, aki hivatalos írást mutatott neki. Sok minden volt benne, egy szúrt szemet különösen Szélesházynak, az, hogy : «nyugdíjilletményei».

Ezt sem értette és ezt a szót rágta, gyúrta a szájában

sokáig, összecsikorította a fogát. Maga elé meredt. Azután elaludt, a székben átaludta a napot és az éjszakát.

Pár napig otthon maradt. A tétlenség nyomta, a felesége panaszkodott, a fia kérdezett.

Egynéhány hét mulva a nagy diófa-almáriom — anyai örökség —, amelyik azelőtt tele volt borral, gyümölccsel, minden jóval, az is kérdezni kezdett, széles, szétnyitott üres szájával. Aztán a konyhaszekrény. Aztán az éléskamra.

— Talán elmennél a bankba? Felvennének — sírdogált az asszony.

Bankba? Amelyik a szőlőt megvette, az is olyasmi volt . . . Szélesházy csak összemorcolta a szemöldökét és elment.

Délig kóborolt a városban céltalanul. Délben a kocsmához ért. Bement.

— Van egy tányér levesed? — kérdezte a kocsmárost, aki idegenül nézett rá.

Megette a levest. Aztán egy pohár bort kért. Kiitta. Akkor kiment a konyhába. A szolgáló éppen fát aprított. Kivette a kezéből a baltát.

— Hát én hazajöttem, Sándor. És itthon is maradok.

Ezt mondta és szépen vágni kezdte a fát.

## *PILLE A RÓZSÁN*

*A sűrű piros rózsa fölnéz ránk,*
*mint dús megaludt láng.*
*A pille a rózsán, libegő virág,*
*telhetetlen, falánk.*

*Pillét a rózsán, bíboros-lilák,*
*röpülő virágok,*
*pille-levelet, rózsa-szárnyacskák,*
*se hallok, se látok.*

*Legyetek bohók, gyerekek, csacskák,*
*csintalan angyalok,*
*ma mese a világ, én magam*
*mesebeli vagyok.*

**Kalmár Ernő**

## *EGYEDÜL A TAVASSZAL*

*Fáradt lábam most dalolva dobban,*
*szívemben új nótákat zeng a vér,*
*friss erők pezsdülnek karomban*
*és öröm és könny belül harcra kél.*

*Most elhalt ősök sorsa leng körül,*
*szent tisztaság, nomád-árván menés:*
*a csend zúg, rámhull drága függönyül*
*és pogány kedvvel szemem az égre néz.*

*Csak tiétek vagyok most mező, nap,*
*a földből lehelnek tűnt századok,*
*a Ma egy-egy lépéssel elmarad*
*s virágok kelyhén lelkem fáj, ragyog.*

*Minden, ami itt izzik, bennem él,*
*virágok szűz bomlása az enyém;*
*sötét dolgok zord bilincse nem ér*
*el hozzám s nem béklyóz meg feketén.*

*Vágyok tiszta lenni, mint a kék ég,*
*és szelíd, akár tarka-selymes rét;*
*zajból-kihullt gyermek, aki félénk*
*szájjal mormol ős, megszakadt mesét.*

*— Oh Nyugat, útvesztő éjed bomlik,*
*fény ver át, ím, lomha messzeségen*
*s a Perc úgy ragyog fel bennem most, mint*
*ritka, tűnt szivárvány fekete Égen.*

**Turbók Gyula**

# A GELLÉRTHEGYI CITADELLA

Irta: *Mesterházy Jenő*

A SZABADSÁGHARC nehezedett hazánkra. Országunk szíve: Pest-Buda még ezekben a nehéz időkben is megőrizte azt a fontos központi szerepét, földrajzi helyzetének kedvező előnyei révén, melyek már a multban is hazánk első városává tették. A katonai uralom alá vetett országnak könyörtelen diktátora, a sötétlelkű Haynau itt ütötte fel szállását. Innen intézte hóhérmunkáját, amellyel dermedt rémületbe döntötte az országot. Ez a katonai rémuralom 1850 júliusáig tartott és azért nem tovább, mert még a bécsi kormánynak is elég volt már a vérengzés. Haynau elbocsátása után Albrecht főherceg lett Magyarország helytartója és katonai főparancsnoka, aki minden igyekezetével azon buzgólkodott, hogy eleve megakadályozzon egy esetleges újabb nemzeti felkelést. Bizalmatlan volt Pest-Budával szemben is és hogy elvegye a két testvérváros kedvét előre is holmi meggondolatlanságtól, szükségesnek találta a gellérthegyi fellegvárnak, a «Citadellá»-nak felépítését.

Igy született meg hazánk fővárosában a Citadella és így gyarapodott még a legegyszerűbb pest-budai polgárnak szókincse is ezzel a francia eredetű kifejezéssel, amely annyit jelent, hogy fellegvár. Pontos meghatározás szerint a citadella egy várban vagy nagy városban létező önállóan, tehát a vár vagy város elvesztése után is sikerrel megvédhető erőd. Olyan erőd, mely katonailag az ellenség hatalmába került vár helyőrségének menedékhelyül szolgál, rendőrileg pedig: városok polgárságának forradalmi felkelését nehezbíti vagy meg is akadályozza. Ezért aztán a citadellát mindig a vár vagy a város felett uralkodó magaslaton épitik úgy, hogy a háztömböktől széles sík, az úgynevezett esplanade vagy glacis által választják el. Már most e meghatározás alapján azonnal rájövünk, hogy hazánk fővárosában valószínűleg nem annyira a helyőrség menedékhelyéül épült a citadella, mint inkább azzal a rendőri célzattal, hogy a város polgárságának az esetleges forradalmi megmozdulását akadályozza. Albrecht főhercegnek ugyanis nem volt elegendő, hogy a budai Várhegy erődjellegét is visszaállítsa a várfalak kijavításával és a Várhegyre vezető négy

nagy kapu helyreállításával. Neki meg külön fellegvár is kellett és miután ilyent a Várhegyen már nem lehetett építeni, erre a célra a Dunapart felől meredeken felemelkedő, a parttól körülbelül 135 m magasságra emelkedő Gellérthegyet találta alkalmasnak.

A Gellérthegy majdnem 80 méterrel magasabb, mint a budai Várhegy déli fennsíkja, tehát valósággal uralkodik nemcsak a Várhegy, hanem az egész város felett. E mellett központi a helyzete. A Dunát segíti délkeleti irányban kitéríteni és hogy mekkorát fordul a Duna fővárosunk alatt, azt a legszemléletesebben éppen a Gellérthegyen, a Citadella tövében láthatjuk a legjobban. Ha pedig sikerül a Citadellába bejutnunk és annak keleti mellvédére felhágnunk, elbűvölve látjuk, hogy szinte Nagy-Budapest központjában állunk. Nem fogja el semmi a kilátásunkat. Feltárulnak előttünk a Svábhegy összes villái, házai. Ott mered előttünk szinte kézzelfoghatóan a Sashegy minden egyes kopasz mészkősziklája. Budaörsi-út, Kelenvölgy, Kelenföld, Budafok egy része, Csepelsziget épületei, gyárai. Olyan egységes, szép kilátás nincs is sehonnan, mint a Gellérthegy, jobban mondva a Citadella tetejéről és ez felejthetetlen élmény még annak is, aki hűvös nyugalommal tudja szemlélni a szépet és nem könnyen lelkesedik. Kitűnőbb helyet fellegvár építésére Albrecht főherceg valóban nem találhatott, mert a Gellérthegy — különösen a multban — a főváros legfontosabb hadászati pontja volt. Érezték ezt jól a törökök is. Annak idején nehogy könnyen kiostromolják őket Budavárából, 1598-ban a mai Citadella helyére egy erős őrházat, kis váracsot, másképpen «blokkházat» építettek. Erről a kis fiókvártömbről nevezték el a németek a hegyet «Blocksberg»-nek. Ezt a hegyet és a rajta levő «blokkházat» kellett elsőnek elfoglalni a bajoroknak 252 évvel ezelőtt, mikor hozzáfogtak a keresztény egyesült hadak Budavár dicsőséges visszafoglalásához.

A németek Blocksbergnek nevezték a hegyet, melyen később a Citadella épült. Mi magyarok pedig Szent Gellérthegynek, mert erről a hegyről taszították le a pogány magyarok 1046-ban Gellért püspököt, aki Beszteréd, Bőd és Beneta püspökök társaságában a Gellérthegy alatti réven akart átkelni Nagy Pestre, hogy üdvözölje az Oroszországból hazaérkező András herceget. A pogányságra visszatérő lázadó magyarok elfogták, kétkerekű taligán felvontatták a meredek hegyre és onnan lökték le a mélységbe. A vértanuhalált halt Gellért püspököt hamarosan szentté avatták és a hegyet, melyet addig Kelen-hegynek hívtak, Szent Gellért-hegyének nevezték el.

Erre a szomorú emlékezetű, de kitűnő fekvésű hegyre építtette

Albrecht főherceg a festői Citadellát, amelyet néhány év óta esténként kivilágítanak és így egyik legszebb látványossága lett fővárosunknak. 1851-ben Kasselik Ferenc, a pesti Vigyázó-féle palotának (amelyet most bontottak le a Károly-körút és Rákóczi-út sarkán), valamint a régi pesti (már régen lebontott) városházának építője kapott megbízást az erődmű létesítésére. Munkáját Thalher Ferenc kormányzósági építőmester vezetésével hamar végezte, mert a megbízás a munka gyors befejezésére sürgette. Az építkezés áldozatul követelte azt a nagyszerűen felszerelt csillagdát, amelyet még 1814-ben létesítettek a mai Citadella helyén és amely eléggé nagyméretű épület volt, mert a körülbelül 185 méter hosszú Citadellának éppen a felét tette. De a fellegvár nagyon fontos és nagyon sürgős volt, mert nem lehetett megbízni a két dunaparti városban, annak ellenére, hogy Pest például nemcsak Haynaut, de még a hirhedt Jellasics József bárót is díszpolgárává választotta. De nem bízott Albrecht főherceg még az 1851-i budapesti népszámlálás adataiban sem, noha a 156.000-nyi összlakosságból 61.000-nyit mutattak ki németnek és csak 39.000 lakót magyarnak. Az igaz, hogy pl. a zsidó lakosságot a «szlávok», szerbek, olaszok és románok mellett külön nemzetségnek vették és mert számuk közel járt a 18.000-hez, így külön kellett szerepelniök, hogy a statisztika könnyen mutathassa ki Pest-Budán a német lakosság abszolút többségét.

Kasselik latin keresztformára tervezte meg a Citadellát egyemeletes magassággal, amelynek délkeleti része hatalmas udvar, északnyugati része pedig katonai laktanya volt. Délkeleti Pest felé néző meredek falán éppen azért nem is látunk ablakokat, csak 21 keskeny lőrést, melyek hármasával vannak belevágva a tisztára terméskövekből összerakott hatalmas falba, amely majdnem egészen félköralakban van megépítve, hogy a puskások kilövési lehetősége minél szélesebb területre irányuljon. A kereszt jobb- és baloldali szárain már nagyobb négyszögű nyílások is voltak, éppenígy az épület hosszanti és délnyugati falain, mert ezekből a nyílásokból ágyúk csövei meredtek Pestre és Budára. Az épület északnyugati része is félköralakú, akár a délkeleti, azzal a különbséggel azonban, hogy északnyugat felé nem lőrések, hanem ablakok nyílnak, mégpedig földszintiek és emeletiek, összesen 11—11. Az udvari részen az épület falai belülről úgy voltak megépítve, hogy a nyitott mellvédekről a katonai őrség Pest-Budát állandóan szemmel kísérhesse. Kaput egyetlenegyet vágtak a hatalmas épületbe, mégpedig annak északkeleti oldalán, tehát a budai Várhegy felé. Ez a kapu a Citadella udvarára vezetett, honnan az észak-

nyugati laktanyarészbe csak egy csapóhídon keresztül lehetett bemenni. Ezt a hidat végszükség esetén láncon lehetett felvonni, hogy esetleg a laktanya udvaráról támadó lázadók oda semmi körülmények között be ne hatolhassanak.

A Citadella tehát ugyancsak jól volt megépítve és a Pest-Budai polgároknak dehogy is jutott volna eszébe bárminémű lázadás megkísérlése. Még a tájékát is elkerülték a Citadellának és az egész Gellérthegyre csak azok merészkedtek, akiknek ott szőlőjük volt. Egyetlenegy napon azonban kivételesen mindig nagy volt a forgalom, de akkor is távol a Citadellától. Ez a nap volt húsvét hétfője, már ősidők óta a gellérthegyi búcsúnak napja. Színhelye a hegy délnyugati, Budaörs felé néző része, amerre egy kis nyitott, barokkos formájú kalvária is van építve. Ez a kis kalvária még most is megvan és központja a mindenfelől odasereglő mutatványos bódéknak, cirkusznak, kör- és hajóhintáknak . . .

A gellérthegyi búcsúk sokadalma idők folyamán nemhogy csökkent volna, hanem inkább megnövekedett. Mert a Citadella és környéke mindjobban elveszítette félelmetes jellegét . . . 1867-ben kiegyezett a nemzet és az uralkodóház ; lázadásoktól már nem igen kellett tartani. De azért a bizalom Bécs részéről nem volt teljes soha. Nem akarták megszüntetni sem a budai Várhegy, sem a Citadella erődjellegét. Úgy a fővárosnak, mint a Közmunkák Tanácsának, de különösen a hírlapoknak sokat kellett küzdeniök, amíg végre mégis feladták a Várhegy erődjellegét és megindulhatott ott a városfejlesztés nagy munkája. A Citadellát azonban a hadvezetőség nem akarta a kezéből kiengedni. Pedig környékének szépítésére már sokat tett a főváros. Igy 1872-ben elhatározta a hegy befásítását és utaknak építését. 300.000 facsemetét ültettek el és csatornával látták el a terület egy részét. A polgárság küzdelme mind hevesebb lett a Citadelláért. 1885-ben például ezt kérdezi egy ujságíró A gellérthegyi Bastille című vezércikkében: «Mit véd a Citadella? Semmit. Mit fenyeget? Mindent. Ideje figyelmeztetni a magyar kormányt is, hogy minden befolyásának latbavetésével eszközölje ki a hadügyi kormányzattól a Citadella lerombolását» . . .

1894-ben végre sor került a katonai laktanyák megváltásáról szóló törvénynek megalkotására. A katonaság ennek alapján átadta a régi laktanyákat 17,400.000 korona ellenszolgáltatásért, hogy újabbakat, modernebbeket létesítsen a meglevőknél. Igy került sor végre 1897-ben a Citadella átadására is. Noha az 1894. évi XX. törvénycikkben benne van, hogy a főváros köteles a gellérthegyi erődöt lebontani, a főváros 1897-ben mégis megelégedett a

jelképi lebontással olyanformán, hogy a falak egy részén, pl. a kapu felett és az épület déli oldalán lehordatott egy csomó követ és némi átalakítást is végeztetett, de egyébként meghagyta az egész épületet. A laktanyául használt északnyugati épületrész földszintjébe kisebb alkalmazású városi embereket telepített lakóknak. Ezeknek külön bejárójuk van, nem messze a Citadella hatalmas kapujától. Bejárója felett jól látható betűkkel van kiírva, hogy idegeneknek tilos a bemenet. Ha valaki mégis bemerészkedik, a kapualjból kiérve, feje fölött ott láthatja a régi csapóhidat, amely ma már nem emelhető fel lánccal, de még mindig a laktanya emeletére vezet. Mi azonban csak a földszintre juthatunk be egy új kapualjon keresztül, melynek vastag fala (kb. 6—8 m) fogalmat ad a falvastagságok méreteiről. Itt ki van függesztve a lakók jegyzéke, éppen tizenketten vannak és közülök mindig akad valaki, aki tovább kísér a szűk, félköralakú udvarra. Az ablaknyílások felett az udvarra irányuló kővályukat látunk, amelyek nyilvánvalóan az esővizet vezetik a kövezett udvarra. Miért van ez? Hiszen egy heves zivatar nyomán annyi víz zúdulhat így be, amely nyilvánvalóan kiöntené a lakókat. Igen ám, de ez a vízmennyiség akármilyen mérhetetlen is, mind lefolyik az udvar víznyelőin a pincébe, mely nem más, mint egy hatalmas ciszterna. A dolomitból felépült Gellérthegynek ugyanis a multban még kevésbbé volt vize, mint jelenleg, amikor a vízvezetéki csövek elhozzák a vizet messziről. Igy segítettek tehát a vízhiányon. A ciszterna olyan nagy, hogy régebben — mikor még használták és vizét ellenőrizték — csónakon járták be. Szivattyús kút húzta fel a vizet, melyet azonban ivóvíznek csak szükség esetén használtak. Jellemző, hogy a Citadellába még ma sincs bevezetve a vízvezeték. Valószínűleg arra gondolnak, hogy úgyis hamarosan lebontják, minek a költségekért? De ezt éppen 42 éve gondolják és a Citadella még mindig ott áll, mint kísértete régi időknek és fenyegetésnek. Igaz, hogy most nem közös katonaság van benne. Az udvart és az emeleti részt ugyanis állandóan egy kis katonai őrcsapat tartja megszállva. Nem nagy utánjárással engedély is eszközölhető ki az udvar és emelet megtekintésére. Ilyenkor megláthatjuk az üres Citadellát... Az ágyúkat elvitték, de az emelésükre falbaépített hatalmas karikák és rögzítő vasállványok a falba építve ott maradtak, bizonyságául még ma is annak, hogy helyükön olyan ágyúk voltak felállítva, melyek hivatása Pestnek vagy Budának esetleges összelövetése volt...

Hinni sem akarunk szemünknek, de így volt ez nem is olyan régen! És akármilyen festői is a Citadella-rom, kívánatos lenne,

hogy vagy valósítaná meg a főváros a nagy Széchenyi tervét: építtetne a falak felhasználásával egy Pantheont, vagy ahogy Széchenyi mondotta: Üdvleldét. Avagy létesítene ott egy szállodát, mely világhírű lenne a kilátásáért . . . A főváros már úgyis sokat tett a Gellérthegy megszépítéséért. Az állammal karöltve felállíttatta ott Szent Gellért szobrát. A déli oldalon három gyönyörű játszóteret rendezett be a gyermekeknek, kiket még Hamupipőke szobra is gyönyörködtet Kallós Edétől. A társadalom támogatásával felépült a délkeleti oldalon a remek sziklakápolna, melyet kiegészít 1934 óta a pálosok pompás neo-román stílű kolostora. Szebbnél-szebb kilátó-teraszok, sétányok ékesítik a Gellérthegyet, csak még a legteteje vár megújításra . . . És ha ez is meglesz, akkor a világ egyetlen városa sem dicsekedhetik olyan városcentrummal, mint amilyennel a mi fővárosunk: Nagy-Budapest.

## *TAVASZI KIÁLTÁS*

*Ha halkan a földre az alkonyi szél*
*meghozza az estét, a napsugarak*
*a hegykoszorú ölelő karjába merülnek,*
*— oly puha-jó, olyan simító*
*az alkonyi szél suhogó hangjába vegyülten*
*elmenekülni az éjszaka vad, rút rémei arca elől . . .*

*Kinn a tavaszvágy kerge ütemben*
*hajtja előre a rügyfakadást,*
*és hullnak a szívbe, a téli ködökre*
*tavaszesti nóták . . .*

*Megfogom a szívem, tarka íveléssel*
*végigpörgetem az égen*
*— hej! —,*
*kié lesz a pálma, nap és hold vigyázza.*
*Hej, az enyém,*
*az enyém,*
*az enyém!*
*Sorra gurulnak az égen*
*a pirosan karikázó*
*szívgurigák . . .*

*Játszunk . . . A sugarak*
*új erővel tűznek minden emberszívre,*
*ahogy a tavasz bolonduló kedve*
*pörgeti, pörgeti őket . . .*

*Éjszaka fut el vad rohanással.*
*Mérni időt most senki sem tud.*
*Alkonyi égen hullt le a nappal . . . éjszaka van már . . .*
*újra a hajnal: napmosolyos arccal kacag égre . . .*
*Harsog a hajnal, foszlik az éj.*

*A piros csillagok az éjszakában égre tűzve,*
*most szétszaladnak a mezőn,*
*s meg-megállnak, szerteválnak tűzpiros virágfejeknek . . .*

*Alkony volt most . . . éjszaka jött . . . újra reggel . . . újra alkony . . .*
*Tavasz van! — És nincs idő;*
*nincsen éjjel, nincsen nappal,*
*egy a fény és egy a köd:*
*mert tavasz van — és tavasszal*
*minden új és minden más:*
*fénybemártott minden rög.*

*Tavasz van, és nincs tovább:*
*nincsen külön tavaszének,*
*nincsen eső, nincsen zápor,*
*nincsen szél és nincsen semmi,*
*nincsenek már külön fények, —*
*egy az út és*
*egy az ének:*

*ÉLET! ÉLET! ÉLET! ÉLET!*

**Ágoston Julián**

# KORTÁRSAK SZITNYAI ZOLTÁN

Irta: *Marék Antal*

Aránylag korán eljutott a megismeréshez és a bölcsességhez. A kezdet lázas, viharzó szakasza után rövid idő alatt lecsillapodott s most már a bölcs derű is felcsillan írásaiban, mint a középkorú férfi halántékán az ősz hajszálak. Kezdetben zengett, zúgott ez a próza (Élni akarok). A világ, amelyben élt, ahol az élet utáni kiáltása először felhangzott, villámfénynél nyílt fel az olvasó előtt. Ijesztő volt ez a vihar, erejétől százados fák pusztultak, évszázados épületek recsegtek, buja erdők vadállatai menekültek rémülten szerteszét. Mire elült a vihar, a pusztulás képe félelmetes volt. Nemcsak az író régi élete semmisült meg, hanem a világ is, amelyben élt. Kétségtelen volt, hogy ennek a viharnak jönnie kellett. Felhők tornyosultak az égen, pozitív és negatív töltéssel. A szűk horizonton, amely az író élete felé borult, ezeknek a felhőknek találkozniok kellett.

De nyilvánvaló volt, hogy ezt az iramot, ezt a feszültséget, amiben az író élt, nem lehetett a végletekig folytatni. Az Élni akarok c. regénye, amint a címe is mutatja, menekülést jelentett a régi környezetből, egyben megindulást valami új, emberibb életforma felé.

Mikor a folyó a hegyek közül az Alföldre ér, elterül ott, megpihen s a földek zöldelő táblái között lassú hömpölygéssel folyik a tenger végtelenje felé. Csak olyankor válik haragossá, ha a tavaszi esők felduzzasztják és megnövelik erejét. Ilyenkor nekiesik a gátaknak és áttöri azokat. Szitnyai írói pályája alatt voltak ilyen áradások. Misztikumra hajló lelkét csak nagy események fordítják el útjától. Ez az út hegyek között vezet . . . magasság és mélység örök alázatában s a csoda kitartó várásában. Elmélyedve jár a különös illatú virágok között, tétova és merev, ha cselekedni kell. Szitnyai Selmecbányáról származott, a városból, mely a szépség, a hangulat és a mult bűvöletében él. A völgy két oldalában szórt házak között nyílt ki szeme az élet dolgai felé. Ezt a várost még salamoni ítélettel sem lehet magyarrá vagy szlovákká ítélni, mert a közös mult és a közös alkat elválaszthatatlanul egybekapcsolta a magyart és a szlovákot.

A felvidéki ember problémái ijesztő őszinteséggel nyernek megelevenítést írásaiban. Nincs tradíció, amely megkötné ítélkező kezét. Beszélnie kell, mert különben belepusztul. De az Élni akarok régi lendülete oda. Már nem rántja igazáért magára az eget, megértőbb és megbocsátóbb. Ez még nem a tökéletesség, ez még csak közeledés a tökéletesség felé. Az író egyszer személytelen lesz, érdeme szerint előbb, vagy utóbb, egyszer már elmondott mindent, ami valamikor elpusztítani akarta őt. Feljut a magasságba, honnan jól lát mindent, hol személytelenül beszélhet másokról s egyre kevesebbet önmagáról.

Szitnyainak még a legrövidebb írásaiban is mindig ég, lobog az átélés izgalma. Mindig történik bennük valami, ami az összeütközés magvát hordja magában. Az író vizuális típus, nem ír le semmit, amit képzelete csodálatos megelevenítő képességével nem *látott*. Ez az a különös bűvölet, amely valamennyi Szitnyai írásnál hatalmába keríti az olvasót s kétségeit határozottan visszautasítja. Az írás itt nem öncél, nem hiúság, nem gyengeség, hanem az igazság maga. Az igazság tisztán, fényesen, részegítően és érzékelhetően. Küzdelmek forrósítják és feszegetik a műveit, küzdelmek, miket az igazságért folytat múló életén keresztül az ember. Természetes, hogy ennek a harcnak áldozatai vannak: szegények és álmodozók, küzdők és tétovák, szerelmesek és fösvények. De mindez nem fontos, ha az igazságról esik szó.

Van Szitnyai Zoltánnak egy regénye: Öt testvér a címe. Az utolsó években kevés ilyen nagy regény jelent meg a magyar könyvpiacon. Középpontjában nem áll senki: nemzeti hős, vagy költő, király vagy tudós, hanem a család. Öt testvér, akik ott laktak az ősi házban s életükre a tragédia árnyéka borult. A család a regény témája, az ősi sejt, melyet kikezdett a betegség. Ittott az író nagyítója alatt gyanús elváltozásokat lehet észlelni. Az ősi sejt pusztulásnak indult. A főhős a nyugtalan, ki elsőnek tudott végérvényesen elszabadulni a háztól, annak multjától, tradícióitól és jövőjétől. Ez az elszakadás nem ment könnyen. A lelkiismerete maradéktalanul ép s a főhős egyre magán érezte a halottak vádoló tekintetét. A feladatokat nem végezte el, mert futnia kellett, ugyanakkor vissza kellett térnie az ősi soktornyú városba. Közben olyan igazságokra ébred, amiket nem bír elviselni. Fut, menekül, több napsütést vár, vidám fiúkat, pohárcsengést keres. Ez már lázadás . . .

A lázadás . . . ez forr a Tánc című nagysikerű regényében is, hol Pathó Gyula heroikus harcát csodálhatjuk. A szerelem, amely e küzdelemben Ly asszony személyében elkíséri olyan,

mint egy különös illatú, idegen virág. Pathó Gyula hadat üzen a fennálló társadalmi rendnek anélkül, hogy bolseviki lenne. Eszközei tiszták, mert a magyar tömegek jobb sorsának vágyában ízottak, tisztultak. Ez a regény csupa feszültség. Pathó közel jut a bukáshoz, de a jelen körülmények között ez kissé természetes is így. A véletlen segít rajta s Pathó Gyula győzelmet arat a világon és féltékenységén.

És lázadás feszül a Hodinai Hodinák c. regényében is, amely derűs és nyugodt menete mellett is vád a régi világ merev formái és előítéletei ellen. Minden régi kulissza feldőlt Szitnyai regényeiben, csak egy, egyetlenegy, ami örök és a boldogság derűs tájai felé mutató : a szerelem. A férfi és a nő a megtisztító szerelmen keresztül érkeznek el a boldogsághoz. De nem úgy, ahogyan régi rossz szentimentális regényben találkozik férfi és nő, hanem küzdelem, fogcsikorgató harc árán. Lám a Hodinai Hodinák is, aki nyolc esztendőn át az elsők között volt a gimnáziumban, aki előtt tehetsége révén a lehetőségek sora nyílt, míg el nem fogta őt is valami csodálatos konok ellenállás, s a végén nem akarta többre vinni a fogságban tanult lakatosmesterségnél. Irénke, szíve választottja követi ebbe a sorsba, mert megérez valamit a kor szavából, a férfi makacs de elszánt erejéből, büszkeségéből, amely nem engedte soha a megalkuvást.

Minden regényében és minden novellájában és minden gondolatában egy a fontos: az igazság. Az igazságért kész feláldozni életet, exisztenciát, vagyont, hírnevet, csak egyet nem: a szerelmet. Itt kiszínesedik az író élménye, messze zeng, mint a havasi kürt hangja s a lélek olyan rétegeibe is elér, ahol már halott emlékek hevernek összevisszaságban. A feltámadás minden nehézség ellenére is bekövetkezik, bármilyen súlyok nehezednek azok vállára, akik egyszer egymás felé elindultak. Csodálatos ez az engedmény, amit az író hőseinek tesz. Ezzel az író bebizonyítja azt a fontos tételt, hogy a happy end szükségszerűen nem árt a regény irodalmi értékének. Ellenkezőleg, segíti az olvasó megbékélését s ébren tartja hitét.

Van Szitnyai Zoltánnak még egy sajátossága s ez a nemesen tündöklő mikszáthi derű. Tudvalévő, hogy Selmecen szlovák és magyar családok éltek és élnek ma is, akik között az idők folyamán elmosódott a válaszfal. Az ebből adódó históriák a derű ragyogó napsugarából szövődnek. (Pagát ultimo, Az ég a tó című novelláskötetből.) Ugyanaz az élményanyag ez, amely Mikszáth idejében a palócokat és a tótokat a nemzet érdeklődési körébe állította és lankadatlan szeretetébe beágyazta. Mély

bölcsesség árad ezekből a végig ízes — legtöbbnyire novella témát szolgáltató — történeteiből. Érdekességük mellett megmutatják a szentistváni gondolat nemzetformáló és népfajokat egyesítő erejét. A szlovák nép lelkében csak a politikai izgatás keltett és kelthetett gyűlöletet a magyarsággal szemben. Az Oktaveczek, a Vudicskák, az Adameczek békésen éltek a régi magyar haza biztonságában és bőségében.

Szitnyai szívesen foglalkozik írásaiban az osztályok különleges helyzetéből származó adottságokkal. Izgatja a lehetőség, amelyet a társadalmi rendek hatalmi és alárendeltségi viszonya rejt magában. A király, a gróf, a földbirtokos, a hivatalnok réteg és a középosztály az, ami érdeklődési körébe beletartozik, ahol történhetik valami szitnyai-i feszültség, valami nagyon szép, meleg, izgató szerelem, ahol a megoldásban lehet intő figyelmeztetéssel szolgálni az uralkodó rétegnek s felemelni azt, akit ezen aránytalanságból kifolyólag bármi néven nevezendő sérelem ért. Közben figyeli az emberségüket, amit eltakar a rend vagy társadalmi állás jelegzetes ruhája. Végül megnyugszik. Az életben harc folyik s ennek a harcnak váltakozó szerencsével akadnak hősi halottai, sebesültjei és győztesei.

És végezetül a stílus. Egyenletes, tiszta, világos és kifejező. Ami ezen keresztül az olvasó felé árad, az már nem tétovázó gondolat, hanem tiszta, kézzelfogható valóság. Ez a kiegyensúlyozott mondanivaló kiegyensúlyozott stílust nevelt a maga számára. Stílus és élmény összeforrt egymással és biztosítja a szükséges egyensúlyt.

Szitnyai vérbeli regényíró. Kompozíciója, fantáziája, higgadtsága nagy feladatok elé szólították s ő ezeket a feladatokat sorra megoldotta. A ma embere, akit kitéptek szülővárosa meleg és biztonságos öleléséből s csak az örökös nosztalgiát hagyták meg számára. A száműzött kisebbségi ember ő, ki a társadalom egyenetlenségeinek fanatikus ellensége s ki egy boldogabb magyar jövőért a regény hagyományosan tág keretei között hadakozik. De a harc egyre kilátástalanabb s most már a csatazaj elültével a lélek mélyebb és csendesebb rezzenéseire is figyelnie kell. A figyelem pedig már bölcsesség.

# PUPOS LISKA

Irta: *Sz. Horváth János*

1.

A HEGYEK felől alattomosan nyomult le a sötétség a völgybe-ékelt bányaváros felé. A távoli kohó gőzsípjának ujongó hangja nekiverődött a hegyoldalaknak és elkísérte a munkából meg-térő bányászokat a dombok mögé rejtett kunyhóikba. A gázlámpák álmos pislogással csurgatták fényüket, erőtlenül bontogatva a homályos foltokat egymástól távoleső őrhelyeik között. Az öreg házak, mintha maguk is hétvégi pihenőre készülnének, csúcsos süvegük árnyékát húzták szemükbe.

Szombat este volt.

A Hibalkáról a völgybe kanyargó sikátoron, vállán fekete létrával és a kaparóvassal, lassan ereszkedett alá pupos Liska kéményseprő-legény. A hegyekről lecsurgott hólé páncéllá fagyott kérgén inkább csúszva, mint lépkedve közeledett a völgybe. Papucsa többször lerepült mezítelen lábáról, amint egyensúlyátvesztve kalimpált és métereket előtte csúszva előzte meg a meredek úton.

Besötétedett mire hazaért.

A másik két legény már tisztálkodáshoz látott. A fekete szoba, ahogy a háznép a legények mosdófülkéjét hívta, visszhangzott a víz-csobogástól és a prüszköléstől. A kemence tetején csorbultüvegű pet-róleumlámpa sápadt fénye alig ért túl a fekete dézsán, melybe egymás-után álltak be a legények.

A forró víz felgomolygó gőze ellenségesen támadt a lámpa sárga fényének, ködös homályba burkolva a tárgyakat, melyben a mezítelen testek a háttérbe olvadó kormos fejekkel, lenyakazott áldozatokhoz voltak hasonlók.

Pupos Liska a fürdés előtt borotválkozáshoz fogott. Fekete képét a szeméig fehér szappanhab borította. Amint a töröttszélű keretlen tükörhöz ágaskodott görbe lábain, úgy nézett ki, mint egy őszszakállú szerecsentörpe.

Elsőnek Pálka állt a dézsába. Az utána következő Malinák, ki-hordta a szennyes vizet, melynek tetején sötétszürke habszigetek úsztak. Harmadiknak pupos Liska következett, aki után a megmosdott Pálka hordta ki és zúdította a mosókonyha levezető csatornájába a dézsa tartalmát.

— Szép lesz máma a Jozsinko ! — csúfolódott vele tótos kedélyeskedéssel Pálka s hogy megkímélje a fárasztó ágaskodástól, a dézsából kilépve úgy fordult feléje háttal meghajolva, hogy a feje eltűnt lebukó vállai alatt.

Malinák hasát fogta nevettében és leroskadt a rácsos ablak alatt álló kőpadkára, Pálka pedig három cigánykerékkel a szoba másik sarkába karikázott.

Pupos Liska komoly harag nélkül az öklét rázta, majd lekapta papucsát s a mókázó után vágta. A szombat esti hangulat őt is megszelídítette. Máskor már a kaparóvas után nyúlt, ha társai vastag tréfálkozásba kezdtek s most gyér bajusza alatt félszeg mosolyra görbült az ajka. Már késével lehúzta az utolsó habfoszlányokat is arcáról, amikor Pálka az utána hajított papucsot úgy vágta a dézsába, hogy a víz sötét sugara befröcskölte.

A pupos utána eredt Pálkának, de Malinák hátulról elkapta a lábát s fejjel előrebukott a dézsába.

A két megmosdott legény felkapta alsóruháját és a mosókonyhán keresztül közös szobájukba rohant. Harsány nevetésük még áthallatszott a puposhoz, aki kikászálódott a dézsából, azután magára zárta az ajtót.

Gyorsan megmosdott, magára vette fehérneműjét s ő is átment a legényszobába.

Szó nélkül vette fel a fekete ruháját és oda sem hederített a gúnyos megjegyzésekre, amivel a másik kettő ingerelte, s köszönés nélkül távozott.

Találkozóra ment. A Suhajdáék szakácsnőjével készült a Zöldfavendéglőbe hétvégi szórakozásra.

Hónapok kitartó ostromának volt eredménye, hogy a balszemén hályogos Milka engedett pupos Liska könyörgésének. Ez volt az első találkája a kéménykotró legénynek, aki negyven esztendőn keresztül reménytelen férfi hittel hajszolta a szerelmet.

Megdobbant a szíve, amikor Milka hajlott alakját megpillantotta a boltíves kapu alatt. Félszegen üdvözölte és úgy indultak el egymás mellett, mint két gazdátlan igavonó.

A társalgás nehezen indult.

— Kapukulcsot hozott Milka? — kérdezte a pupos, de rögtön meg is bánta a kérdést, mert még Milka azt találja hinni, hogy hajnalig akar dorbézolni és még ki tudja mit . . .

— Hoztam ! — válaszolt a szakácsnő oktalan szégyenkezéssel és megtapogatta a karján lógó szatyort, melyben zsebkendőt, rózsafüzért, kapukulcsot s egyéb apróságot tartott.

Most érezte csak pupos Liska, hogy milyen nehéz a lányokat szó-

rakoztatni és írigykedve gondolt Pálkára, aki már tréfás szavakkal régen kicsalta volna a kacagást belőle.

A vendéglőben iparos legények, cselédlányok, dohánygyári munkásnők és bányászok táncoltak. Egy külön asztalnál két cseh légionárius szemlélte gőgös tartózkodással a mulatókat. A sarokban Vince, a vak harmonikás fujtatta szerszámát s az asztaloknál gyérhabú, könnyű sört ittak a párok.

Pupos Liska egy távoli asztal végébe ült s szoknyáját elrendezve, Milka is melléje telepedett. Illedelmes unalommal néztek egymásra, majd a vendégeket vizsgálták. A legény türelmetlenül forgatta fejét pincér után s amint az elrohant mellettük gyámoltalanul utána kiáltott.

— Hozzon két pohár sört !

Az első kortyok után egymásra néztek, majd Milka szemérmesen sütötte le félszemét.

— Pupos Liska a jól kereső munkások közé tartozik, — gondolta magában — nem korcsmajáró, a lányoktól sem kell félteni. — Nem is húzta el a kezét, mikor a legény érdes tenyere ránehezedett. — Jobb lenne, ha nem lenne pupos, igaz, hogy ő sem egészen ép, de az a kis hályog mégsem olyan feltűnő, mint a púp.

Sóhajtott. Még üres tekintettel meredt egy ideig a terembe, azután a legényhez fordult.

— Nem táncol ?

— Nem ! — válaszolta az röviden és gyorsan hozzáért poharával a lányéhoz.

— Azért? . . . — kérdezte Milka.

Liskát feszélyezte a kényes téma.

— Nem! — válaszolt kurtán.

— Hát akkor? — vallatta a lány.

— Csak . . . felelte a legény egyéb indok híján.

— Az magának mindig volt?

— Igen! — morogta kelletlenül a pupos.

A mulatók ott keringtek körülöttük s amint egy-egy pár ellejtett mellettük, vihogva összesúgtak a hátuk mögött. Pupos Liska észrevette és keményen összeszorította a fogát.

Ujabb sört rendelt és sóskiflit kért. Milka elgondolkozva tépett le egy kis darabot a kifliből s leöblítette egy korty sörrel.

— Magának mennyi a fizetése ? — kérdezte váratlanul.

— Négyszáz korona! — válaszolta büszkén a pupos. — És a koszt.

Milka félszeme felcsillant. — Négyszáz korona! Ő kétszázat keres az hatszáz! Abból szépen meg lehet élni két embernek! Egy szoba-

konyha a Hibalkán százötven korona!... Talán még megtakarított pénze is van a legénynek...

— De a bútor!... folytatta, mintha már túl lett volna a lánykérésen és kutatón nézett a legényre.

— Az is meglenne! Két szekrényt kínál neki a sánta Paló. Azt megvenné... a többit kézalatt szerezné be, — bátorodott neki Liska.

Milka, mintha most jött volna rá, hogy házasságról beszélnek, ismét sóhajtott.

— Isten éltesse! — kocintotta poharát a lányéhoz Liska.

Az tartózkodón megemelte, belenyalt a pohárba és lesöpörte szoknyájáról a morzsát.

— Hát jó! — felelte a legénynek, aki ezzel a sikeres lánykérést befejezettnek tekintette. Szeretett volna valami szépet mondani a lánynak, de nem jutott semmi alkalmas az eszébe.

— Egyen még egy kiflit! — biztatta a lányt s egy sós süteményt tett eléje. — Csak egyen nyugodtan! — bátorította tovább. — Azután majd ezt is elintézem, — intett a szemével a háta felé.

A lány nem értette meg mindjárt mire céloz a legény és kérdőn nézett rá, míg ujjaival a kiflit aprította, majd hirtelen annak hátára nézett, jelezve, hogy rájött mire gondol.

— Minek azt?...

— Csak!... — válaszolta Liska. — Nem akarom, hogy azt mondják pupos férje van! A Tomkónak is ilyen volt és kivágatta. Az enyém is olyan zsírpúp, azt mondta az orvos!

— Az sokba kerül! — tiltakozott még a felesleges kiadás ellen Milka. — Ha már van, hagyja!...

A pupos azonban ragaszkodott elhatározásához.

— Kivágatom! — válaszolt határozottan.

Megitták a sört és kimentek a korcsmából. A temető mellett pupos Liska átfogta a lány derekát. Az nem tiltakozott. A boltíves városkapu homályában pedig megcsókolta az arcát a hibás szeme oldalán. A lány csak akkor vette észre, amikor az idegen nedves ajkak a bőrét érték s a gyér bajusz megcsiklandozta. Szemérmesen elhúzódott. Hazáig már csak a kezüket fogták.

2.

Gajotto mester ott ült családjával a fehér terítővel fedett asztal mellett s a három kéményseprő legény a viaszosvászonnal borított toldalékon.

Először a mester vett a tálból, azután az asszony osztott a gyerekeknek s a tál átkerült a legények oldalára.

Elsőnek Pálka merte tele a tányérját, utána Malinák következett s pupos Liskának már meg kellett emelnie a tálat, hogy az ő adagja is kiteljen.

Szó nélkül ették az első tál ételt s csak a második fogásnál szólalt meg a mester.

— A Paulik megint panaszkodott! Melyik söpört nála? — tette fel az első kérdést.

A legények úgy tettek, mintha utána kellene gondolniok az esetnek. Végül megszólalt Malinák.

— Annak mindig van valami kifogása! Talán ki kellene égetni a kéményt, csupa szurok!

— Szurok a fejed! — szólt rá a mester. — Egy hónap előtt égettük! Úgy látszik igaza van a Pauliknak, hogy bele sem néztek a kéménybe! Jaj barátom az így nem megy! . . . Mi van délutánra? — fordult Pálkához, aki amolyan munkavezetőnek számított.

— Én Mihálytáróra megyek, Liska Szélaknára, Malinák a rendeléseket végzi el a városban, — válaszolt illedelmesen a legény.

— Hát a Liska fog a városban dolgozni! Elmész a Paulikhoz és rendesen elvégzed a munkát, hogy ne legyen panasz! Megértetted? — fordult Liskához s a hangján érezni lehetett, ha rendes munkát kell végezni azt őrá bízza.

Liska ilyenkor tekintélyben mindig megnőtt a másik két legény előtt. Azok sem értették, hogy ez a pupos mért tudja úgy végezni a munkát, hogy nyomába sem érnek. A legmagasabb mászókéménybe úgy kúszik fel, mint a majom, pedig nem kis munka a széles kéményben térddel és lapockával nekifeszülve végigzarándokolni a tetejéig s közben a kormot is lekaparni. Jó munkás, azt meg kell adni! Ahol ő járt egyszer a kaparóvassal, ott nem hallatszik panasz.

Malinák mérgesen méregette a pupost. Most ő mehet Szélaknára, vagy öt kilométerre a várostól, míg Liska bent fog sétálni és még borravalókat is kap.

Amint kiértek a szobából, nagyot vágott széles tenyerével Liska púpjára, egy csoda, hogy le nem lapult, vagy a mellén domborodott elő.

— No Jozsinko ma mehetsz a lányokat látogatni! — csúfolódott vele és fürgén elugrott, mert a pupos lekapta a kötelet, melyen a vasgolyó lógott s azzal csapott utána.

Míg a két legény leheveredett a fekete szobában, pupos Liska visszament a mesterhez.

Az öszehúzta szemöldökét, amint megpillantotta a legényt. Biztosan megint valami kívánsága van.

Az félszegen állt, egyik lábáról a másikra nehezedve, azután a tárgyra tért.

— Meg akarok nősülni! — kezdte száraz torokkal.

— Megnősülniiii? Mi a csodát?

Le akarta szidni a legényt, de azután arra gondolt, hogy ugyan ki megy ehhez a puposhoz s erre a gondolatra csaknem elmosolyodott.

— Sok szerencsét kívánok! — és felkelt helyéről jelezve a kihallgatás végét.

— Még valamit akarok kérni, — folytatta Liska.

A mester idegesen fordította vissza a fejét.

— Mi a fenét? — mordult rá gorombán, hogy elvegye a kedvét minden kéréstől.

— Egy hónapi szabadságot kérek — nyögte ki a pupos.

— Egy hónapot? Mi az ördögnek? Nem elég egy nap a lakodalomra?

— Nem arra kell! — válaszolta a legény.

— Hát? Talán először nászútra mentek? — enyhült tréfálkozásba a mester. — Nem bánom, gondoskodj kisegítőről, oszt tőlem mehetsz!

A legények másnap már megtudták, hogy pupos Liska nősülni készül.

— A Jozsinko szerelmes! — csúfolódott vele Pálka s igen komikusnak találta ezt a lelkiállapotot a pupossal kapcsolatban. Szerelmes szavakat gügyögött feléje és félszemét lehúnyva kacérkodott vele, érthetően célozva a menyasszony hibájára.

Pupos Liska még csak meg sem haragudott. Telve volt elszántsággal s csak egy akarat fűtötte, megszabadulni a púpjától. Majd megmutatja, hogy ő is van olyan legény, mint bárki!

Harmadnap már nem állt munkába. Milkán kívül senki sem tudta hová ment.

3.

Strick a kohómunkás látta el útbaigazításokkal, hogy hová utazzon és kihez forduljon.

Még sohasem tett ilyen hosszú utat vonaton. Amint a vicinális beszuszogott a fővonal első állomására és felült a gyorsvonatra, úgy érezte, hogy új élet felé rohan. Inge alatt vászonzacskóba kötött megtakarított pénze átforrósodott testének melegétől. Időnként gyengéd érintéssel végigtapogatta. Hosszú esztendők verejtékes munkájának gyümölcse most érik álomváltó valósággá. Szerette volna meggyorsítani a kerekek forgását, arra a gondolatra, hogy rövidesen púp nélkül állhat

Milka elé. Keskeny, csontos arcán három ráncba hullámzott egy fél-szeg mosoly, ami oly ritkán bontotta meg merev ellenállásra feszülő vonásait.

Olyan ember lesz, mint a többi. Sudár, egyenes! A szánakozó és csúfolódó mosolyok forrása ottmarad egy műtőasztalon, annyi keserű, rossz emlék ízével együtt. A műtétben rejlő veszély gondolata meg sem kísértette. Elszánt harcos bátorságával szállt ki az ismeretlen nagy városban és félelem, aggódás nélkül lépte át az orvosságszagú épület küszöbét.

A műtét szabályszerűen folyt le s egy hónap mulva pupos Liska púp nélkül állt a munkába.

Társai körülállták, megtapogatták, agyba-főbe dicsérték, hogy milyen szép legény lett belőle. Malinák ugyan azt hangoztatta, hogy ő is kifőzte volna a hátából a zsírt, mint ahogy a csodadoktor is bizonnyal üstbe tette s úgy főzte ki a púpját, csupán azt kifogásolta, hogy egy füst alatt mért nem egyenesítette ki a lábait is, ha már generáljavítás alá vette. No de így sem marad lány, aki bele ne bolondulna.

Gajotto mester is fejét csóválta, amikor ismét munkára jelentkezett.

— Hát teveled mi történt? Mutasd magad! — Megforgatta, megvizsgálta, de nyomát sem találta a púpnak.

— Bolondul szerelmes lehetsz abba a lányba hallod! Mert, hogy nem én miattam vágattad ki, az biztos! Most már csak dolgozz rendesen tovább! — és napirendre tért az eset felett.

Pupos Liska beállt a munkába.

Most már megbeszélték az esküvő napját is Milkával, van miért dolgoznia. Minden garast félrerak. Minden borravalónak dupla értéke lesz a szemében. Ő az első munkás, könnyen fog menni egy kis pénzt megtakarítania.

A Paulik péknél kezdte el a munkát.

Kinyitotta a kéménybe nyiló ajtót, mely mögött egész kis raktár volt felhalmozva vödrökből, szemetesládából és hasábfából. Tudta, hogy ezt nem szabad megengedni, egy lehulló szikra lángra lobbanthatja a gyúlékony anyagot és kész a kéménytűz. El is határozta, ha nem takarítják ki, bejelenti a rendőrségnek.

Bebujt a széles kéménybe. Kézbevette a kaparóvasat és nekilátott a munkának. Hátát nekifeszítette a kémény falának és térdeit felhúzva igyekezett a megfelelő feszülést elérni a biztos mászáshoz.

Az első kísérlet nem sikerült. Még nem sejtette a borzasztó valót, csak amikor másodszor is nekifeszült, futott végig a hideg borzongás a testén. Már sápadtan és zúgó fejjel kísérletezett harmadszor, de teste nem tudott odatapadni a falakhoz. A szükséges feszüléshez borzasztó

hézagként hiányzott két arasz, épp a púp mérete. Kétségbeesett próbálkozásokba fogott. Az eredmény ugyanaz volt. Visszahullott a kémény aljára, mint egy tuskó. — Mit lehet itt kezdeni? — nézett körül tehetetlenül. Lábait teljes hosszába próbálta kifeszíteni, de így nem fért be.

Könyörögve nézett fel segítségért az égre, mely távolról mosolygott feléje a kémény végéből a lelógó koromfürtök között, mint egy bozontos szemöldök mögül.

Kiverte az izzadság. Nekidőlt a kormos falnak s tanácstalanul maga elé meredt, majd állati dühhel nekirugaszkodott a szurkos falaknak.

Hiába!...

Már elmúlt egy félóra anélkül, hogy munkáját elkezdte volna. — Talán legjobb volna fogni a kaparóvasat s verni a fejét míg darabokra hull. Émelyítő keserűség nyomult a szájába s a szíve hevesen vert. Hogy próbálkozzon? Mihez fogjon? Kormos arcán alattomos surranással két könnycsepp indult el fehér medret mosva szemétől az álláig s mintha mázsás súllyal hullt volna papucsára, felriadt a ránehezedő bánatból.

— Innen végül is ki kell mennie! Talán már egy óra is elmult!

Belebujtatta mezítelen lábait a papucsokba, vállára vette a kaparóvasat és kilépett a fekete ajtón. Amint becsapódott mögötte döröm-bölve, mintha koporsóra hullatott hant borzongató hangját hallotta volna.

Lehorgasztott fejjel ment végig a folyosón. Huszonöt év óta először történt meg vele, hogy dolgavégezetlenül távozott egy házból. Már eszébe sem jutott a péket figyelmeztetni, hogy takarítassa ki a kémény alját, szó nélkül nyujtotta át a fekete könyvet, hogy a munka elvégzését igazoló névaláírást megkapja.

— Rendesen kipucolta? — förmedt rá vastag hangján a pék. — Nehogy nekem pár nap mulva dőljön a füst, mint a multkor, mert jelentést teszek!

Pupos Liska nem is tudott válaszolni. Valamit morgott, köszönt és elment. Olyan gyengeség fogta el, amint az utcára ért, hogy alig bírt elvánszorogni a korcsmáig. Ott leroskadt a fapadra és pálinkát kért. Nem volt iszákos, de ez a fél deci úgy ment le a torkán, mintha szivattyúval húzták volna belé.

Sötét volt mire tántorogva kilódult a korcsmából.

Pupos Liskát még senki sem látta részegen, más kéményseprő legényt sem, mert Gajotto mester könyörtelenül kirugta, akit egyszer rajtacsípett, hogy munkaruhában tántorog.

Liskában még mámorán keresztül is átpislogott a fegyelem és

kerülő utakon, kanyargó sikátorokon tért haza. Leroskadt a kőpadra a fekete szobában s ott azonmód elaludt.

— Ez is jól kezdi! — kelt ki magából Malinák, amint hazatérve megütötte orrát a pálinkaszag. — Talán a púpjáért ült tort a disznó! — s öreg elhasznált ruhákkal betakarta az eszméletlenül fekvő testét.

4.

Másnap zúgó fejjel úgy ébredt föl a kőpadon, ahogy a mámor odacsapta. A másik két legény készen állt a munkára.

— No ifiúr? Talán eljegyzést tartottatok, hogy úgy teleszívtad magad pálinkával? — korholta Malinák.

— Jól beszopott ez a disznó, még most is dől belőle! — toldotta meg Pálka és undorral kiköpött előtte.

Pupos Liskában csak lassan tért vissza az emlékezés az előző napra s amint az események során Paulik pék kéményéhez ért, a pálinkától elgyengült teste összerázkódott a rémülettől. Gúnyolták máskor is a legények, de sohase égette annyira a gúny, mint most. — Felkapni a kaparóvasat, nekirohanni és ütni, gyilkos ütésekkel, amíg egy porcikájuk ép, vagy kiirtani magát, mint a patkányt, akiből úgy sincs haszna senkinek. Ez volt az első gondolata, de azután összeszedte szerszámait és szó nélkül elindult.

A kapunál elvált társaitól s a meredek Kálmán-utcának tartott. Az ócska kőházak félelmes ridegséggel meredtek rá. Ismerte mindegyiket jól. Tudta, hogy merre kell fordulnia a boltíves kapuk alatt, hogy megtalálja a kéményajtót, még behúnyt szemmel is. Most rettegve osont be a kapun, mint a tolvaj, aki tettenéréstől fél.

Kinyitotta az első ajtót és belépett a széles kémény üregébe. Hátha csak rossz álom volt a tegnapi sikertelen próbálkozás! — Az még sem lehet, hogy ne tudja elvégezni a munkáját. A kenyeréről van szó!... Az életéről! Mit kezd, ha kirúgja a mester? Egy életet töltött el ezen a koromszagú pályán s most... Istenem!... Lehetséges ez? Hát az a púp jelentette az életet számára? amit emberi hiúságból kivágatott?

Lerúgta a papucsait s nekidőlt a kéményfalnak s térdeit felhúzta a másik oldalon. Visszahullt a fenekére. Nem álom volt!... Ez a legszörnyűbb valóság! Munkaképtelen lett egészséges testével! Adomány volt a púp, isteni adomány, melyért mindennap hálát kellett volna rebegnie s ő... őrült!... kivágatta! — Öklével esett a fejének s eszelősen rángatódzott tehetetlenségében.

Egész délelőtt úgy járt az utcákon, mintha vadidegen helyre csöppent volna,

Delet harangoztak. Hazament. Fáradtan dőlt a kőpadra s fejét a tenyerébe hajtotta.

— Még mindig részeg vagy Jozsinko? Az apád... szidta tréfásan Malinák, de nyomban elhallgatott, amint pupos Liska arcát kiemelte két keze kagylójából és rátekintett.

Malinák valamit megérzett a másik hangtalan vergődéséből s szinte részvéttel mondta :

— Na majd elmúlik!

5.

A cselédlány bekiáltott a mosokonyhába.

—Ebédelni!

A legények felkapták kormos székeiket s kopogó papucsuk zaja elhalt a konyha padlózatán, honnan az ebédló nyilt.

— Jó étvágyat! — mormogták el a szokásos köszöntést s elhelyezkedtek az asztalnál.

Mindegyik érezte az idegein s a lélek félelmes műszerén, hogy valami történés, baj, vész van készülőben, pedig a szoba megszokott egyformaságában várta őket s Gajotto mester sem volt más, mint máskor. Talán, ahogy visszaköszönt, abban volt valami dermesztően fenyegető és ijesztő.

Megették a levest.

Gajotto a torkát köszörülve köhécselt. Most már biztos volt, hogy valami baj van. Pupos Liska a tányérjára meredt. Már eddig is úgy érezte, mintha lopta volna az ételt, amit elfogyasztott, de most robbanásig feszült benne a benső szorongás.

— Melyik volt a Pauliknál? — hangzott a rövid kérdés a mester szájáról.

Az utána következő csend arra volt szánva, hogy megfontolva válaszoljon a bűnös. Mert, hogy itt menthetetlen mulasztásról van szó, azt mindnyájan érezték.

— Én!... szakadt ki Liskából vallomásszerűen a hang.

Gajotto mester öklével rácsapott az asztalra, külön nyomatékot adva szavainak, melyek úgy zúgtak végig a szobán, mint a hirtelen kitört vihar bömbölő szele.

— Hát mit gondoltok ti? Arra tartalak titeket, hogy sétáljatok a városban vagy hogy dolgozzatok? Nohát majd rendet csinálok veletek, az apátok mindenit! s újból rávágott az asztalra, hogy a másik végén is összerezdültek a tányérok.

— Én nem hagyom lecsukatni magam miattatok! — ordította most már teljes erővel s két kezével ellentállásra készen támaszkodott

az asztalra. — Vagy dolgoztok, vagy pusztuljatok! — Melle a haragtól fujtatott s asztalkendőjét indulatosan a földhözvágta.

A legények tányérjuk fölé hajoltak és szégyenkezve, lassú mozdulatokkal csipkedték fel az ételt. Még mindig nem tudták mi történt, csak azt, hogy pupos Liska követte el a bajt. Az a fejét lógatva ült, merev tekintettel s a koromrétegen is keresztül világított ijesztő sápadtsága.

— Szándékosan csináltok kellemetlenséget? — bömbölt Gajotto mester s szeme ellenséges szikrákat vetett az asztal végébe. — Az a gazember Paulik úgyis ott kellemetlenkedik ahol lehet! Tegnap te söpörtél nála! — folytatta vészesen hangsúlytalan hangon, pupos Liskára tekintve. — Hogy lehet akkor, hogy ma reggel kigyulladt a kémény? Ezt szeretném tudni! — lendült ismét ordításba a hangja. — Ki felelős ezért? Én!... Kit fognak lecsukni? Engem! — ordított ismét a megszégyenítő eshetőséget mérlegelve.

Az étkezés abbamaradt s a tányérokon fagyott zsírrétegbe hűlt az étel. A gyerekek rettegve nézték felháborodott apjukat s úgy sandítottak a legényekre, mint a gonosztevőkre, akik börtönbe akarják juttatni őt.

— Még az a szerencse, hogy a pék legényei észrevették és elolották a tüzet ! Szép emberekkel dolgoztat! — állított meg a rendőrbiztos. — Én meg, mint aki semmiről sem tud, még védem őket! A Paulik máma feljelentette magát — azt mondja —, mert kigyulladt a kéménye, pedig az előző nap söpört nála az egyik legény. Ha ez így megy, könnyen elveszik az iparengedélyét! Hát mit csináltál tegnap ott? Be sem dugod az orrodat és aláiratod, hogy elvégezted a munkát? Ezért fizetlek?

Pupos Liska szeretett volna tiltakozni valamilyen formában, hogy ő tudja a kötelességét, de... de mit mondjon? Mi az a de?... ami mindent rendbehozna és kibékítené a háborgó mestert? Mondja azt, hogy szégyelli magát, hogy igaza van a mesternek, hogy rugja ki?... Talán ezt kellene mondani, de... akkor mi lesz Milkával? Hol kap ő munkát? — Nem szólt egy szót sem.

A konok hallgatás még jobban felbőszítette a mestert. Ebből nyilvánvaló, hogy nem végezte el a dolgát. — De akkor minek tartja őt? Minek? Vagy talán azt hiszi, hogy neki csak kosztosra van szüksége a teremtésit! — lecsapta az evőeszközt, felugrott helyéről s az ajtót házrengetőn becsapva, elrohant.

A szobában maradtak dermedt csöndben ültek egy ideig, azután Gajottóné szemrehányó szótlansággal kiment a konyhába, a legények pedig, mint tetten ért banditák hang nélkül kiodalogtak az ajtón.

Aznap nem tréfálództak és pupos Liskát úgy elkerülték, mintha fertőzéstől féltek volna.

6.

Pupos Liska még három hétig dolgozott a mesternél. A Paulik esetet még megúszta valahogy, de azóta egyre érkeztek a panaszok. Itt is a Liska volt... ott is a Liska volt! Végül behívta Gajotto mester a szobájába.

Meg sem szidta. A hasznavehetetlen munkásoknak kijáró szűkszavúsággal, közömbös hangon közölte vele, hogy elsejétől elmehet.

Talán, ha megszokott nyers hangján ordított volna vele a mester, felszakadt volna belőle a kétségbeesett vallomás, hogy ő nem tehet róla... rokkant lett a púptalan testével. De a mester, kinél huszonöt évig dolgozott olyan ridegen szólt hozzá, mintha az ellensége lett volna. És ha megmondaná? Tartana olyan munkást, akit lehet nem használni? Mit kezdjen ezután? Hová menjen? A szomszéd városba? Ott is ugyanaz történne vele! De fel sem veszik! Egy munkás, akit huszonöt évi szolgálat után kirúgnak, kinek kell? Elmenjen bányásznak? Nincs annak becsülete, aki iparos létére beáll bányásznak.

Este elment Milkához.

A lány vörös kezeit köténye alá rejtve állt a kapuban, két vizes kupa oszlopa között. A téren egyhangú csobogással ömlött a víz a kútból s az utcalámpák gyér fényében hosszúra nyúltak a hóbuckák árnyai.

— Milka! — kezdte a legény. — A mester felmondott!

Milka félszemével kutatóan nézett rá.

— Most mi lesz? — kérdezte gyanakodva.

— Hát nem lehet esküdni! — hajtotta le fejét pupos Liska. — Én nem tehetek róla! — toldotta meg bűnbánóan.

— Hát ki? Talán én futottam maga után? Én kértem, hogy vegyen el? Ilyen szégyen! Eddig tudott dolgozni? Most nem tud? Mert nem akar! Mondta volna meg mindjárt! — dőlt Milkából a szemrehányás a magába roskadt legény felé. — Látni sem akarom többé! Nahát! Hogy milyen emberek is vannak! — végigmérte Liskát, mérgesen felkapta kupáit és egy szuszra felszaladt a kanyargó lépcsőn.

Hajlott háttal lépett ki pupos Liska a kapu alól.

— Mindennek vége!

Cél nélkül kóválygott a városban. Nem látott embert és nem hallott hangot, pedig többször rászóltak.

— Nézd a pupost! De büszke lett, amióta egyenes!

Az antaltárói kanyarodónál találkozott szembe Strickkel a kohómunkással. Őt sem vette észre, csak amikor az a kezét vállára tette pillantotta meg az óriást. Oldalán tarisznya lógott, kezében hosszú botott tartott. A jótevők leereszkedésével szólt rá mély hangján.

— No, hogy vagyunk Jozsinko?

Pupos Liskában egyszerre eláradt az elkeseredés s a tehetetlen méreg robbanó erővel tört ki belőle.

— Dögölj meg! — sziszegte feléje s elcsapta válláról a ránehezedő kart s gyors léptekkel tovább sietett.

Reggel még beállt a munkába. Csak a vasgolyót és a kaparóvasat vitte magával a kötéllel.

Ezen lógott a hentes kéményében. Fél papucsa alatta hevert s a másik abban a percben koppant le a kémény aljába, amikor három nap mulva kinyitották az ajtót és rátaláltak.

## *EGY HŐSI HALOTTRA*

*Már zúgnak lenn a fák a völgy ölén, de ottan,*
*az égbe nyúlt hegyen, még egyre hó szitál,*
*a patak medre elhagyott, harkály se koppant,*
*— ott fenn tél van, mindig tél van, s a hó szitál.*

*. . . Ott fenn hanyatlott átlőtt fejjel rá a hóra*
*és hogy felkeljen, arra már nem volt remény.*
*Hópelyhek szálltak, mint pillék a lágy bimbóra,*
*Szálltak kezére s megpihentek kék szemén . . .*

*. . . Én kértem Istent, vesszen csak oda, ha gyáva,*
*S mikor elment, hogy bátran küzdjön, kértem én;*
*Az elmúló nyarak nem lopnak őszt hajába,*
*Csak hópelyhek pihennek megtört kék szemén . . .*

*De bátor volt — mondják —, mint farkashad, ha éhes*
*és da ias, sötét hajú, kissé szikár.*
*Nő nem szorítja már fejét meleg kebléhez,*
*mert ott tél van, mindig tél van s a hó szitál . . .*

***Végh György***

# A KAZÁRFÖLD A MA TÜKRÉBEN

Beszéljünk a Kazárföldről. Kárpátalját keresztelte el Kazárföldnek *Bartha* Miklós a századfordulókor, amikor *Darányi* Ignác megindította a hegyvidéki akciót. Most két okunk is van a Kazárföldről írni. Az egyik : visszatért Magyarországhoz az a Kárpátalja, amelynek vidéke és népe 40 esztendővel ezelőtt a politikai élet egyik legvitatottabb tárgya volt. A másik ok : Új kiadásban jelent meg Bartha Miklós könyve : «A kazárföldön», amelyben beszámol annak a tanulmányútjának tapasztalatairól, amelyet a hegyvidéki akció körül tett a helyszínen a tragikus sorsú *Egan* Edének, az akció vezetőjének kíséretében. *Bartha* Miklós könyve történelmi dokumentum. Ezt a történelmi dokumentumot a gens fidelissimáról, Rákóczi népéről a legalkalmasabb időben adták ki és tették hozzáférhetővé a közönség széles rétegeinek, amikor a rutén nép visszatért a Szent István birodalmának határai közé.

Hazánkban 400.000 rutén lakik — írja Bartha Miklós — s ezek ruténul beszélő magyarok. Intelligenciájukat papok és tanítók alkotják, akik valamennyien tőzsgyökeres magyarok. A rutén magyarul érez — folytatja —, szívből örül az állami iskolának, felekezeti iskoláiban is magyar a tannyelv néhány év óta, büszke, ha gyermeke magyarul tud s ha a honvédségnél megtanul néhány magyar szót, azt örömmel ismételgeti, hogy el ne felejtse. «A galiciai ruténekben maholnap rutén autonomikus mozgalom indul, de a mi ruténeinkben» — állapítja meg Bartha Miklós — «a partikularizmusnak egyetlen vonását sem voltam képes felfedezni». Nemzeti szempontból szerinte nincs fontosabb feladat, minthogy *ezt a magyarul érző népet nyelvével is beolvasszák a magyar faj testébe.*

Minden más nemzetiségünket Magyarországtól eltaszító erők foglalkoztatják. Nem lehet meghatódottság nélkül olvasni a következő sorokat : «Elbolondított *tótjaink Szvatopluk* birodalmát emlegetik s annak tartalmat *Morvából, Sziléziából, Csehországból, Galiciából* és *Felsőmagyarországból* akarnak adni. Ábránd, amelynek valósulása lehetetlen, de minket még az ábránd is gyöngít. Elbolondított *oláhjaink* pedig *Dákóromániát* emlegetik, amelynek tartalmat adna *Oláhország, Bukovina* és *Magyarország keleti része a Tiszáig.* Ez is ábránd. Ennek a megvalósulása is képtelenség. De

erkölcspolitikai egységünket ez is gyöngíti. A *délszlávok Nagyszerbiáról* álmodoznak. *Horvátország, Szerbia, Bosznia, Montenegró Dalmácia* igen egy nyelvet beszél. Ez az állam kiszakít a papíron hazánkból egy nagy és értékes földdarabot.»

Az ábrándokból a világháború után valóság lett. Annál inkább fel tudjuk mérni annak a követelésnek az értékét, hogy a teljesen magyarul érző rutén népet az állam vegye gondjaiba, védelmezze és erősítse, tegyen meg mindent, hogy ezzel a 400.000 emberrel gyarapodjék a magyarság száma. Nos, nem tettük meg mindazt, amit tehettünk volna saját érdekünkben és amikor a tót, román, délszláv ábrándok valóra váltak, elveszítettük a Ruténföldet is. Ez a tény. Amikor pedig visszakaptuk a rutén területet, ukrán mozgalmaktól volt hangos a világ és ma nem tudjuk, nem gyöngíti-e országunkat ezen a területen egy olyan ábránd, amilyen gyengítette negyven évvel ezelőtt Szent István még meg nem csonkított birodalmában a tót, a román és a délszláv lakta területeket. Annyi bizonyos, hogy ma a Ruténföld autonómiát kap, amelyet maga számára a világháború előtt sohasem kért és kívánt, mert az volt minden vágya, hogy minél teljesebben élje a magyarsággal azt a közösséget, amelyet a sors rendelt számára. Ez a tudat s az ebből fakadó magyar érzés vezette el Bartha Miklóst annak a gondolatnak a propagálásához, hogy csak törődnünk kell velük és amint lelkében, úgy nyelvében is magyarrá válik, olyan magyarrá, akit senki sem tud tőlünk elvitatni. Ha vissza is tért a Ruténföld Magyarországhoz, úgylátszik, a negyven év előtti lehetőség már nem tért vissza és így mindenképpen éreznünk kell Bartha Miklós történelmi dokumentuma alapján azt a felelősséget, amely a magyarságot Szent István örökségének elvesztéséért terheli.

De ez a dolognak csak az egyik oldala. Nézzük meg, miért nem tudta a magyarság teljesíteni azt a feladatot, amelyet nemzeti fennmaradásának elemi érdeke rótt rá. Bartha Miklós erre is válaszol. Figyelmesen el kell olvasnunk a könyvet, észre kell vennünk sokszor néhány sorban elbújtatott részletet, hogy kikerekíthessük magunkban azt a képet, amely mentségül szolgálhat a magyarságnak a mulasztásokért. Az a sajtópolémia, amely Bartha Miklós könyvének megjelenése után megindult, főképpen akörül a kérdés körül forgott, hogy antiszemita volt-e Bartha Miklós. Felvetették azt a kérdést is, helyes volt-e Bartha Miklós könyvét újból kiadni. Majd ismét felmerült a vita: a lengyelzsidók ölték-e meg Egan Edét, vagy pedig öngyilkos lett. Bármennyire érdekesek is ezek a kérdések és fontosak a mult tanulságainak a leszűrése szempontjából, a lényeget mégsem érintik. A lényeg abban van,

mi akadályozta a magyar kormányt annak a politikának a követésében, amelyet Bartha Miklós éleslátása tárt fel könyvében és miért nem vitte végig azt az akcióját, amelynek szükségességéről maga is meg volt győződve, mert különben Egan Edével nem indíttatja meg a hegyvidéki akciót. Az állami gondoskodás első lépése miért akadt azonnal meg Egan Ede halála után, amikor ki kellett volna azt terjeszteni és fel kellett volna virágoztatni, hogy utána megtörténjék a másik lépés, amely az együttélés magyar nemzeti szempontból legfontosabb következményét minden erőszak nélkül és természetes úton szolgáltatja, hogy t. i. nyelvében is magyarrá válik a Ruténföld.

Nos, a kérdésre a válasz nem lehet kétséges. A bűnös az a korszak, amelyben a zsidó liberalizmus uralkodott. Bartha Miklós érdekes adatot közöl. Mielőtt könyvét megírta volna, 376 hírlapi közlemény jelent meg a hegyvidéki akció ellen. Háromszázhetvenhat hírlapi támadás. Magyar ujságok támadása a legnagyobb nemzeti érdekek ellen. És miért kellett vajjon támadni a hegyvidéki akciót? A választ erre a kérdésre is könnyű megadni: azért, mert zsidó érdekeket, lengyelzsidó érdekeket sértett. Ez a történelmi tény derül ki Bartha Miklós írásából, aki a zsidók szerint sem volt antiszemita és így az ő tanubizonyságát mindenki elfogadhatja.

Amikor a második zsidótörvényjavaslat törvényerőre emelkedik, mérhetetlenül hasznos olvasni azt a történelmi dokumentumot, amelyet *Bartha* Miklós könyve jelent. **Tóth József**

## *UTAZÁS MAGYARORSZÁGON*

*Az Illustration legutóbbi számában Monsieur Pierre I s h a c számol be a közelmultban történt magyarországi és balkáni utazásának tapasztalatairól. Terjedelmes írásának nagyrészét Magyarországnak és Budapestnek szenteli, s ez utóbbiról néhány valóban remek és nagyszabású felvételt is közöl az előkelő francia képeslapban. Igy például csaknem egész oldal terjedelemben hozza az Országzászlónak és a négy szabadságtéri irredenta szobornak fényképét... Hát bizony nagy dolog ez a premier! Igaz, hogy közben olyan csekélységek történtek, mint a bécsi döntés, Kárpátalja megszállása stb.*

*A cikket olvasva — és összehasonlítva a francia sajtó régebbi hasonló állásfoglalásaival — megállapíthatjuk, hogy nagy haladás a felfogásban az eddigiekhez képest. Az elírás jóval csekélyebb és a millenniumi emlékmű kitűnően mutató képénél fel sem említjük azt a csekélységet, hogy a*

*honfoglaló Árpád fejedelmet «királynak» írta a monsieur. Micsoda ez a kis botlás a régebbi súlyos tévedésekhez képest? Nem haragszunk, azért a közelmultban még, sajnos, eléggé találó véleményért sem, hogy Budapest «testnélküli fej». Még akkor sem, ha véletlenül nem emlékeznék rá, hogy ez az állapot kapcsolatban van bizonyos Trianon nevű párisi környéki kastéllyal.*

*A monsieur a négy irredenta szobor közül — ő tudja miért — pontosan Nyugat szobrát szemeli ki emlegetésre. Ez a kicsiség már fel sem tűnik nekünk, ellenben a Lánchídon levő légvédelmi ágyúkon bizony mint ügyes ujságírónak nem lett volna szabad csodálkoznia, hiszen — amikor ő itt járt — közvetlen Kárpátalja megszállása idején állottak ott helyükön az ágyúk. Az az ártatlan kérdése, hogy «ki ellen?» így csak retori frázisnak hat, de hatását az intelligens francia ujságolvasó előtt valószínűleg nem éri el megfelelő mértékben. A monsieur barangolt felszabadult területen is, s itt esett meg vele bizonyos kellemetlen kaland — amint a teljes történeti hűség kedvéért megírja — az érsekújvári állomáson. Annyi az egész, hogy előzően fényképezett a vonatablakból, mire a legközelebbi állomáson, Érsekújvárt, nyilván útitársának jelentésére, a csendőrök igazoltatták. Az ilyesmi ugyan nem tartozik az utazás kellemes emlékei közé, s elhisszük, az is elég nagy malheur, hogy a monsieurnak önmagának kellett 25 kilós útibőröndjét a csendőrparancsnokságra és visszacipelnie — közben még parbleu! az a haszontalan vonat is elment —, dehát ez Franciaországon sem lenne másként. Képzelje el a monsieur, ha — mondjuk — valaki a Maginot-vonal közelében próbálkoznék meg az amateurfényképészet nemes mesterségével. Valóban, nem éppen a francia illemkódex szabályai szerint mondanának köszönetet eme ténykedésért a hatóságok.*

*Általában véve — ha derék csendőreinket az ókori «hittita harcosokhoz» is hasonlítja — mégis udvariasan kell viszonoznunk Monsieur Ishac minden bizonnyal jóakaratú cikkét hazánkról és fővárosunkról. Ami meg azt az állítását illeti, hogy «vakok» vagyunk, mert hajthatatlanul ragaszkodunk történelmi céljainkhoz, a szentistváni magyar birodalomhoz, erre a cáfolat nem engem illet, hanem a történelmet, amely tavaly megindult és megy tovább a maga útján . . .*

***Pasquino***

## Magyar nyelven . . .

A napisajtó csaknem említés nélkül ment el egy hír mellett, amely arról szólt, hogy Mestrovics, a híres horvát szobrászművész — s talán Európa egyik legkiválóbb szobrásza is —

Bukarestben tárgyalt I. Károly román király lovasszobráról dr. Zigre román kultuszminiszterrel, mégpedig — *magyar* nyelven . . . A román miniszter nem valami irántunk való megkülönböztetett tiszteletből választotta tárgyalási nyelvül a magyart, hanem azért, mert a híres szobrász anyanyelvén kívül aligha beszélt más nyelven, mint magyarul. Ebben nincs semmi különös, ha meggondoljuk, hogy Horvátország alig húsz évvel ezelőtt még szoros államjogi kötelékben élt velünk. Hamarjában eszünkbe jut az is, hogy a tavalyi komáromi tárgyalások a cseh és szlovák kiküldöttekkel szintén magyar nyelven folytak le. A világháború előtt pedig a magyar állameszme ellen obstruáló különböző nemzetiségi képviselők szintén kénytelenek voltak magyarul beszélni egymással, vagyis olyan nyelven, amelyet mindannyiuk értett.

Éppen ezért, ez a jelentéktelennek látszó apró bukaresti hír mégis igen meggondolkoztató számunkra. Az elmult húsz esztendő alatt ugyanis egyre többen hajoltak nálunk a lelki leszerelésre, csonkaságunkba való belenyugvásba, a szomszédokkal való egyoldalú megalkuvásba. Az ezeresztendős magyar történelmi gondolat már-már lomtári ócskaságnak látszott, ugyanekkor pedig a «cseh-szlovák» demokrácia dícséretét olvasta az ember nemcsak burkoltan és a sorok között; hanem olykor egész nyiltan is egyes budapesti organumokban. Ez a defetizmus különféle magasztos jelszavakba burkolózva elernyesztette és elpuhította a magyar lelkeket úgy, hogy éppen az utolsó órában történt az, ami felrázott és reáébresztett hajdani hivatásunkra.

Gyűlöljenek, de féljenek tőlem — hangzik a régi latin közmondás. Harcoljanak ellenem, de tiszteljenek. Ez a sors jutott osztályrészül a magyarságnak, amely saját testével épített bástyát a Kárpátokon belül élő nemzetiségeknek és ő adott nekik kultúrát. Az első román és szerb ujságok és könyvek Magyarországon jelentek meg. Ezt még az ellenséges propaganda is kénytelen beismerni. Arra meg, hogy a Felvidék népei mit kaptak tőlünk, igazán fölösleges kitérni. A magyar nemcsak védelmet és kenyeret adott, hanem kultúrát is a Szent István koronája alatt élő nemzetiségeknek. A mult században fellángoló európai nacionalizmus természetesen kikezdte e történelmi életet nem élt fiatal népeket is, akik közben megfeledkeztek arról, hogy még ezt a nemzeti eszmét is — vegyük csak 1848-at — mi adtuk nekik. A magyarság Moháccsal elveszítette ugyan nagyhatalmi állását, de a magyar szellem és

kultúra fölénye és hatóereje nem enyészett el. A magyar nyelv Kelet-Európa franciája lett s az ma is, azért beszél Bukarestben magyarul Mestrovics szobrász és Zigre miniszter. Megszállott területen, különösen Erdélyben, ha üldöztetés is jut ki a magyarságnak, mégis titokban felnéznek reá a hatalom birtokosai; respektálják úri mivoltát, beidegződött kultúráját, szellemi fölényét, mert megérzik: olyas tulajdonságok ezek, amelyeket nem lehet máról-holnapra elsajátítani, hanem századok kellenek hozzá. A hirtelen felcseperedettek állandó kisebbségi érzése ez, amely nem hagy nyugtot, főként a hatalom polcán nem. *Pasquino*

## *TINTORETTO KECSKEMÉTEN*

*A Kecskemétet látogatók legtöbbjének érdeklődését a város népi érdekességei kötik le és a mult művészi kultúrájának a középkorig visszanyúló emlékeit nem is méltatják figyelemre. Pedig kívánatos volna, hogy azoknak a külföldieknek, akiket elvisznek Bugac-pusztára, hogy a magyar táj és magyar konyha csodáitól megmámorosodva térjenek haza, egy kis füzetet adnának a kezébe, amely felhívná a figyelmüket arra, hogy ez az ősi magyar talaj nemcsak exotikumokkal szolgál, hanem a kultúrának is televény földje volt és a város kitűnően rendezett múzeumának sok tekintetben páratlan anyagát is ismertetné. Kecskemét város néhány év óta egy olyan festmény birtokába jutott, mely joggal vonhatja magára a kutatók és a nagyközönség figyelmét. Még a háború előtti években Nemes Marcell a városnak adományozott egy Tintoretto-képet, mely Krisztus keresztelését ábrázolja, azzal a kikötéssel, hogy a képet az Öregtemplom valamelyik oltára fölött helyezzék el. Ismeretlen okokból kívánsága nem teljesült és a képet néhány héttel ezelőtt még a Városi Könyvtár egyik helyiségében láttam elraktározva. Azóta remélhetőleg az illetékesek gondoskodtak méltó elhelyezéséről. A hatalmas méretű festmény harmonikusan illeszkedik be azok közé a képek közé, melyeken Tintoretto Krisztus keresztelését ábrázolta. A sajátkezű példányok mellett vannak olyanok is, melyek csak a mester műhelyének tulajdoníthatók. A jövő kutatás feladata lesz, a kecskeméti képnek a helyét a Tintoretto szellemét képviselő művek sorában megállapítani.*

*Magyar György*

## *A KÉZ ÉZSAUÉ*

*A nyugati demokráciák keze ez, amelyet most sokan Jákobénak néznek, mert egy megtévesztő sajtó szirén-hangjai Jákob szelíd hangját duruzsolják fülünkbe. Amint Hekler Antal egyetemi tanár igen kemény logikával mu-*

*tat rá, az Uj Magyarság egyik utóbbi számában «ma sokan a tekintélyhatalmak hazugságirtó tevékenységében csak a nyers erőszakot látják és vannak aggódó honfiszivek, amelyek még Csehországtól sem tagadják meg a részvétet s közben sóvárgó és esdő csodálattal tekintenek a nyugati nagy demokráciákra, mint a magasabb erkölcsi világrend legfőbb őreire és védelmezőire. Már elfeledték ezek, hogy a nyers erőszak legnagyobb történelmi példáját éppen a nyugati demokráciák szolgáltatták, mikor a francia és versailesi békeparanccsal országokat téptek szét és testvérek millióit szakitották el egymástól.*

*Mi elvesztettük a háborút — folytatja Hekler professzor — ez bizonyos, de sokkalta nagyobb baj az, hogy a győzők a fejüket vesztették el. Az utolsó 20 év minden szenvedésének és fenyegető feszültségének ez volt a forrása. A sokat hánytorgatott háborús felelősségnél sokkalta súlyosabb a béke felelőssége, amely elől az antant hatalmak 20 éven át következetesen és önző könyörtelenséggel kitértek.»*

*A mérleget igazán nem nehéz felállítani. A nyugati demokráciáknak köszönjük szétdaraboltságunkat, magyarok millióinak szenvedését és elnyomását az utódállamok erőszakos kisebbségi politikájától és ugyancsak magyar millióknak reménytelenségét, kilátástalanságát, küzdelmes vergődését az életképtelenre nyomorított ország határain belül. A tengelyhatalmak támogatásának köszönjük, hogy végre sikerült a trianoni bilincset és a vele járó bekerítést szétrepeszteni, hogy visszakaptuk a Felvidék magyarlakta területeinek egy részét és hogy visszatért hozzánk az ezeréves magyar ruszin föld is. Reméljük, hogy ez csak az első lépés és közel az idő, amikor mégtöbb magyar térhet meg Szent István birodalmába és enyhülhet a még elszakitott területen élő testvérek sorsa.*

*Ezek után nem nehéz eldönteni, merre billen a mérleg nyelve. S igazán érthetetlen az olyan lelkek szentimentalizmusa, amelyek részvéttel tekintenek Csehország sorsára. Volt-e ebben az országban és népben szikrányi részvét és megértés, amig a kezében volt az erő és hatalom? Nem mutatott mást nekünk, csak kegyetlen kapzsiságot és mohó erőszakot. Mért szánnók most mi az ő sorsát, kiben nem volt irántunk szánalom, különösen akkor, amikor ezt a sorsot megérdemelte. Egy nemzet, amely állig felfegyverezve, háta mögött hatalmas szövetségesekkel egyetlen kardcsapást sem tesz védelmére, amelynek elbizakodottságánál és erőszakosságánál csak hagyományos gyávasága nagyobb, megérett a halálra.*

**Tanár**

# AZ ÖRÖKKÉ FIATAL SZABÓ DEZSŐ

Furcsán érzi magát az ember, amikor leírja : Szabó Dezső hatvan éves. Hogyan lehet hatvan éves a ma is állandóan forrongó, kirobbanásokban élő, mindenkivel harcban álló Szabó Dezső? Negyven éves korában aratta első nagy sikerét az «Elsodort falu»-val és a fiatalságra hatott. Pár héttel ezelőtt egy társaságban az irodalomtól távol álló művelt férfiak beszélgettek. Különösen egy igen eszes fiatalember — 25 év körül — és egy művelt orvos — 40 év körül — vonta magára a figyelmet. A fiatalember Szabó Dezsőért lelkesedett. Az orvos figyelmesen hallgatta, aztán megjegyezte :

— Én ugyan nem tudok már így tűzbe jönni, de örülök, hogy a fiatalság még mindig Szabó Dezsőért lelkesedik.

Ha az ember meg akarja magyarázni a fiatalság állandó ragaszkodását, kénytelen olyan eljárást használni, ami Szabó Dezső támadásának középpontjában állott: skatulyáznia kell. Minden magyarázat egyúttal skatulyázás, mert az emberi gondolkodásnak az a természete, hogy csak azt érti meg, amit el tud helyezni az értelme által készített skatulyák valamelyikébe. Az irodalomtörténet által használt fogalmak közül különösen a romanticizmus illik feltűnően Szabó Dezső egyéniségéhez. Jobban betölti, mint legtöbb romantikusnak ismert írónk. Vörösmarty, Eötvös vagy Petőfi műveiben ott lobog a romantikus jegy, de mindegyiknél keveredik más vonásokkal. Vörösmartynál a deákos magyar hagyománnyal, Eötvösnél a nagyműveltségű filozófussal, Petőfinél az Alföldről magába szívott józansággal. Talán csak az egy Adyra illik jobban a romantikus jelző, mint Szabó Dezsőre. Éppen Szabó Dezső írt egy mintaszerű tanulmányt a romantikus Adyról, amelyből kiderül, hogy éppen olyan jól ismeri Adyt, mint a romanticizmust.

Aki Szabó Dezsőtől egyetlenegy mondatot elolvas, mindjárt meglepi az állandó lendület. Ez készteti meglepő szófűzésekre, ez vonja be friss színekkel a régi kifejezéseket. Néha meglepő távlatot nyit egy-egy fordulata, de állandóan valamilyen felfokozott, sűrített levegőjű világba ragadja magával hallgatóját, vagy olvasóját. Ez a lobogás nem fér el a megszokott keretekbe. Mint minden nagy

romantikus, Szabó Dezső is formabontó. Regényeibe vezércikket, pamfletet olvaszt be, tanulmányaiban szónoklatot, novellát, víziót is talál az olvasó és minden művében hatalmas erejű, férfias egyéniség lírája olvasztja fel a szokott határvonalakat.

A romantikus stílus, a férfias líra, a sűrített pátosz mögött állandóan nyugtalan ember bontakozik ki. Kiadójával, szerkesztőjével hamarosan összevész, huzamosabban nem tud barátkozni senkivel, mert mindenáron, minden fékezés és tekintet nélkül akarja kifejezni egyéniségét. Ez egyik oka annak, hogy ma a «Ludas Mátyás»-füzetek magányába menekült, amelyeket maga ír, maga szerkeszt és maga ad ki. Támadásnak érez mindent, ami korlátozhatná egyéniségét, ezért harcol néha azokkal is, akiknek gondolkodásmódja közel áll hozzá. A barátság, a közösség mindenkit lemondásra késztet, Szabó Dezső azonban nem hajlandó lemondani. Azokkal szemben, akikkel valamilyen közös gondolat fűzhetné össze, sokszor még élesebb, még harciasabb, mint állandó ellenfeleivel.

E romantikus harc és féktelenség indítóereje szilárd hit, megrendíthetetlen meggyőződés. Szabó Dezső annyira hisz a megismert igazságban, ahogyan csak azok tudnak hinni, akik ösztönszerűen érzik meg az igazságot. Minden harcának, gondolatának alapja magyarság-élménye. Erdélyi származású, ahol a magyarság átérzése egyúttal a fenyegetettség, a szorongás érzését is jelentette már évszázadok óta. Ez a szorongás, a pusztulás ellen való küzdelem állandó forrása Szabó Dezső harcainak. Sajnos, az utóbbi évek történelmi fordulatai állandóan aktuálissá teszik a legkomorabb elszántságot is: innen is ered Szabó Dezső mindig megújuló népszerűsége.

Mint több nagy kortársát, Szabó Dezsőt is magyar érzése vezette el a parasztság újabb felfedezéséhez, az újabb népiességhez, amely fiatalabb íróink közül is annyit megtermékenyített. Nála azonban a parasztkultusz egyesül az egyszerűség, az egészséges élet hirdetésével. Ebben van valami a romantikusok műveltségcsömöréből, de benne van Szabó Dezső egyénisége is, amely ösztönszerűen vonzódik az egyszerű igazságokhoz. Az igazság Szabó Dezsőnél mindig egyszerű, csak azért nem ismeri fel mindenki, mert különböző előítéletek homályosítják el látását. Ebből származik bizonyos mértékben Szabó Dezső ingerültsége mindazok ellen, akik nem vélekednek ugyanúgy, mint ő, de ez a hit teszi lehetővé azt is, hogy hirdesse az igazságot. Az igazság annyira egyszerű, hogy csak meg kell mutatni az embereknek és már hinniök is kell benne.

Ebben a hitben van valami a XVIII. századbeli franciák

fanatizmusából, akik azt hitték, hogy az emberek csak azért nem élnek észszerűen, mert elfelejtettek észszerűen gondolkodni. Látszólag nincs nagyobb ellentét, mint a racionalizmus és a romanticizmus, Szabó Dezső mégis egyesíti a kettőt. Egyszer — szokásos közvetlenségével — maga is bevallotta, fáradtan adott elő a régi képviselőházban. Akkor nem sziporkázott, nem vágta a terem közepére a megbírált könyvet, nem gesztikulált olyan szélesen, hanem értekezett, mint talán Riedl Frigyes. Küszködött gondolataival és a kifejezéssel. Látszott rajta az erőlködés, hogy világos és logikus akar lenni. A «Csodálatos élet»-nek gyengébben sikerült részlete a fantasztikus utazás. Mintha a «Candide» második felét olvasná az ember, amikor Voltaire is fáradt volt már.

Ez azt bizonyítja, hogy igazi alaptermészete azonos a racionális gondolkodóéval. A romantikus pátosz, a nagy gesztusok, kitörések, állandó harc ezen az alapon felépülő korszerű, díszes palota. Talán azért hadakozik annyit a «filozofter» ellen, mert állandóan ott bujkál a szorgalmasan tanuló, rendszerező, világos gondolatokért lelkesedő észember a mennydörgés és villámlás közepette megnyilatkozó romantikus zseni-félisten trónusa alatt.

Akár ott rejtőzik, akár nem, Szabó Dezső helye a magyar szellemi élet irányítói között van és ott is marad, amíg lesznek magyar fiatalemberek. A fiatal korban kapott benyomások a legmaradandóbbak.

*Fábián István*

## SŐTÉR ISTVÁN: FELLEGJÁRÁS.

A modern regény értékelésében minden attól függ, hogy mit akarunk megérteni: a mesét és a fordulatokat, a jellemeket és a bonyodalmakat, — vagy egy lelkiállapotot? Régóta kísért egy Rilke-sor, mely mindennél biztosabban ébresztette fel a lélekben egy dús, időntúli szövevény utáni vágyódást: «ne hidd, hogy az élet más, mint a gyerekkor sűrűje». Ez a sűrűség, az érzelmek és benyomások, az élet tényeinek kibogozhatatlan dzsungele lep meg a modern nyugati regényből. Nincs igaza annak, aki a modern regény feltételeit abban látja, hogy történik-e benne valami lehetetlen, valami csoda, Lafcadio kidobja-e útitársát az ablakon, a szerelmes hitves rókává változik-e vagy sem, és nyilvánvaló, hogy az sem a modern regény feltétele, hogy hősei évszázadokat éljenek meg-megújuló alakban, — a «sűrűség», a dzsungel: az élet dzsungele. A lélek tanácstalan a világban, a keresztény lélek épúgy, mint a pogány. Gide, aki telve van kétségekkel és rosszindulattal, épúgy tanácstalan a Faux Monnayeurs-ben, mint

Green, aki hinni kíván és hinni tud. Az élet rejtelmes sűrű: a gyerek-lélek ősi szövevényét viseljük magunkban, az indulatok kúszaságát, a szándékok vázlatosságát. A férfivel együtt utazik a kalandos játékok, álmok gyerekszobája, melyben nem tudhatta — és nem is tudja meg sohasem — merre vannak a szélrózsa égtájai. A lélek felelőtlen, — és az olvasó soha se lehet hálásabb az írónak, mintha önmaga kúszáltságát, összesodródott, kibogozhatatlan indulatait mutatja meg. Egy Dickens, egy Flaubert még megelégedett azzal, hogy feltárt egy lelket, egy miliőt, — aki úgy érzi, a nyugati regények redményeit szolgálja, tisztában van vele, hogy csak *megmutathat*. Minél részletesebb az analízis, annál titokzatosabb az élet «látványa». Proust se csinált másképpen és egy olyan szelíd kedély se, mint Hughes vagy Woolf.

Sőtér István regénye is «látvány».

Kétszeresen is látvány. Az egyik: a miliő. Hősei, — mert regényének hősei vannak, a szó mágikus és nem tragikus értelmében — a kultúra egyik szentélyében vergődnek. A rejtelmes «Otthon» a tudomány, a művelődés otthona-e a falai közé fogadott hősöknek»? *Ez az igazi dzsungel*, ahová a fiatal lélek beeresztve egyszerre tanulja meg az élet szabadságát és a tudomány lenyűgöző határtalanságát. Élnek és tanulnak, és az Otthon lassan nem lesz más, mint az Enfants Terribles testvéreinek démónikus gyerekszobája. Megtanulják benne a kultúra diadalmámorát és kilátástalanságát. Átitatódnak a műveltség mérgeivel, de nem ifjú Faust doktorok módján: a műveltség, a kutatás természetes megnyilvánulásuk lesz, egy óriási rákosodási folyamat, mely lassan szétbontja szerveiket. A miliő egyik hatása: a tudomány, mint mágikus élmény. Épolyan élmény, mint az érzékek ébredése és összekúszálódása az Enfants Terribles-ben vagy Hughes «Jamaikai szélviharа»-ban. Az élet egyensúlya függ ettől a tudománytól, az elhelyezkedés a világ égtájai között. Az Otthon nem szolgál célokat, nem akar jeles nyelvtudósokat kinevelni vagy kitűnő klasszikus filológusokat, — az Otthon a tudománnyal, mint életjelenséggel ismertet meg, szervek működésével, idegek állapotával. Ahogy a regény nő, dagad, egyre diabólikusabb lesz az Otthon. Vak kell ahhoz, hogy észre ne vegye: az Otthon a rejtelmes gyerekszoba, mely nyomát mélyrevésődön hagyja a lélekben.

Milyenek lesznek azok, akik ebben az Otthonban másodszor kerülnek szembe az élet sűrűjével? Milyenek az Otthon tagjai, a regény hősei? Egy csomó fiatalember kóválygásának, külső és belső csavargásának rajza Sőtér István regényének másik, épp

ennyire izgalmas «látványa». Ezek a fiatalemberek mérgezettek. Gyerekek, amikor az Otthon falai közé kerülnek ; még nem vágtak át az első sűrűn, amikor bekerülnek a másodikba. A méreg gyorsan kezd hatni, mindegyikük különös kórképpé válik. A legfelszabadultabbak se szabadulnak igazán meg nyugtalanságuktól, mely bennük nemcsak a szellem, hanem az érzékek nyugtalansága is. Egyszerre húzza őket két démon : a tudás és az élet élésének démonai. Nem tudnak választani : életüket ismerjék-e meg vagy a szellem birodalmát? Mindkettő felé törnek. Úgy zuhognak át rajtuk a test élményei, mint valami Niagara, — és nem állapodnak meg. Máskor a tudományt engedik magukba, gát nélkül, akadály nélkül, — és a kételyük feladataik között változatlan marad. Fantaszták, bolondok, őrültek lesznek, — s mindenképpen végsőkig infantilisok. Az élet állandóan zaklatja, sarkalja, ingerli őket és a tudós birokában, tökéletességében se lehetnek mások, mint tudatlan gyerekek, akik képtelenek átjutni azon a sziklafalon, mely az élmények és a megismerés dzsungele mögött van. Egy percig se lehetnek fölényesek, több tüskét, csalánnyelvet viselnek magukban, mint akik kevesebbel beérték : nem találják meg a kivezető utat és ha nem is vallják be, érzik, hogy működvelők.

Sőtér István regényének egyik része ezt a címet viseli : «Hivatottak és választottak». De ez a hivatottságra való kiválasztás nem a Giraudoux «Choix des Élues»-je. Ezek a hivatottak és választottak : mérgezettek és prometeidák. A regény tisztában van ezzel a vonásukkal : annyira se mutatja egy-egy hős fejlődését, alakulását, mint amennyire az elemien, megszokottan szükséges lenne. Nindannyiuk előtt ott van a mintakép, az Otthon feje : Méliusz, a tudós. Méliusz mindannak az összefoglalása, amit az egyes hősök rajongása, tétovasága, kúszáltsága, szomjúsága és habzsolása jelent. Méliusz a grandiózus rezignáció. A sok Faust-jelölt között ő az egyetlen, aki tudja már, hogy sem az élet, sem a tudás nem boldogít. Nincs cél semmi mögött, minden erőlködés lehull a semmibe. Méliusz felismerése, filozófiája a reménytelenség. Szerepe a fiatal hősök között ösztönző és mérgező : tudja, hogy sem a tudomány nem ér semmit, sem az élvezés, — és mégis erre a kettőre serkenti felváltva őket. Céltalan, reménytelen kavargás lesz így lassan valamennyiük élete : mint az utolsó ítélet után a pokolbéliek bírkózása, mint a poklokban enyhülést várók szomja, — szomjazni muszáj, de muszáj tudni azt is : soha nem érkezik el a csillapodás.

Milyen Sőtér István regénye? Démonikus vagy hisztérikus?

Démonikusak a külsőségei, a szűntelen haláltáncok, szerelem és tudomány fekete miséi. Hisztérikusok a figurái: Mihály, a hívőhitetlen dandy-tudós, az egyetlen, aki őszintén kísérlezetik az egyeztetéssel, az élet és a tudomány kibékítésével; Flórián, a költő; Palotás Kornél, az esztéta; Lelkes Kelemen, a csirkefogó világmegváltó; Konstantin, a műkedvelő; Vandál, akinek világnézete van... Rettenetes és megrázó látványok ők is: megválthatatlanok. Sőtér nem alakít, mert nem is alakíthat sorsukon. Mozdulatlan miliőt, mozdulatlan figurákat, mozdulatlan mesét kapunk? Hullámzó, önmagában gyűrűző, vetődő, a felületből kicsapni nem tudó vergődést, — a márvány látványát, olyannak, amilyennek azt egyik versében Babits tanította.

Az élet dzsungelének látványa Sőtér István könyve. Aki azt kívánja hát tőle, hogy mesével szórakoztassa, jellemek kifejlesztésével építse, arányok arabeszkjeivel üdítse, — csukja be rögtön az első oldalon. Liánok fonják össze ezeket a figurákat, a fordulatok rejtelmes ösztönök nyomán fakadnak ki, tartanak cél felé, mint az eucaliptus-fa gyökere, amelyről jól tudjuk, hogy cél felé kúszásában bukik ki a felszínre is, átható falakat is. És mint a dzsungelekben: napsütött tisztások vannak benne, egy-egy páratlan fínomságú jelenet, — és mint a dzsungelek zöld talaján a falevelek között átsütő fény, egy-egy sejtelmes tájkép, Pestről, a Várról, a Svábhegyről, Itáliáról. Ez a látvány nem emel föl, nem szédít el, nem ráz meg, de rabul ejt: az első oldalak kétkedését viharos szomjúság, mohóság váltja fel, — és a sikoly szinte már az elragadtatásé: íme egy író, aki újat hoz, újat mer és ragaszkodik ahhoz, amit önmagáról a világnak nyujtani tud!

*Thurzó Gábor*

## AZ ESKÜ-TÉR FEHÉR SZOBRA

**— Émlékezés gróf Klebelsberg Kunóra —**

Néhány esztendővel ezelőtt egy szarkalábkék nyári este a tiszai nyárfák sorfalától indulóban mentünk hazafelé a sötétedő, alföldi mezők közt egy tanyai tanítóval, akinek pirosköves iskolája ott állott a földek lapjai közt, mint kőből rakott ábécé-vár a ritkásan elhintett, villogófalú tanyák középpontjában. Akkor a tanító kitárta a karját s azt mondta:

— Nagy ember volt Klebelsberg Kunó gróf, az Isten nyugtassa!... — s ez a mondás ott maradt a levegőben s mindig a fülembe csengett azután, akármerre jártam a Tiszától jobbrabalra fekvő laposságon. A búzaföldek világában, amerre a szél-

malmok forognak s azon túl is nagyon messze, Klebelsberg Kunó grófnak köszönhetik a töpörtyüsszájú magyar gyerekek, hogy megismerkedhetnek a kultúrával. Amerre a vicinálisok járnak, a «rejtelmes» magyar pusztákon az ő iskolái hintik el a tudomány fényét, mint a világítótornyok, Rózsa Sándor unokái közt. Annyi az iskola az alföldi síkokon, mint valamikor a kútágas volt s hogy ezért mennyien áldják Klebelsberg Kunó nevét, az tudja, aki este a vályogtanyák sötétjében elseppegett imádságokat hallgatja.

Messziről kilátszik a földekre a szegedi dóm kettős tornya s a dóm alatt, lecsukott szemmel álmodik Klebelsberg Kunó gróf, Magyarország néhai vallás- és közoktatásügyi minisztere. A Tisza agyagos partja mellett, a halászcsónakok lapos papucsai fölött csipkésen rajzolódik bele a szürkekék alföldi égbe a dóm két karcsú karja, nehéz, masszív tömege; kőszentekkel faragott oldalára galambok rajzásán át csodálkozva néznek a Szeged-járó külföldiek. A város dísze, az egész ország öröme és büszkesége ez a dóm, az egyik legszebb kőbeöntött álom, amit merész magyar fantázia a fűzfás, üres magyar tájra odagondolhatott.

Most szobrot kapott érte gróf Klebelsberg Kunó hálából a nemzet apraja-nagyjától; a legnagyobbtól kezdve a legkisebb töpörtyűsszájúig mindenki akarta azt, hogy fehér márvány-alak hirdesse a nagy alkotó miniszter emlékét s a magyar kultúra haladását a Duna borzas vize fölött, az Eskü-tér kőkockás lapján. Végre áll a szobor s amíg — Szeged mellől szalajtott parasztgyerek — levett kalappal állok előtte, kezemben elfogódva forgatom a Napkelet narancssárga könyvecskéjét, mint kézzel fogható dokumentumot, amelynek megszületése is gróf Klebelsberg Kunó érdemeit gazdagítja.

*Szegváry Gyula*

**Kodolányi János: Juliánus barát.** *(Athenaeum.)*

Hétszáz sűrű oldal betűözöne hömpölyög itt egyenletes áradással a Beteljesülés felé, mikor Nagy-Magyarország kapujában a vándor szerzetes kurjantására testvéri szó felel. Betűk milliói — milyen könnyen szétfolyhatnának. Kodolányi művészete egyre sodróbb mederbe kényszeríti őket.

Jó ismerősünk ez a művészet, mégis újból el kell ismernünk. Jobban, mintha először találkoznánk vele. Juliánus már a harmadik terjedelmes műve Kodolányi tatárjáráskori regénysorozatának. Most utólag szépen kibontakozik a hármas terv. Külön csúcsokról van itt szó, nem egyazon mese folytatásáról. Mindegyik önálló, mások a szereplői, más a légköre. vegyi összetétele, vegetációja, A XIII. század magyar életét

ők ábrázolják idáig legmélyebb beleéléssel, s ők adnak hozzá legszélesebb távlatot.

De nem csupán a magyar élet újraidézése ez, bár pusztán ennyi is nagy teljesítmény volna. Tárgykör szerint így egészítik ki egymást Teljes Világképpé: A Juliánus barát a Város Regénye: az európai történelem tág színpadát mutatja be. Ez a legreálisabb. A Vas Fiai: a falu örökegy másithatatlan arca, nyomot sem hagy rajta a mongol vihar. Széles epikus festmény ez, a magyar lényeget, Kelet diadalát hirdeti. Ez a leggazdagabb, legmeglepőbb, legköltőibb. Boldog Margit pedig: a Kolostor Himnusza. A lélek harca a Mennyei Üdvösségért. Ez a legmagasztosabb.

A regényfolytatástól joggal fél az olvasó; azt gyanítja, hogy az ihlet után a rutin következik. Kodolányi műveihez mindig önálló ihlet kell, amit az is tanusít, hogy alapregénye készült el legutoljára. Ennek is kolostor a színtere, akár a Boldog Margitnak.

Kodolányi győzi kiapadhatatlan életalakító kedvvel. Első lapjain kis erdészfiú bukkan elénk, a népi hősmondák álomvilágában. Kitűnő alap. Az ősi népmesék partjáról pendül habra a mesecsónak. Az évezredes magyar kultúrtalajt óvatos, gyöngéd kéz, bátor, lelkes hit tapogatja ki. Innen csakugyan útnak indulhat a tatárjáráskori Kőrösi Csoma Sándor. Szinte sajnáljuk, hogy olyan hamar becsukódik rá a kolostorkapu. De Kodolányi életszínei nem fakulnak. Elénk toppantja a nagyhasú Georgius frátert. Halhatatlanul megragadott figura ez, könyve legtermékenyebb pillanatában fogant. Georgius német ivadék, de már rég akklimatizálódott, még ázsiai lomhaságában is. Csak éppen: egyre gyanakszik a Gertrud-ölő vad magyarok közt, folyton túlzott németrajongás sustorog elő belőle, s a magyar faji gőg üldözött őzikéjének képzeli mázsás vaskosságát.

Manapság «hozzáértők» is meg-megkockáztatják a vádat, hogy a történelmi regény kibúvás az írói felelősség alól. Mintha Kemény Zsigmond, Eötvös József korintelme nem hangzott volna még nagyobb nyomatékkal XVI—XVII. századi alakjaik szájából. Kodolányi regényeiben is így kap távlatot a mai mondanivaló. A kis Juliánus diákszobájába behullámzik az egész történelem. Az aranybulla keresztyén öröm: Kiszorítjuk a szerecseneket, zsidókat — tüzel a sok kurtanemes. Viszont a szerzeteseket fölháborítja Endre *erélytelensége* — ők ezzel a szóval fordítják le a maguk nyelvére az alkotmányt. A fegyveres ellenállási jogot egyenesen a józanész megcsúfolásának tartják.

Mennyi mai izgalom ismerhet hatszázados ősére a regény izzó politikai vitáiban.

Más világ ez, mint a Boldog Margité. Tele vad férfi-dolgokkal, de az élet szép és tragikus férfi-távlataival is. A szent királyleány az üdvözülés lángelméje, nem e világból való kemény, határozott, könyörtelen. Juliánust földi cél vonzza, mióta az eszét tudja : a Messzeség. El-elfeledi ifjonti álmát; olykor hinni sem meri, hogy Magna Hungaria fönnállhatna még, vagy ha fönn is áll, el lehetne jutni oda. A tehetség örök ingadozása ez : fut is hivatása után, menekül is előle. Boldog Margit : tiszta dráma ; egy magasrendű lélek igázza le benne egyre diadalmasabban a világot. Juliánus barát : nyugalmasan zuhogó epika, föl-leringó játéka sorsnak, céltudatnak, vagy köznyelven : véletlennek és akaratnak. A királyleány harca megrázóbb, fenségesebb, Juliánusé vonzóbb, emberibb.

Emellett mindkét lélek a középkori egyház önfegyelmező erejét példázza. Egy regényünk sem tudatosítja mélyebben a katolicizmus nevelő nagyságát. De nemcsupán ezt. Juliánus összes végleteiben megmutatja Magyarországot és Európát. A művelt és bűnös városokat, amint a Planctus is megbélyegzi őket, a tatárjárás magyar gyászdala. De már megjelent Szent Ferenc és Szent Domokos; az egész regény legköltőibb lapja, ahol a bolognai egyetem magyar diákjai átélik Domokos prédikációját. Véletlen és kitartó akarat rablótanyán s diákszálláson át egyenletes ütemmel sodorja Juliánust küldetése felé. Mekkora harc, míg csak odáig eljut, hogy útnak indulhat. S ami ekkor kezdődik, nemcsak izgalmas elhitető útirajz, hanem megint : a Keresztyén Lélek Diadala.

Vérbeli epikus mű ez, teremtő erővel ábrázolja az Idő lassú átalakító munkáját. Az élet összes sötét oldalait föltárja. Nem «eszményít». De van-e igazabb eszményítés, mint annak az érzékeltetése, hogy a leghátborzongatóbb nyomorúságban is lélek lángol, Isten belénk oltott lehelete. Kodolányi fáradhatatlanul figyeli, azonnal észreveszi, ami az életben kicsinyes, bántó, szürke, megalázó, kellemetlen. De «legsivárabb» helyzetei is tele vannak szenvedéllyel, izgalommal, emberi tusakodással. Lélekkel.

Hatalmas kultúranyagot mozgat. Csupa egyéni állásfoglalás, érdemes lenne néprajzi, nyelvi, irodalmi és történelmi problémáival szakszempontból is foglalkozni. Apró tévedések csúsznak ugyan bele — ki mentes tőlük? — de legtöbb történelmi regényünket felülmúlja alapos, gondos korrajza, megelevenítő ereje, lélekábrázolásának mélysége, nyelvüzes-

sége, költői volta, elhitető művészete. *Juhász Géza*

**Márai Sándor: Eszter hagyatéka.** *(Révai kiadás.)*

Egy kisregény, melytől a könyv a címét kapta s egy másik hosszabb novella, a *Déli szél* . . . — a *Négy Évszak* mintegy naplószerű jegyzetei után az új Márai-kötet ismét visszatérés a személytelen formához. Bevalljuk-e — s úgy hisszük ezzel a véleményünkkel nem állunk egyedül — : az író eddigi pályafutásának csúcsait sokkal inkább azokban a műveiben látjuk, melyek az énforma keretében születtek. Az *Egy polgár vallomásai*, a *Napnyugati őrjárat*, vagy akár a legutóbbi *Négy Évszak* felejthetetlen remeklései az utolsó évtized magyar prózájának ; ám a regényíró Márai legalább annyi ellenkezést ébreszt bennünk, mint elismerést. Igaz, természetes, — a fejlődés rendje az őhozzá hasonló művészi egyéniségnél nem is lehet más ; mint ahogy az is merőben terméketlen igény volna, ha regényeit holmi elképzelt szabályos regény mintájához akarnók mérni. Márai olyan író, aki csak önmagának teremthet formákat, eddig rendjén is volna, — de vajjon valóban oly merész és konok-e ő e formateremtő útján, mint ahogy rajongói oly áradozva emlegetik? Sok tekintetben igen, de talán mégsem mindig. Van olyan bátorság is, mely voltaképen hátrálás, kitérés ; a menekülés vakmerősége olykor megtévesztően hasonlít az előretörés elszántságához. A *Féltékenyek*-ben az író végkép kirúgta maga alól a valóság talaját ; nem akarunk jósok lenni, — ám szerintünk a könnyebb utat választotta.

Az *Eszter hagyatéka* az említett vonatkozásokban egyenes folytatása a *Féltékenyek*-nek ; csupán itt mintha az író is érezné módszerének kényszerű bágyadását. Márai, ahogy ismertük, a kifejezés legnemesebb értelmében érdekes író. Az írásművészet elsődleges, vagy talán legbonyolultabb értelmében érdekes : külön-külön minden mondata izgalom. Az új Márai megalkuszik az egyes mondat izgalmával, — talán a magasabb forma, a mélyebbre ágyazott és súlyosabb érdekesség kedvéért történik ez a megalkuvás? Bizonyára, — de valamikép mintha mégis óvakodnék, nagyon is óvakodnék a következő lépés megtételétől. Igaz, ez a lépés pályája egyik legnehezebbike volna ; úgy hisszük előbb-utóbb mégsem menekülhet előle.

Mi léphet az egészen eldobott valóság helyébe? — az egész, a teljes művészi vízió. Ám ezt, hasonlóan a *Féltékenyekhez*, csak részletekben és felette homályosan látjuk az *Eszter hagyatékában*. A regény közép-

pontjában álló alak, csodálatosképp, még valahogy emberileg hihetőbb, mint művészileg. Ezt az emberibb, irodalmi, de a valóság gyökereit megtartó mását ismerjük is. Ismerjük a *Halálfiainak* Hintáss Gyulája révén, de még máshonnan is: a Thibault-család Jerome-jára gondolunk. Mondjuk ki becsületesen, anélkül, hogy valami primitív összevetés vagy osztályozás volna a célunk: mindkét említett ábrázolást művészileg is igazabbnak éreztük. Nem, semmiképpen sem értünk egyet ezzel a csodálatos színielőadással, az Eszter hagyatékával! *Elképesztő összetanultság, dermesztően zsarnoki rendezés!* A szereplők már színrelépésük pillanatában hajszálnyira előre tudják nem is csupán a teljes szövegüket... de hisz még az utolsó kis pillarebbenésük is *beszabályozott.* Gépek, automaták. A helyzetek, jelenetek, melyekben szemben állanak: nem csupán a valóság síkjára vetítve elképzelhetetlenek, de ami ennél sokkal több, művészileg sem meggyőzők. Mi az, amivel mindezek után mégis egyetértünk? Azzal sem, hogy az író lélekboncoló képzeletének sejtelmeit olyszerű tételekben vágja ki, akár a kisegyszeregy igazságait. Hisz ha csak némileg szerényebben mondaná... — ezek a tételek olykor valóban a lélek legizgalmasabb rejtekeibe világítanak. *Ám az író modora mintha már nem tűrné a szerénységet.* Tételei egymást keresztezik, sőt cáfolják. Ezzel sem értünk tehát egyet. S azzal sem, hogy szereplői már a történés indulásának másodpercében oly röntgenszemekkel ismerik egymás máját, veséjét, zúzáját... — jöhet-e ezek után bárminemű fejlődés, művészi fokozás? — hisz ez már a *teljes mozdulatlanság* állapota...

A regény után kínzó zűrzavar marad az olvasóban. S néhány, — most sem kevés — elragadóan szép és okos mondat. Az utóbbiakkal aztán mindenképpen egyetértünk. Sok mindennel nem békítenek ki, ám még most is, ebben az esetben is — sok mindent felejtetnek.

Amit eddig elmondtunk nagyobbrészt magára az Eszter hagyatékára, tehát a kötet címadó kisregényére vonatkozik. A másik, a novella, a rövidebb *Déli szél* sokkal közelebb férkőzött a szívünkhöz. Egyszerűbb, tisztább, erősebb hangulatú írás. Milyen kár, hogy az író itt sem tudta fékezni magát! Bármikép is nézzük: a gyilkosság az ismeretlen férfi önvallomásában — fölösleges és szenzációs! Olvassuk és nem hiszünk benne. Annál inkább elhisszük azonban: a negyven éves férfi arcát, öltözékét, álmos szemeit, szemérmes, védekező lépéseit Mária-Krisztina nyomába... S még jobban a felejthetetlenül

költői pillanatot: Mária-Krisztina csókját és részvétét . . .

A Féltékenyek megjelenését követő s a kritika nagyrészében szinte gombnyomásra felzendülő hozsannázást akkor nem értettük. Az írót ezerszerte különbnek tartjuk eme gombnyomásra rajongóinál. S bizonyosra vesszük, hogy a jövőben is különb marad náluk. Ő, aki nemrég még a lázadás volt, lassan már-már divatos íróvá válik; ennek az állapotnak veszélyeivel is meg kell ismerkednie. *Örley István*

**Kosztolányi Dezső: Szeptemberi áhítat.** *(Révai.)*

A nagy költőből ez a posztumusz kötet inkább a terméketlen perceket, a naivitásokat, a gyöngeséget, a kínlódó keresést mutatja meg, mint a nagyságot. Ami érték a *Szeptemberi áhítatban*, amit fenntartás nélkül el tudunk fogadni, az szépen elfért volna egy olyan szerényebb terjedelmű kötetben, mint amilyenben Kosztolányi szokta kiadni műveit. Ennek a megduzzasztott kötetnek legnagyobb része, s különösen az egészen korai, 1905—1908 között írt versek inkább csak a költő helyes kritikai érzékére jellemzők, arra tudniillik, hogy miből *nem* akarta felépíteni művét, hogy mit nem tartott magához méltónak. Mivel pedig a *Szeptemberi áhítatot* nagyobb részben ilyen versek töltik meg, ez a kötet semmiesetre sem «betetőzése a költői Kosztolányi-műnek», legfeljebb kísérőzene s nem is szerencsés kísérőzene az igazi Kosztolányi versek hatalmas vezérszólamaihoz.

Aki megöntötte már magában a szobrot Kosztolányi Dezsőnek, az jobban teszi, ha nem olvassa el a *Szeptemberi áhítatot*. Vagy ha elolvassa, gondolja meg, hogy sem a kötetért, sem az olvasása után maradó felemás érzésért nem a költő felelős. Ő megtette a magáét. Tudva, hogy mivel tartozik önmagának, ezeket a verseket minden eddigi kötetéből kihagyta. Megmutatta, hogy el akarja, el tudja választani rossz verseit, műhelytanulmányait, játékait, sokszor csak «rossz viccnek» minősíthető rímfacsarásait az igazi költészettől. Hogy a kiadó Kosztolányi ellenére «megmentette» őket, azért nem Kosztolányi felelős.

Ilyen jellegű kiadást elsősorban filológiai szempontok menthetnének. De a kötet jelenlegi formájában ezeket a szempontokat sem elégíti ki. A versciklusok összeállítása önkényes. Még nagyobb hiba a ciklusokon belül megzavarni a versek időrendjét, ami többnyire művészi értékük sorrendje is volt. A kézirati hagyaték versei között meg kellett volna jegyezni, hogy melyik datálása biztos s melyiké föltételezett.

Alapjában elhibázottnak tél-

hetjük a Szeptemberi áhítatot, de nem lapozhatjuk bizonyos megilletődés nélkül. Aki elvégzi magában azokat a kihagyásokat, amit a kiadónak kellett volna elvégezni, ha szenzációt nem is, de sok olyan verset talál, melyek «olvasására elég az is, hogy — amint egy kedves régi könyv írta Csokonairól —, hogy ezekben Kosztolányi lelke fuvall». Egy-kettő egészen finom. A címadó vers: *Izgatott séták, Legenda*, vagy a rövidebbek közül *Érzés, Jó hír, Délutáni álom, Kérdések munkaközben.)* Mélyebb érdeklődés szemével nézve a gyöngébb versek sem érdektelenek, annyiban legalább nem, hogy a költő fejlődését, vagy éppen a költészetét ért hatásokat mutatják. *(Mózes imája* Vigny utánérzés, Heredia, illetve Leconte de Lisle hatásokat mutat a *Bölcs halála, Mahomet, Demosthenes.* A *Párizs* és *A vér és tűz dala* Adyra emlékeztet, a *Gőgös, meddő virágok* és a *Venus mystica* Baudelairere. A Heltai-féle chansonköltészet jegyében szólnak a *Válás* és a *Vallomás. A hegy leányai* és az *Ismerjük egymást* a rozsdás kút közös motívumát kísérli meg két különböző formában versbe fogni.) Mégis, kevesebb több lett volna. Kevesebb még Kosztolányi szellemét is jobban szolgálta volna.

*Lovass Gyula*

**Schöpflin Aladár: Vihar az akváriumban.** *(Franklin.)*

Kalmár, az ujságíró pihenni ment a Duna mellé, de a családi penzióban éppen most robbannak ki a szenvedélyek. Az összezárt, egymás társaságára utalt emberek között kis dolgoknak is nagy jelentősége van. Varjas megtalálta kiskorában elhagyott, törvénytelen leányát s felesége penziójába akarja hozni. Az öregedő férfi hirtelen kirobbanó apai érzése és szerelme küzd a felesége féltékenységével. Az élet megszokott keretei megbomlanak, furcsa, de igen életszerű játék indul az Akváriumban, senkinek sem tetszik az a szerep, amit kiosztottak neki. Varjas leányának sem tetszik, hogy két szenvedély ütközőpontja legyen, neki is vannak céljai, szakít az apjával, színésznő akar lenni.

A regény úgy indul, mintha egy sor egymástól független életet akarna bemutatni. De Kalmár jelenléte az Akváriumban több mint a Boccaccio-novellák megszokott kerete. Egy sor monologue intérieur, a modern regény oly hamar elgépiesített, elnehezedett eleme, oldódik fel általa természetes, ízes vallomásokban. Az emberekhez és eseményekhez is közelebb jutunk azáltal, hogy mintegy az ujságíró hangulatain, megfigyelésein át ismerkedünk velük. Aztán, az ujságíró nem is csupán néző: «Ahol emberek

vannak, emberi dolgaikkal, ott nem lehet az ember egyszerű néző». Titokzatos, alig érthető fonalak húzódnak emberek és események között s minél előbbre jutunk a regényben, egyre világosabb lesz, hogy sorsok és események egymásbafűződnek, s együtt alkotnak drámai feszültséget.

Történet, figurák, stílus, minden megmarad a polgári, reális keretek között. Nem pathológia, mindennapi szenvedély. De ennek rajza annál jobb. A realista regény alapvető kérdése, hogy polgári keretben mint teremtsen drámai feszültségű, érdekes cselekményt s mint egyensúlyozza ki a külsődleges történést a lélektani elemzéssel, Schöpflin új könyvében olyan ügyesen és olyan könnyen oldódik meg, hogy a Vihar az akváriumban egy bizonyos típusú, realista érdeklődésű, objektív, polgári regénynek egyenesen iskolapéldája lehetne.

Minden a helyén, teljesítve minden, amit célul tűzött ki, szerencsés szintézist fogva össze hagyományból és modernségből, a Vihar az akváriumban szabályosság és mértéktartó biztonság keretein belül halad, de éppen nem reked meg a mesterségnél, túllendül rajta, alakjaiban mélyen fog, Berta asszony, Terka egyre jobban kitárulnak, Kádár nemes és ritka embertípusa nyugtalanító, különös hatásában legerősebb figurája a könyvnek.

A középkori költő maga adta elő verseit, a hősdalok énekese zeneszerzőszámokon játszott, kócot rágott s ügyességi mutatványokkal szórakoztatta közönségét. A modern irodalom alkotásai közül is azok a legrokonszenvesebbek, amelyek megőriztek valamit a régi «jongleur» attitudeből (mert ezek szolgálják leginkább az embert), amelyekben felcsillan a kötéltáncos mosolygása, amelyek meg tudják teremteni, belső kiszámítottsággal, munkával, az írói hivatáshoz való hűséggel a könnyedség kedves látszatát, valami egyszerűt és zártat, amelyben minden tiszta, magától értetődő, kitáruló, «s nem is lehetne másképp». Ez a könyv ilyen.

Az olvasó igen kellemes olvasmánynak fogja találni, de a mesterség tudói megszédülhetnek ritka egyensúlyától.

*Lovass Gyula*

**Tamási Áron: Virágveszedelem.** *(Révai Testvérek.)*

«Mielőtt véglegesen leborulna az este, szokásom szerint széttekintek a földön, melynek szívem szerint gondviselője vagyok. S amit ilyenkor látok, azt boldogan elmesélem azoknak, akik nem érnek rá széttekinteni soha.» Valóban mesél, meséjének pedig megvan a realitás minden hatóereje. Boldogan ír, minden ötlete, alakja, sora mozgásban tartja az egész szellemet, mint a szív a testet. Másról nem is

tudna írni, ha érdeklődése meg is volna, mert hiányozna melegítő szeretete: csak a földről, -mely nek szíve szerint gondviselője.

Ez a könyve tizennyolc novellájának gyüjteménye. Tizenöt év különböző időpontjai a születési dátumaik s a fejlődési határvonalak tisztán vagy elmosódva állnak az ember előtt. A madár már repül, útja, röpte a magáé, itt-ott még Szabó Dezső tolla rajta, amelyet elhullat, mert nem odatartozván, a test nem élteti. Hangja megvan azokban a novellákban is, amelyeket 1923—1924-ben írt, de próbálgatja a próbálgatás egyenletességével. Hol halvány, hol túléles. A nemes tartás még nincs meg, mint a terhetvivőnél, aki hol gyorsan, hol ellasszulva megy. A halál vigiliájának témája nyírői. Nyírő is indítja neki, azután megy magától. De a legrégibbekben is túl van azon, amikor a karó még nagyobb, mint maga a fa.

Egészben véve remekmű ez a kötet, alighanem az utóbbi évek legnagyszerűbb novella-együttese. *Hűséges Marci*, *A legényfa kivirágzik*, *Erdélyi csillagok*, *Aranylánc*, *Mihájka*, *szippants!* címűek a teljes írói erőben levő Tamási alkotásai, azzal újak, hogy régiformájúak, azzal modernek, hogy népiesek, földiesek, székely vér folyik a mondatok ereiben. A nép és a természet írója Tamási, mesél, «bölcsölködik», példázatokat mond. Meséi, mint a régi nagy mesék, úgy foglalják magukba a realitást, hogy a napi élet tanulságait adják és korlátlan lélek röpködését egyben. Hűséges Marci-ja klasszikus, Tamási megejtő stílusával a nép van benne, azzal az érzéssel olvastam, mint a kisiskolás könyvekben a régi megdönthetetlen remeket.

Emberei székelyek, hasonlók, néha ugyanazok, a székelység azért mégsem olyan mindenekfelett való valami, amely azonosít Kelement, Demeter Gábort, Mókát, kicsi Dénkót, Mihájkát. Árnyalati különbségek választják el őket — Tamásinak ez is elég a többterméső emberábrázolásra — de ezek fokozatosan alvadó vagy fokozatosan élénkülő parázs árnyalatai. Táj-, jellem-, szerelemszínezés páratlan bősége ezé a nagy íróé. Ahogy beszéltet, ahogy elmond, ahogy fest — olyan könnyedén, egyszerűen megy neki, hogy az ember csak annyit mond: író — és rábíz erre a szóra mindent. A híres székely párbeszédek székelyről-székelyre kötelezők, minden székely legényke és öreg ambicionálja az ész játékát. Szűzmáriás királyfi, Ábel, Jégtörő Mátyás, kicsi Dénkó, Móka más alakkal, más kalanddal, más példa adására, de egyforma ésszel jönnek vissza. Tamási székelyeinek annyira egyforma góbéészjárásuk van, mint amennyire egyforma a székelyek nyelve. Úgylátszik, az ilyen góbépárbeszédeket úgy hordják a székelyek, mint a halinanadrágot. Szerencsére egyikmásiknak olyan csavaros az útja, hogy ki se jut belőle s Tamási a modorossá váló használat folytán egyiknekmásiknak kevésbé sikerülő «észvillanásokat» ad. A hibája megszüli szerencsére azt az erényt, hogy két embert alkot ezekben a párbeszédekben.

Több változatban adja az első szerelembe eső legények ügyét. Ebben mester, kedvvel és élvezettel ír ilyenkor s az olvasónak meglesz az a legnagyobb sikere, hogy kicsit Tamásivá válik. Az ő kedves élvezetével szürcsöli a szerelem édességeit. Mint a felnőtt, aki fölemeli a gyerket, hogy lásson. E pezsgő

szerelmeket olyan parádésan írja, hogy a gyakran visszatérő téma nem válik sem megszokottá, sem egyhangúvá, mert ösztönösen élmény s olyan élmény, amelyet gyakran is szívesen veszünk. Mint a fürdést, például.

«Aki bé merte hozni a szamarat, az igénytelenség, a kitartás, a munka szimbólumát a büszke faluba, az álmodozó, a káromkodó, a csodaváró faluba.» Nem Tamásié ez a mondat, ez a szónoklás, mégis azé. Az író akkor talál, ha nem céloz. Ha látható a nyíl útja, kitérnek előle vagy pajzsot emelnek elé. Volt ideje Tamásinak például a különben kitűnő Új székely Antikrisztusban, amikor még megmagyarázta, hogy mit csinál. Holott ugyanazt csinálja majd minden novellájában, a legártatlanabb meséjében, ha már székely az. Azokban a dolgok maguk beszélnek. Baj van, ha valami magyarázatra szorul.

*Kalmár Ernő*

**Reményik Zsigmond: Vész és kaland.** *Athenaeum.* Az exotizmust a romantika fedezte fel. A preromantikus ág a rousseaui vágyálmot kereste, a kultúrától meg nem rontott, ősi erejében meglévő világot, ősi erejében megmaradt embert, a térben az időbeli regressziót, a boldogságot. A másik ág, a későbbi, festői tájakat és különös erkölcsöket remélt tőle, ellentét hajlamait elégítette ki és kalandos egyéniségkultuszához adott megfelelő háttért: a jellem és az események valószerűtlenségét a távolság tette hihetővé. A modernebb irodalomban is megvan az exotizmusnak ez a kettős, (ha úgy tetszik Lawrence- és Benoit-Malraux-féle) írói felhasználási módja. A Vész és kaland egyikhez sem tartozik, mégis csak az exotizmus kérédésén át közelíthető meg, legjellegzetesebb vonása az exotizmussal szemben elfoglalt álláspontja.

Reményik könyve ugyanis egészen mást ad, mint amit várna tőle: egyáltalában nem használja ki a távoli világok és különös kalandok lehetőségeit, bizarr tájakról különös eseményekről magától értetődő természetességgel, közönyösen beszél.

A Vész és kaland vallomás az író fiatalkorának csavargóéveiről. A világháború utáni Délamerika mind zsurnalisztikai, mind magasabb művészi szempontból olyan érdekes, annyira vonzó nyersanyagot szolgáltathatott volna egy vészről és kalandról valló könyvnek, hogy környezetrajz és események elsikkadásáért nem kárpótolhat bennünket egészen Reményik egyéni s kétségkívül igen érdekes elbeszélőhangja, sem a mindent természetesnek vevő látásmódja. Ezt nem «műfaji előítélet» mondatja, hanem a cím és tartalom közötti nagy ellentét. Reményik regényéből a kalandok igaz íze hiányzik. Elnyujtott, közbeszúrásokkal, mellékmondatokkal, utánvetett jelzőkkel terhelt mondataiból igazán éles alakok alig vál-

nak ki, az eseményeknek nincs meg igazi, őrvénylő varázsuk. Nem vészt, se nem kalandot kapunk, hanem egy becsületessé és bölccsé öregedett ember visszaemlékezéseit, amelyeken nem érzik az átélet mult melegsége. Reményik nem tud, vagy nem akar visszafeledkezni a multba, az események sodra nem ragadja el, nem lelkesedik, nem mer kiesni egy puritán bűnvallomástevő jó példára intő, bolond fiatalságát nagyon szánó nemes szerepéből. Pedig ez a szerep az igazi *vész* emberpróbáló értelmét s az igazi *kalandok* férfias ízét sikkasztja el a vallomásokból. Azért, ami a könyvben benne lehetett volna, még a mondanivaló nemes, emberi humanitása sem kárpótolhat. Különösen nem az első néhány oldal szerencsétlen pamflettize miatt. Ilyenféle oldalakat legföljebb vezércikkben lenne szabad leírni.

Reményik egy azon kevés magyar író között, akik ki mertek lépni dolgozószobájukból. Ha valaki, ő bizonyára nem nyárspolgár módon próbálta az életet. Ki volna inkább hivatva rá, hogy «érdekeset», s valóban kalandosat írjon, az amúgy is óvatos, polgári és letompított magyar irodalomban ? Annál nagyobb kár, hogy a Vész és kaland papírszagú számüzetésbe vonul és Reményik minden érdekességet kiirtott kötetéből.

***Lovass Gyula***

**Kerpel Jenő: Nyugati Quintakkord.** *Cserépfalvi kiadása 1928.*

Kerpel Jenő kitűnő és művelt útivezető a nyugat nagy tájain: Svájcban, Franciaországban, Angliában, Hollandiában. Nem szabad persze eltagadni, hogy ő is Márai kezét fogja, mint valamennyien a harmincas évek utazói. Igy Nyugat-Európa szellemi képe már ismerős, mielőtt új fátylakat lebbentene fel előle: kicsit érzelmes, kicsit fáradt. Az intellektus itatja át, minden rostjába belepréselődött a kultúra illó varázsa. Mi a módszere a Márai-szabású nyugateurópai utazónak? Elvetni egy-egy tájhangulatot, egy-egy évszámot, elidőzni fölötte és azon keresztül megmutatni a nyugat szellemét. Elég ehhez egyetlen nosztalgia, egyetlen régi ház Bázelben, és az idegen világ közelebb jön, mintha száz Baedeker adatai próbálták volna megközelíteni azt a csodát, amit London, a Place de la Concorde-on egy Giotto-hajú fiatal leány az utazónak mond.

Érzelmesség és kultúra: Kerpel Jenő nagyon járatos ezen a két szellemi tájon, majdnem járatosabb, mint az öt nyugati táj síkjain és lankáin. Érzelmessége és humanista érdeklődése sokszor tökéletesen eggyé keveredik, mint amikor Erazmusról beszél. Ilyenkor elragadtat: az emberi érzelmesség és a humanista tudás össze-

tapadva, egymást átszínesítve és ízesítve jelentkezik. Márai-tanítvány. Cs. Szabó-tanítvány. De ami a sajátja: Közép-Európa nélkül megy végig a nyugaton. Magatartása a tájtól, otthontól elvonatkoztatott kultúremberé, aki nem nosztalgiával utazik, hanem az otthonosság melegségével. Könyvek utaznak így, ahogy Kerpel utazik. Könyvek, melyeket hazátlanná és mégis olyan rejtelmesen otthonossá tesz a bennük foglalt szavak, indulatok egyetemessége. És most már: a lelken vagy a könyvön érezni az utazás érzelmességének útiporát? Mind a kettőn: a «könyv» csak izmosodott az élményekben, anyaga elmélyült, értelme teljesebb lett, mint a Descartes-köteté, melyet a Touraine-ben nyit ki valaki, — a lélek pedig egy nyugtalanságból eljutott a béke rezignációjáig. Aki könyvvel a kezében megállt valaha Erazmus háza előtt, annak éreznie kellett, hogy olyan Európát talált meg, melyet a szavak nem érhetnek utól, csak az érzelmek.

Laurence Sterne könyve óta minden utazás kicsit «érzelmes utazás», Márai óta minden magyar utazás kicsit «őrjárat». Kerpel könyve bizonyára nem az utolsó láncszem az utazásoknak ebben a sorában: jó, emelkedett, termékenyítő írásmű, egy kitűnő iskola és kitűnő kultúra eredménye. *Thurzó Gábor*

**Vasas Mihály: Ki tud róla.**

A szokott könyvkereskedői piacon, sajnos, alig-alig tűnt fel ez az érdekes, erőteljes hangú könyv, melynek szerzője már első művében is a fiatal írónemzedék egyik legkomolyabb ígéretének bizonyult. A bíráló csak sajnálni tudja, hogy az átlagműveket és szórakoztató termékeket oly szívesen megjelentető fővárosi könyvkiadók miért mellőzték ezt a komoly tehetséget, miért nem nyujtották neki a szélesebb körű terjesztés, a megszervezett propaganda segítségét? Az utóbbi hónapok termésében csak nagyon kevés könyv akad, mely igazolni tudná őket szigorukért — bízunk azonban abban, hogy a mű így is meg fogja nyerni, ha mást nem, legalább a szűkebb körű, irodalmibb ízlésű közönséget, jóllehet, szélesebb rétegek érdeklődésére is méltán tarthat igényt.

Vasas Mihály hangja mindenkép elüt attól az iránytól, melynek jegyében a legfiatalabb magyar irodalom elindult. De éppen ez a magányosság ad művének külön érdekességet, ezzel teszi színesebbé a most bontakozó új magyar regény képét. Naturalista író, de nem e stílus ma már iskolás, begyakorlott módján, amely ellen nemzedékének visszahatása mind élesebb: ezt a gazdag, burjánzó naturalizmust legfeljebb Németh László első írásainak televényéhez hasonlíthatnánk. Gyermekkor-regény, mint csaknem kivétel nélkül e nemzedék első írásai. De mennyire más kép bontakozik ki előttünk e keserű lapokról, mint akár új-népies íróink hasonló tárgyú írásaiból! Tündérvilág után sóvárgó fiatal íróink lírai álomképeivel szemben ez a regény mereven és ma-

kacsul ragaszkodik egy vaskosabb és őserdőszerűbb valósághoz, mely a maga nemében ugyanoly gazdag és veszélyes, mint az irracionális irodalom látomásai. Nem tudhatjuk, vajjon e kör, e levegő Vasas végleges, legotthonosabb területe-e, de nem is ebben látjuk művészetének igazi biztosítékát. Még az az egészen szokatlan feszültség is, mely a regényt, mint egy szakadatlanul rázkódó épületet, mind az utolsó lapig betölti, az első műveknél éppen nem szokatlan hevület és megsokasodott mondanivaló természetes jele lehetne. Vasas igazi ereje nem ebben rejlik, sőt nem is abban a tehetségében, melylyel novellaszerűen teljes és zárt fejezeteit valami különös fülledtséggel teliti, hanem szobrászi, alakteremtő képességében! Alig van új regény, melynek figurái jellegzetesebb és domborúbb éllel emelkednének elő, mint Vasaséi. Ez a szereplőkkel és mellékalakokkal túlzsúfolt könyv sehol sem válik zavarossá, homályossá, körvonalait biztos, éles fények határolják: az író alig-alig törődik a hangulatok érzékeltetésével, műve inkább plasztikai, mintsem festői jelleggel bír. Ebben azonban meglepő és sok helyütt páratlan.

Néhol nyugtalaníť naturalizmusának ridegsége, de ezzel tud legjobban meggyőzni bennünket. Zord és könyörtelen művészet, mely alig nyujt itt-ott enyhülést, úgyszólván sehol sem lírai, vagy legalábbis félszegen az. Fiatal íróink közül kétségtelenül a legférfiasabb, ugyanakkor igazi művész, aki csalhatatlan érzékkel tudatában van képességei határainak, gazdagságos, minden túlzás ellensége. Félig népies, félig proletár környezete megkap újságával, valamint azzal a kényességgel, mellyel az író minden irodalmonkívüli irányzatosságot mellőz. Ebben is ellentmond a mű mindannak, ami divatos: naturalista mer lenni, oly korszakban, mely mindinkább hátatfordít ennek a stílusnak — környezete inkább kisvárosi, mintsem népies, mégcsak nem is magyar, hanem tót.

De a naturalizmusnak is megvan a maga költészete és páthosza. Vasas könyve, mely oly szokatlanul nélkülözi a gyermekkor tájainak sugárzását és hangulatait, helyenkint megtelik a fájdalom és szenvedés fanyar, könnyes poézisével. Az anya alakja — a legszebb, annyi sikerült alak közt — érzelmes, emberi fénnyel tölti be a könyv sötét folyosóit.

Sokkal zordabb volna a regény, ha nem fújna át rajta itt-ott valami virgonc, játszi szél. Némelyik jelenet annyi frissességgel, kamaszos mozgékonysággal bontakozik ki, hogy eloszlat minden aggodalmat Vasas hangjának egyszínűsége felől. Tömegjelenetei a németalföldi festők derűs naturalizmusára emlékeztetnek, nagy arányokban, groteszk sűrűségükben olyan megelevenítő erőt árulnak el, mely Vasast a monumentális naturalistákhoz teszi hasonlóvá. Soká fogunk emlékezni a háború utáni eseményeknek, a gyermekek fegyverharácsolásának, a vonatok kifosztásának rikoltóan éles, mozgalmas és mégis oly szigorúan megszerkesztett képeire.

Reméljük, hogy Vasas második regényére már nemcsak a kritikus, hanem a tőke is felfigyel! *Sőtér István*

**H. E. Jacob: A régi Bécs.** *(Grill-kiadás Berend Miklósné fordítása).* A könyv alcímében

ott áll a magyarázat: Johann Strauss regényes élete. Hozzá lehetne még venni az ifjabb Johann Strauss és a világhírű muzsikusfamilia más tagjainak Józsefnek és Edwardnak a nevét is. Mert a regényes korrajz ezekkel is bőven foglalkozik. E domináló elem természetesen az idősebb Strauss, körötte forog, kering a valcer édes szédületében nemcsak az élni, élvezni, táncolni vágyó Bécs, nagy apáink és dédapáink által annyit emlegetett «császárváros», hanem az egész polgári liberalizmus mámorát habzsoló Európa. A XIX. század Bécse és Európája. Napoleon bukása után összeült bécsi «táncoló kongresszus»-tól a világháborúig, amelynek első ágyúlövése véglegesen halálát jelentette az eddigi nyugalmas rendnek. Johann Strauss az öreg 1819-ben lépett fel a hangverseny-dobogóra, a család utolsó férfitagja pedig 1917-ben költözött el az élők sorából. Egy század, amelynek lelkén, mulatni-vágyásán csaknem korlátlanul uralkodott Strauss mester szelleme és hegedűje. E nyugalmas korszakba is zavarólag bele-beledörögtek ugyan az ágyúk, a Radetzky-marsot komponáló Starusst forradalmi Németország földjén ki is fütyülték az 1848-as rebellió idején, viszont a tory-hagyományokat képviselő Viktoriánus Anglia annál szívesebben fogadta. Az 1866-os porosz-osztrák háború is inkább a tikkasztó és túlhevült légkört felfrissítő nyári zivatarnak hatott, Bécs nem látott semmi katasztrófát a poroszoktól szenvedett vereségben. táncolt tovább Strauss zenéjére. A mese — látjuk — eléggé kiszélesedő és többsíkú és érdekkeltő. Az érdekesség kedvéért talán kissé tovább is megy, engedményt tesz a könnyebb fajsúlyt kedvelő közönségnek, pedig a téma többet is elbírt és megérdemelt volna. A magyarokról is történik említés az egyik fejezetben Sándor Móric gróf lovasbravúrjaival és a «Cigánybáró» keletkezésével kapcsolatban. Hogyan lett a színes és romantikus Jókai-regényből klasszikus Strauss-opera. Az a kép, amelyet a magyarokról ad a szerző, ha bizonyos tekintetben találó is s kedvesen jóakaratú, mégsem hatol mélyre. Aminthogy másutt sem. Egészében véve lekötő és szórakoztató olvasmány. A fordítás könnyen folyó, olykor túlságosan könnyen is, máshelyütt viszont túlságos hűségre való törekvés zavar meg. Elhiszem például azt, hogy a Strauss-név két német jelentése: a «virágcsokor» és a «strucc» a mesterrel együtt emlegetve ötletes szójáték az eredetiben. De magyarra átvive, különösen a németet kevésbbé értő olvasó előtt, nemcsak hogy felesleges és értelmetlen, hanem a nyugodt továbbhaladásban fennakadást is okoz.

*M. Jánossy Margit*

**Zilahy Lajos: A földönfutó város.** *(Athenaeum.)*

A földönfutó város: a vagónlakók telepe. A regény azzal kezdődik, hogy Kakas Sándor ügyvéd özvegye, két fia és egy leánya csomagol. Másnap betelepszenek a vagónba, amelyről még nem tudják, milyen sokáig lesz lakóhelyük. Ahogyan lassan, meg-megállva törekszik a lomha vagónsor Budapest felé, a cselekmény is meg-

indul. Az özvegy megismerkedik az egyik menekülő gépészmérnökkel, Gombaival. Jellemző Zilahy öntudatos ökonómiájára, hogy csak most tudjuk meg, hogy Erzsébet 36 éves és szép.

Az ismeretségből lassan, szinte észrevétlenül szerelem lesz. A finom átmenetek, a női lélekben halkan kibontakozó szerelem: Zilahy régen ismert erős oldalai. Megérkeznek Pestre, Gombai hamarosan lakást kap, ahol aztán találkoznak. Gombainak van egy találmánya, amit értékesíteni akar. Nem sikerülnek tervei, pénze elfogy, kártyázni kezd, a szerelem elszáll. Vagyonos asszonyokkal barátkozik, akiktől kisebb-nagyobb összegeket kér kölcsön. Erzsébet némán szenved. Közben széthullik a család. A kisebbik fiú Hollandiába megy, a nagyobbik eszes, gondolkodó, jó tanuló, de belekeveredik egy diákstiklibe, kicsapják. Leánya «művészi» pályára megy. Táncosnő lesz. Mind zárkózottabb lesz, végül elmegy hazulról. Külföldre utazik állitólagos vőlegényével. Ezután jön a fordulat. Az özvegy lakást kap Budán. Állása is kerül, ha nem is trafik, amiről ábrándozik, hanem háziasszony egy klubban. Itthon maradt fiában mindig több öröme lesz, amikor látja, milyen kemény akarattal tanul, olvas. Leánya férjhez megy Newyorkban egy magyar borbélyhoz, kisebbik fia szerzetesnek készül Hollandiában. Gombait eléri a büntetés. Botrány középpontjába kerül, melyből névtelenül Erzsébet menti meg. A mérnöknek is megjön az esze. Taxisoffőr lesz, majd autójavító műhelyt nyit. A regény azzal fejeződik be, hogy Gombai visszatér Erzsébethez.

A regény tartalmát azért érdemes elmondani, mert kitűnik belőle, milyen kerek, arányos szerkezetet épít fel Zilahy, aki fiatalabb korában olyan nagy teret engedett a cselekményhez nem tartozó ötleteknek, vagy a két-három novellát egy regénybe erőszakoló konstrukciónak. Szinte iskolakönyvbe kívánkozik a «Földönfutó város» szélesen kezdett bevezetésével, elömlő, sok részletre kiterjeszkedő tárgyalásával és finom befejezésével.

A Kakas-család története csak a legerősebben kidomborodó fonal a regény szövetében. Igazában az egész vagónlakó életet akarja festeni. Ez a szándék azonban csak akkor derül ki, amikor a könyv elolvasása után visszagondol az ember. Annyira diszkréten rajzolja a «szociológiai hátteret», annyira maguktól értetődően következnek egymás után a különböző jellemző részletek, hogy az olvasó észre sem veszi, hogy most szélesebb ecsettel a hátteret festi az író. Sőt olyan rész-

letet is találunk, amelyben «össze is foglalja» Zilahy Lajos a «lényeget». A nagyobbik fiú osztályfőnökével mondatja el a tanári konferencián, mint védőbeszédet : «Ez a fiú özvegy édesanyjával és két testvérével együtt egy történelmi szerencsétlenség szakadékába zuhant. Menekültek, vagónlakók. E szakadék mélyén a szükség törvényt bontott. Ezt nem én mondom, hanem egy vagónlakó tanár és egy vagónlakó járásbíró, akik saját szavuk szerint maguk is törvényellenes cselekedeteket vittek véghez : hozzányúltak a teherkocsik élelmiszer szállítmányaihoz, ingyen villanyáramot használtak stb., stb. Mindezt jogtalanul, de mégis úgy, hogy az ellenőrző közegek szemethúnytak. A vagónlakók életében más erkölcsök lettek úrrá. Amint mondám, a szükség törvényt bontott. A bomlás e légkörében él immár hatodik hónapja az ifjú Kakas Ferenc, kérdem én, hogyan láthatná tisztán a törvény és a becsület fogalmát, ha ezek a fogalmak a vagónéletben elhomályosodnak?»

Ezen a züllésen keresztül megy a Kakas-család is. Az asszonyt és leányát erősebben, de a fiúkat is megcsapja a romlás szele. A kétségbeejtő helyzetből bármi áron menekülni akarnak. Az asszonynak a Gombaival való viszony lesz egyetlen vigasza, leánya is minden nehézség nélkül alkalmazkodik a «művésznői» élethez. Amikor belekerülnek a vagónba megkezdődik a törvényes életformától való eltérés és tart mindaddig, míg rendes lakáshoz nem jutnak. A Kakas-család tagjai mind személyes ismerőseinkké lesznek, de nemcsak ők. Megelevenedik előttünk a hosszú vagónsor több lakója is : Hoboláék, a Kakas-család, a pesti rokon, aki megszerzi a trafikot, az osztályfőnök, Frankfurter, Suvick : mind életre keltett alakok. Néha csak egy-egy vastagabb vonással jellemez, de az a legfontosabbat ragadja ki. Mindezek az alakok az asszony lelkén keresztül szűrve (kivéve a tanárokat) jutnak az olvasó elé. Igy a jellemzés nem lesz éles — inkább pasztell, mint tusrajz —, de annál művészibb. Általában az asszony alakja : sokat lehetne arról beszélni, hogy Zilahy milyen jól ismeri a női lelket és milyen meleg szeretettel tudja őket rajzolni. Kevés írónknál szerepel annyi rokonszenves nő, mint nála. Még hibáikat is megérti.

Újabban mindig jobban elmerül a szerző a magyar lélek különlegességeinek kutatásában. Mennyire jellemző ebben a regényben is, hogy Gombai is, Erzsébet is először valamilyen délibábot akarnak megvalósítani. Az egyik találmánya mögé akar tőkecsoportot összehozni, a másik — már jóval szeré-

nyebb — trafikengedélyt akar szerezni. Amikor tervük nem sikerül, elernyednek és csak akkor állanak újra talpra, akkor illeszkednek be a valóságba, amikor valamilyen nagyobb csapás éri őket. Találó ellentét velük szemben a mindvégig reálisan gondolkozó, fürge szellemű zsidóasszony, aki szeretne is segíteni Erzsébeten, de hiába, mert akkor még álomvilágban él.

Zilahy mindig finom eszközökkel dolgozott, de azelőtt egy-egy rikítóbb szín is került a képre, finomsága és diszkréciója is hangsúlyozott, néha szinte erőltetett volt. Legtöbbször maga is élvezte diszkrét eszközeit. Különösen ezen a téren fejlődött. Néha naturalista, merész jeleneteket is könnyedén ír le, magától értetődő finomsággal és a jellemzés elemeit, amelyekből szigorú logikával vezeti le a fejleményeket, az olvasó csak mint meseanyagot kapja. Nem húzza alá, mint néha régebben tette — vigyázat, most jellemző részlet következik —, hanem mesél nyugodtan tovább. Ez az előkelő fölény, amely nem virtuózkodik, hanem «csak» elbeszél, az olvasók számára is kedvesebbé teszi a regényt, a kritikusok számára külön csemege. Külön élvezet felfedezni a látszólag gondtalanul egymás után következő események mögött a szerkezet és jellemzés biztos kézzel meghúzott vonalait, amelyeket az alakok lüktető élete takar el.

Stílusa is tisztult. Levetkezte régebbi modorosságait, mondanivalóját szinte puritán egyszerűséggel közli. Ugyancsak elmaradnak lírizáló betétei. Az íróról nem tudunk meg semmit, mindig a háttérben marad. Legfeljebb az aszszony jellemzésében egy-egy melegebb hang sejteti a közvetlen élményt, de ezt is csak figyelő fül veszi észre.

Nem tudja az olvasó, hogy a legtisztább realizmus vagy az «új tárgyilagosság» valamilyen nemesebb osztályába sorozza-e a regényt, de ez nem is fontos. Az a fontos, hogy nemcsak Zilahynak, hanem a magyar szépprózának is egyik legérettebb, legegyensúlyozottabb és éppen ezért a magyar klasszikus irodalom ízléséhez is legközelebb álló alkotása. Kevés regénye van a magyar irodalomnak, amelyben ilyen finom eszközökkel varázsoltak volna életet az alakokba és amelyben az öntudatos írói fegyelem ilyen szerencsésen szorítja keretbe a bőven áradó élményanyagot.

***Fábián István***

**Brisits Frigyes: A XIX-ik század első fele.** *(A Magyar Irodalom Története V. köt. Szerk.: Alszeghy Zsolt.) Bpest, 1939. Szent István-Társulat. 380 l. 8°.*

Kevés korszka kötötte le annyira irodalomtörténeti kutatóink figyelmét, mint a XVIII. század vége és a XIX. eleje. Nemcsak a nagy egyéniségek, amilyen Bessenyei, Kazinczy vagy Vörösmarty vonzzák napjainkig a kutatót, hanem a korszakos jelentőségű eszmék is. Igy vizsgálta meg *Horváth János* a magyar népiesség történetét (A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig. Bp., 1927.) és írta meg a nyelvújítás küzdelmeit és eredményeit *Tolnai Vilmos* (A nyelvújítás. Bp., 1929.). A részletkérdésekre feleletet a kisebbnagyobb tanulmányok egész légiója ad. Az első modern szintézist — eltekintve most irodalomtörténeti kézikönyveink vonatkozó fejezeteitől — *Farkas Gyula* a táj, faj és felekezet rendezői szerint alkotta meg. (A magyar romantika. Bp., 1930.)

*Brisits* munkája újabb szintézis. Korántsem oly merev, mint az előző, bár a sorozat, amelynek egyik köteteként műve megjelent, kifejezetten katolikus szempontokhoz igazodik értékfelfogásában. Brisits tisztában van azzal, hogy a vallás és az irodalom éppen a tárgyalt korszakban már két-két világ. Inkább abban juttatja kifejezésre állásfoglalását, hogy nem engedi elsikkasztani a magyar irodalom katolikus alkotóit és alkotásait. Nem tudni miért? Irodalomtörténetünk eddig alig méltányolta pl. azokat az irodalmi társaságokat, amelyek Rozsnyótól Szombathelyig és Pozsonytól Temesvárig minden szemináriumban megalakultak s a magyar nyelv és irodalom művelését tűzték ki céljukul. Eleddig legföljebb megható epizódként emlegettük, hogy Berzsenyit költeményeinek kiadásában a pesti szeminaristák támogatták, s ugyanilyen meghatódottsággal olvastuk, hogy milyen szeretettel fogadták Petőfit az egri szeminaristák élükön Tárkányival. Az érzelmi rúgók esetlegességén és pillanatnyiságán túl elevenen ható erő volt a szemináriumok falai közt a magyar nyelv és irodalom emelésének eszméje.

Brisits ezt az egész országot behálózó szervezetet természetesen épúgy szervesen beleilleszti abba a fejlődési rendbe, amely a XIX. századi irodalmunk történetének első korszakát meghatározza. Ez egyszersmind a másik szempont: a Horváth János-ajánlotta *önelvű* rendszerezés következetes megvalósítása. Minden előzetes megkötöttség nélkül, a kor irodalmi anyagának és törekvéseinek gondos figyelembevételével követi és bogozza a fejlődés szálait. Az írás mögött pedig meglátja és megláttatja az írói egyéniséget, ezért tud drámai fordulatosságot kölcsö-

nözni a Kazinczy-Vörösmarty (Bajza) «nemzedékváltásnak».

Kazinczy irodalmi esztéticizmusától Vörösmarty nemzeti jellegű művészetéig azonban más út vezetett. Jól látta meg ezt a szerző, amikor Kisfaludy Sándortól Berzsenyin át jut el Vörösmartyhoz. Benne a «romantikus egész magyar» megragadó portrait-ját rajzolta meg. De ugyancsak Vörösmartyban, a Széchenyitől ihletett költőben fedezi föl a fejlődés további irányát. «Új hős-fogalom van kialakulóban, mely már a munka polgári gondolatából épül föl. A hősök helyébe az államférfiú lép . . .» (226. l.) Közben futó pillantást vet «az irodalom társasági helyzetére», megeleveníti a Tudományos Akadémia, a Kisfaludy Társaság és a régi Pest-Buda századelejei irodalmi életét. A következő fejezet «a politikai ihlet kibontakozása» címmel ércnél maradandóbb emléket állít Széchenyinek, Kossuthnak és Eötvösnek. Itt utal mindnyájuk lánglelkű elődjére, Kölcseyre, akiről találóan jegyezte meg, hogy «benne fordul át az irodalmi nacionalizmus politikaivá». (158. l.) Irodalom és politika között elérkezett a törés pillanata. Öncélúságuk csak a század végén tudatosodik, de végkép elszakadni egymástól soh'sem tudnak. Példa reá a legnagyobb költői tehetség : Petőfi és a magyar klasszicizmus koszorusa : Arany. A vallásos eszmények lírai szolgálata sem szűnt meg, ennek további fejlődéséről tájékoztatva Sujánszkyra hívja föl különösen figyelmünket. A befejezés tömör összefoglalásban mutatja be a realizmus kezdeteit.

Brisits nagy elmélyedéssel tárta ekként föl a XIX. század első felének irodalmi eszméit és gyakorlatát. Úgy az egykorú, mint az azt fejtegető irodalom a lehető teljességig átment gyüjtő kezén, erről tanuskodik a közel negyven lap jegyzetanyag. De mit ért volna e nagy felkészültség és szorgalom, ha nem lenne mögötte az éles elmével és gazdag intuicióval megáldott tudós !

Külön érdemként kell megemlítenünk azt a csodálatos nyelvi készséget, amely előadását élénkké és lebilincselővé teszi. Tanulság és műélvezet sikeres találkozása ez a könyv, amely elsősorban a magyar szellem előkelőinek értéke.

*Clauser Mihály dr.*

# S Z E M L E

## SZÍNHÁZ

### VII. GERGELY

*Németh László színműve a Nemzeti Színházban.*

Szeretem a mozgásban levő gondolatot — írta egyszer ennek a drámának költője, de nyomban hozzátette azt is, hogy egy azért sohase hiányozzék abból: a közeg ellenállása. Enélkül légüres térben járunk, az eszmén kívüllevő, ellenálló dolgok adják meg a gondolat lendületét és szolgáltatják értékmérőjét.

Drámája most szinte teljességében az előretörő gondolat kalváriaútja, Golgotához vezet, de a feszület élettelen fáját időtlenidőkre kivirágoztatja.

A XI. századvég nagytervű, törhetetlen, sőt a «közegi ellenállás» visszahatásaképen konok hitű pápájának, VII. Gergelynek apostoli küldetésében ragadja meg a nagy, égi ihletű eszmének a történelem folyamán annyiszor megismétlődő tragédiáját: az elbukás kockázatának, sőt bizonyosságának vállalását az egyént túlélő példa, okulás, megigazulásra bíró áldozat lerovása fejében.

Műve történelmi dráma a legigényesebb értelemben. Kevésbbé az a színpadi megszokás értelmében. Nem adagolja óvatosan a «tudnivalókat», nem tüzdeli tele dialógusát tájékoztató utalásokkal. Hihető is, hogy átlagközönségét nem egyszer meglehetős tanácstalanságba ejti. De nem hihető, hogy az indítékai körül bármily bizonytalanságban tapogatódzó néző is át ne érezze, vagy legalább meg ne sejtse a dráma lényegét, azt, ami koron és körülményeken túlmutat, egészen a — mi időnkig. Jaj is annak a történeti drámának, melyből az időtlenségnek ez az igézete ki nem csap! Németh Lászlót — «szerzői» babérokra áhítozás helyett — ennek szolgálata sarkalta s a nagy pápában a meg nem alkuvás tragikus hősét mutatva fel, maga sem állt szóba a megalkuvás szellemével, nem szállt alá esszéírói magaslatáról, ha mindjárt számot kellett is vetnie azzal, hogy közönségének egy jó hányadát inkább csak *hangulatilag* nyügözi le, alkotóművének rejtettebb titkaiba be nem avathatja. Dehát Aischylos *Leláncolt Prometheus*-ának athéni közönsége is jobbára alighanem csak így «nagyjából» fogadta magába a költeményt, de ha lírai hangszerelése talán akkor is csak a «vájt fülek-

hez» szólt, a mitológiai anyagban nyilván mindenki megérezte a lényeget: a szellemből sarjadó kultúrának s a hatalomra és erőszakra támaszkodó nyerserőnek küzdelmét, melyben az erkölcsi elv magasztosul föl a barbár ököljoggal szemben.

S ezzel talán Németh László *Gergely*-drámájának legbensőbb magvára is rátapintottam. Lénye szerint az ő hőse is ilyen prometheusi alak: a leláncolt titán s a megfeszített Krisztus égből hozott tüzének ápolója és mártírja. Nagy védelmező, lelki erődítmények építőmestere barbár istenek és Antikrisztusok ellen. A *lélek* Canossa-járására meg nem hódítható IV. Henrikkel az «investitura-harcon» túl magasztosabb és tragikusabb tusát folytat: a szellem fegyverét emeli a szellemgázoló önkény ellen, az egyetemes emberszeretetét a faji és politikai elkülönülés zászlaját hordozó hatalmi törekvések ellen. Ezért válik titáni pápahősének életügye mélyen és megrázóan drámaivá: érezten érezzük, hogy ennek az életügynek bukása az ügy életének diadalával jelent egyet. Az emberiség önző, felfuvalkodott ösztönei minden korban megszűlik az Antikrisztusokat, azokat a «korunk hőseit», akik a korok fölötti szellemi értékek hierarchiai felsőbbségének talapzatát döngetik. Sokszor részükön van minden, ami a hiszékeny tömeg szemében a dicsőség látszatát keltheti, de végzetüket azért Madách ígéje olvassa fejükre: «Csatád hiú az Úrnak ellenében» — mert soha sincs részükön az, aminek nevével ajakán és szeretetével szívében Németh László Gergely pápája haldokol: az *igazság*.

A Nemzeti Színháznak becsületére válik, hogy a siker-számításokat túlzott reményekkel táplálni aligha hivatott, valóban előkelő színvonalú dráma bemutatását vállalta, becsületére az is, hogy gonddal, szeretettel, teljes becsvággyal hozta színre. A rendezés (lényegében alighanem az igazgató munkája, a részletek kidolgozásában Abonyi Tivadar játékmesteri lelkességének eredménye) ezúttal tisztában volt vele, hogy szakítania kell a «történelmi» színművek tolmácsolásának még gáncstalanabb hagyományaival is, nemhogy puszta megrögzöttségeivel. A szövegnek dialektikai fényét szolgálták, nem hangzáshatásait mérlegelték. Németh László mondatai retorikus csillogásra amúgy sem csábíthatnak, a szavaknak úgy kell termőtalajukból fölszakadniok, hogy gyökerük is velük szakadjon, gondolatai csak úgy jutnak plasztikához, ha szinte állandóan érezni lehet mögöttük az agyvelő őrlőmunkáját. Színpadi fogásokkal ezekben a feladatokban a színész nem sokra megy, itt a szót valóban a lelkéből kell felhoznia, csak — legyen miből.

Timár József az utóbbi évek során nehéz, belső gazdagságot

kívánó szerepekben is már nem egyszer jutott komoly megbecsüléshez, esztendeje éppen Németh László első színdarabjában állt helyt keményen egy kemény feladatért. Fiatalságához mérten meglepően otthonos a lélek rejtettebb tájain és összetettebb megnyilatkozásaiban. Most a nagy pápa színpadi életreszólításában csakugyan a lélek emberét kellett érzékeltetnie, a savonai ács nagyrahivatott fiát, akibe a názáreti ács égből küldött fiából költözött egy fénysugár. Timár hitelt szerzett ennek a küldetéses nagyságnak: Ódry magasztos Istenembere óta a Nemzeti színpadán a vox coelesta ilyen tisztán még nem szólalt meg. S amellett a vívódó embert is szívbemarkolóan éreztette, de azt, aki halódó perceiben, mardosó kétségei között sem lép egyességre a Desiderius apát szavaiból kísértgető óvatos egyezkedés szellemével. A lélek emberének rajza itt a lélek színészének gondjára került.

A népes színpad többi szereplőjét az író biztos kézzel, de vázlatosabban állítja elénk, érezhető szeretettel Ottó ostiai püspöknek, a pápa legmegértőbb barátjának és életeművе folytatójának alakját, ehhez Forgácsnak meleg közvetlenségű hangjai voltak. Hugó clunyi apát Ónodi Ákos higgadt, szép alakításában kelt életre, a milánói «rongyosok»-nak Gózon volt megható szószólója, a «közegi ellenállás» oldalára állítottak közül főleg Újlaki tűnt ki a «diplomata» örök színeit játszó kancellárral, meg Tapolczai az orleánsi püspök epizódjának finoman mértéktartó humorával. Kevésbbé szerencsés tolmácsolóra lelt a három női szerep. Matild tusciai grófnő fejedelmi magatartását Mátrai Erzsi jól jelenítette meg, csak a hit szenvedélyes lobogásával maradt adós. Füzes Anna és Zala Karola pedig jobbára csak a — szóig jutott el.

Horváth János díszletei, Nagyajtay Teréz öltözékei szépek s — ami itt a legfőbb — nem hivalkodóan, hanem a nemes szerénységű szolgálat értelmében azok.

**Színarany.** *Guglielmo Zorzi színműve a Nemzeti Kamaraszínházban.*

Örömmel láttuk az olasz drámaírásnak ezt a nem vadonatúj s talán nem is jellegzetesen olasz, mert tárgyában is, színpadi alakításában is erőn francia iskolázottságra való termékét, örömmel: írói szelleme, lélektani gazdagsága és érdekessége miatt. A «verismo»-val édeskevés köze van, annyira, hogy a bírálat többnyire «lombik kísérlet»-nek bélyegezte, — nem egészen megokolhatatlanul. Szentigaz, hogy a szülői s a gyermeki szeretetnek és önfel-

áldozásnak ez a mérlegrevetése meglehetősen szublimált színpadi — nem is annyira cselekvés, mint inkább: megtárgyalás és szétszálazás formájában történik, de írójának éppen a dialógus elmélyítése és fínom kidolgozása a legfőbb ereje. Színpadjainkon nem tolonganak oly sokan kitűnő pszichológusok és gazdag szemléletű írók, hogy ezt az erényt alábecsülhessük. Ambrus Zoltán még váltig odamondogatott a nézőtéri botfülűeknek, akik ásítozni kezdenek, valahányszor a színpadon értelmes dolgoknak művelt formák közt való megvitatására kerül sor. Most már — az ideges mohóságra rákapató mozi hatása alatt — talán mi kritikusok is erre a pártra oldalogjunk?

Bolognában Usberti grófné, akit még gyermeke születése előtt örökre elhagyott csélcsap férje, húsz éve él fia nevelésének, tökéletes visszavonultságban. A fiú szentnek tiszteli anyját, ez is csak most — hogy fia hovatovább a maga szárnyára kel — ébred tudatára annak, hogy nem csupán anya: szerelemre teremtett asszony is, s az a meleg és mély lelkű író, akit épp fia ismertet meg vele, megajándékozhatná azzal az érzéssel, melyet derékontört élete megtagadott tőle. A fiú, Corrado, csalódott, önző szeretetében szentségtörtést lát ebben a fakadozó vonzalomban, meggyűlöli íróbarátját és szétdúlja szerelmüket. Az anya meg is hozza az áldozatot, de lelkileg-testileg betege lesz önfeláldozásának. A család öreg idegorvos barátja nyitja fel Corrado szemét, ő vezeti el a lelkében szunnyadó önzetlenség és lemondás «színarany»-ának föllelésséig, s ez maga egyengeti most édesanyja boldogságának útját.

Mindezt a szerelmes író kevesebb áradozással s az asszony kezének nyilt megkérésével hamarabb is elintézhette volna — így vélekedett kritikusaink legnagyobb hányada, megfeledkezve egyről, a legfontosabbról, hogy: az olasz törvények az elválást nem ismerik, s ezért Corrado problémája sem egyszerűen annyi, hogy barátját és mentorát — mostohaapául vállalja.

Megengedjük, hogy különleges esettel van dolgunk, azt is, hogy a dráma szereplői szinte egytől-egyig az érzékenységnek különleges mértékével mérik egymást és — ami ritkább — önmagukat. De az olasz drámaíró éppen ezeknek a visszafojtott, szemérmes érzéseknek igazi meghittje, ezekről van szinte kifogyhatatlan mondanivalója. Túlságosan is «magánügyek»-ről — vetik ellen a «közösségi» és «sors»-kérdések divatjához húzók. Mi e *nem* magánügyeket felkaroló drámaírásban egyelőre nem látunk annyi értéket, hogy en-

nek fejében az egyénibb és alanyibb mondanivalók előtt lecsapjuk a sorompót.

A színház ezúttal a stílustiszteletnek elismerést érdemlő fokán mutatkozott be, Abonyi Tivadar rendezése a valódi kamarajáték szellemében fogant. Talán csak a külső, fény-árny hatásoknak bőkezű ráadásával lépte át a határt. A közreműködők mind a lélek mélye felé törtek, onnan hozták fel a színaranyat. Usberti grófné Lánczy Margitban lelt kitűnő tolmácsolóra. Megjelenésének keresetlen előkelősége mintegy előre hitelesítette későbbi egész magatartását az önmaga előtt is takargatott szenvedélynek kitörésekben meg nem könnyebbedhető viharában. Játékának sok fínom árnyalatával megmentette az alakot annak veszedelmétől, hogy egysíkon mozgó, már-már testetlen fantommá halványodjék. Az ezévadbeli Byron-darab *(Keserű aratás)* óta most bonthatta ki újra művészetének legsajátabb színeit. Szép, komoly sikere volt a fiatal Apáthynak is Corrado szerepében, a heves csikó-vérmérséklet mögött valódi művészi tapintattal éreztette az «anyja fiá»-nak úri tartózkodását. Lehotay hosszú, néha túlságosan is «irodalmi» mondanivalókat kapott, választékos beszédművészettel, rokonszenves lelkességgel lehelt beléjük életet. Gál Gyula érett, bölcs színészi tudása, szeretetreméltó egyénisége is széltére hódított. Egy könnyűvérű szép asszony rajzával pedig Eöry Katónak voltak sikerült mozzanatai.

A színpadkép Jaschik Álmosné kipróbált ízlését dícséri.

*Rédey Tivadar*

# FILM

## KALANDOR-, KALANDOS- ÉS DETEKTÍVFILMEK

Francia film a *Szerelem zsarnoka*. Troubetzkoy hercegben kellemes külsejű és tehetséges új amorozót ismertünk meg. Igyekszik szabadulni attól, hogy valamelyik elődjéhez hasonlítson, vagy típusba legyen osztályozható. Maszkban, beszédben igyekszik elkerülni minden kirívó külsőséget. Erősen ösztönös játékos. Kedves eleganciával és biztos fellépéssel hódítja meg a nőket; mindig azt, akitől a legtöbb pénzt várja. Francoise Rosay színes és gazdag alakítást nyujt. A legdrámaibb pillanatokat is valami humorral átszőtt természetességgel világítja át.

Stílusában és föllépésében a nagy francia filmeket utánozza az *Ingovány*. De felszínes marad csaknem mindvégig, a felszín

alatt vonuló tragédiákra, a hősök lelki életének hullámzására csak néha villant rá. Gyakran valószínütlenségek felé torzul, de ez a rendezés hibája. Jules Berry, életszerű játékát a fiúi szeretet rajzában szinte művészi tökéletességre emeli. Annie Ducaux a fénylő és nagystílű asszony szerepében, az érzelmek, a csalódás és megenyhülés átélésében nem nyujt ilyen teljes alakítást.

Deanna Durbin új filmjében, a *Három kis angyal*ban mint felnőtt fiatal lány mutatkozik be . . . Éppen olyan csinos és bájos, mint eddigi filmjeiben ; vajjon elveszíti-e azt a könnyedségét és természetességét, ami annyira kedvessé tette ? Hogy felnőtt, vonzó és bájos ifjú hölgy lett belőle, azt látjuk. De hogy jó színésznő is lesz-e vajjon, azt további filmjei mutatják meg.

Színes film *A repülő ember*. A színezése rossz, ha nem is éppen kibírhatatlanul. A repülés történetét akarja bemutatni, eléggé elfogadható cselekményen keresztül. Bár sokkal érdekesebb lett volna a repülés történetét bemutatni minden mese nélkül. Igy nagyon szegényes a keret s a hatalmas témát is elszegényíti. A Lilienthalok, Wrightek munkájának méltóbb ábrázolását vártuk volna. Egy kezdetleges gép zuhanás közben kigyullad és a repülő benneég. Utolsó szavai : «Mondjátok meg a többieknek, hogy zuhanáskor zárják el a gyujtást». Giccsesen van megcsinálva és hatásra aknázva a vörösen robbanó gép és az összeégett pilóta, mégis érzünk valamit abból, ami a felfedezőket összefűzi : egymásnak és egymáson túl az egyetemes embernek adni személyi munkájukat. Tán ennek az ábrázolása, minden giccs nélkül, kellett volna, hogy legyen a film tárgya.

Ismerünk amerikai gangszter-filmeket, autóból gépfegyverező banditákkal, ismerünk irodalmiatlan, de izgalmakban bővelkedő, hajmeresztően bravúros filmtörténeteket és megismertük már a *Gangszterek alkonyát* is a sörgyárat alapító bandafőnökkel, aki rosszul lesz a saját sörétől. A furfangos amerikai ötletességet mutatta meg ez a film, a jó útra tért gangszterekkel, akik mindenáron pénzt szereznek, még becsületes alapon is, néhány szédítő fogással. Meggyilkoltakat láttunk mindenütt és kiraboltakat ; de az amerikai szellem dícséretére : csak díszletként szerepelnek az áldozatok, hogy az érzékenyebbek mulatságát se rontsák el. Ismerjük tehát minden változatát a detektív- és gangszterfilmeknek, ismerjük Charlie Chan-t, a nyugodt és komoly kínait, ismerjük Pete Lorre-t, a nyugodt és mosolygó kínait, — a mesterdetektíveket. Az aprólékos, gondosan megfigyelő, részletező és bogaras mesterdetektívet azonban eddig csak az «irodalomból» ismertük. Ezt az új típust mutatja be a *Mindenki gyanús* francia film.

Larquey, a mesterdetektívet alakító színész semmitmondó kis emberke, olyan ütődött-féle, először azt hisszük, inkább ügyefogyott, mint élesenlátó, logikus agyú ész-ember. Páratlan furfanggal leplezi le az eltűnt ékszerek elrablóját; hogy voltaképen hogyan, az nem is derül ki a filmből, de úgy kell lennie, mert néhány egészen elfogadható jelenetben látjuk, hogy lélektannal dolgozik. Elejt kérdéseket, vakmerő meséket tálal föl a beugratásra, szemtelen módon befurakodik, látjuk mint porszívóügynököt, mint villanykörtékkel házalót. Ezt a suta kis emberkét nem tudják nyakonfogni s amikor semmiképen sem talál ürügyet a betolakodásra, kopott gumiköpenyéből kihámozza magát s hasonlóképen kopott frakkjában, elválhatatlan esernyőjével, beül a vendégek közé. Mindjobban megbarátkozunk vele, érezzük a félelme, félszegsége és gyámoltalansága mögött elszánt és kérlelhetetlen akaratát. Udvarias alázata mögül hidegen kattan a hangja, amikor igazi rendeltetésére használja az esernyő... puskát. S végül, amikor a gyereknek mesét mond; így érteti meg vele, hogy új papát fog kapni: kese bajuszával, hamiskás mosolyával egészen megszeretjük. Játszik egy kislány is a filmben; természetessége, kedvessége és okossága vetekszik a bájos és kényeztetetten kedves Shirley Temple-ével. Az ösztönösen természetessel szemben (ez Shirley Temple) ő a jólnevelten természetes.

Újszerű kalandorfilm az *Aranyat asszonyért*. Asszony nélkül élő férfiakról szól, marcona és vadul szakállas aranymosókról. Kitűnő film lehetett volna. Izgalmakban bővelkedő így is. Látunk hegyomlást, víz nélkül maradt aranytelepet, szélviharokat s az állandó küzdelmet az anyaggal, az aranymosók életét, kemény férfimunkáját. Megnősülnek mindannyian, egészen furcsa módon. A régebbi «Asszonynélküli várost», akik látták, az ötletre emlékezhetnek még. Az asszonyok úgy érkeznek, hogy a kormány már férjhezadta őket, mindegyiket ahhoz, akinek a nevét kiválasztotta. Furcsán groteszk és emberien megdöbbentő, amikor megérkeznek és vizsgálják egymást, a férfiak az asszonyokat, az asszonyok a férfiakat: kinek melyik jutott. A filmtragédia magva: két férfi, egy nőt szeret meg. Egyiküknek meg kell halnia. Lélektanilag semmi sem indokolja halálát s a szerencsétlenség-megoldás is a rendező balfogása. A mese maga is úgy kívánta volna, hogy életben maradjon ez a hős is; de így művészibb megoldást kellett volna találni. És ez nehezebb. Különös, hogy úgy képzelik rendezők és szövegírók, hogy mással nem lehet hatást elérni, mint hogy valakinek meg kell halnia, aki a maga életével a valóságban feltétlenül megbirkózhatott volna. *Soós László*

# KÉPZŐMŰVÉSZET

## MAGYAR KÉPÍRÓK

A *Magyar Képírók* hat éve jelentkeztek először a művészi élet fórumán. Célkitűzésük köré, úgy tudjuk, *Boromisza* Tibor toborozta őket. A tömörülés csupa új, induló nevet, fiatal tehetséget sorakoztatott, kivéve a verbuváló Boromiszát, aki fiatalnak akkor is már csak a temperamentuma s annak a kitartó lobogásnak alapján számíthatott, amellyel a hortobágyi messzeségek és mokány típusok festői szolgálatába szegődött. Az első névjegyleadáskor a csoport tagjai inkább csak azzal a külsőséggel keltettek figyelmet, hogy eltérően a szokástól, festők helyett képíróknak nevezték magukat. Aki aztán közelebbről volt arra kíváncsi, hogy a képírók tulajdonkép mit akarnak, a társaságok, csoportok dolgában éppen elég népes művészfronton miért tartják szükségesnek a külön kiállást : az a választ a bemutatkozáskor s azóta is a kiállításaik tárgymutatójának előszavában találhatta meg.

Az elméleti magyarázatban, amellyel jelentkezésüket alátámasztották s amelyet programként ma is vallanak, a képírók erősen harcias hangot ütöttek meg. Magukon a képeken azonban s ezt nem hallgathatjuk el, a katalógusban értelmezett harciasság, legalábbis hat évvel ezelőtt, korántsem ütközött ki meggyőzően. Aki körülnézett a kiállításon, talált tehetségeket, készültséget, de ha azt kereste, amit a szavak hirdettek, a program hangoztatott, a kép anyagának nyelvén nehezen fedezhette fel.

Ma a helyzet a képírók körül tagadhatatlanul más, mint volt kezdetben. Új kiállításuk a Nemzeti Szalonban teljesebb érdeklődést keltett, kritikai oldalról is elmaradt a korábbi vállveregető közömbösség. Lehet, hogy ebben a változásban része van annak a politikai, társadalmi hullámnak is, amely a népi nacionalizmus jegyében, új elrendezésre törve, az egész magyar életet mozgásba hozta s amelyről a képírók ezt jegyzik meg : «Évekkel ezelőtti célkitűzéseink ma általános jelszavak». Lehet, de mi a képírók szempontjából mást látunk fontosabbnak. Egyszerűen azt, hogy az eltelt idő alatt nemcsak kitartottak programszerű elveik mellett, vagyis «járták a magyar föld tájait,» az ormánsági, balatoni, alföldi vidékeken tartózkodva «megismerték és élték véreik életét,» hanem fejlődtek, erősödtek s csoportjukhoz szerencsésen csatlakozott egy-két újabb név, vitéz *Littkey* György, akinél a népi motívum csakugyan korszerű festő-kultúrai szintre emelődik s a szobrász *Boda* Gábor.

A képírókkal, szándékaikkal és eredményeikkel, magatartásukkal és célkitűzésükkel kapcsolatban néhány elvi megjegyzést kívánunk tenni. A ma divatos félremagyarázások elkerülése végett előrebocsájtjuk, bár talán az eddigi sorokból is kitetszik : korántsem azért, mintha azt a tehetségességet, komolyságot, amelyet új kiállításuk szemléltetett, keveselnők. Még kevésbbé azért, mintha azzal az eszmei céllal, amelyet aláhúzottan képviselnek, nem értenénk teljesen egyet. Nekünk a képírók összefogása kezdettől rokonszenves volt. Mi még azt a törekvést is érdeklődve nézzük, amellyel *Mokry Mészáros Dezső*, a valamikor Fadrusz János által is szenvedélyesen tanulmányozott s pár évtizede még a tiszaháti pásztorvilágban ősi titokként gyakorolt rovásírást akarja feltámasztani.

Távolról sem hiszünk persze abban, mert naiv hit lenne, hogy a rádiós és repülőgépes század magyarja a rovásjegyeket, mint értelmi közlésformát újra jogaiba iktassa, kilencszáz évvel azután, hogy ezzel a turanid írásmóddal az árpádkori civilizálódó, keresztény magyarság szükségszerűen szakított. De ha a latin ábécé nem is cserélhető fel a rovás ábécével, Mokry Mészáros mégsem lemosolyogni való. Már azért sem, mert szőnyegtervein érdekes használati példáit, művészi kamatoztatását adja a rovásjegyeknek, mint díszítő, ornamentális anyagnak. Túl azonban az iparművészeti használhatóságon, másvalami miatt tartjuk figyelemre érdemesnek ezt a buzgólkodást a magyar előidőkre, még ázsiai mezőkre mutató rovásírás körül : a mögötte megbujó érzés, a hagyománykultusz miatt. Úgy véljük, éppen ma, amikor a magyarság idegen ideológiák, módszerek és életformák ostroma alatt áll : különösképen szükség van számontartani mindent, ami, akár a legtávolabbi multból is, a magyarság kultúrájának, berendezkedéseinek, szokásainak sajátosságaira emlékeztet. Mert ha praktikus értelemben nincs is jelentősége, már maga a mozdulat, a hagyomány mellé huzódás, önkéntelenül is az öncélú magyar tudatot védi és erősíti.

A kuriózumnak tűnő rovásírás-ügyre tehát csak azért tértünk ki, mert gondolati síkon továbbvezetve, ahhoz érkezünk, hogy amiként például nem lemásolt külföldi termék a magyar alkotmány, a képzőművészet se legyen idegen szellemiség gyarmati nyulványa, «peremterülete.» A képírók is ezt akarják. Célkitűzésük a faji erőforrásokból táplálkozó, nemzeti művészet. De vajjon ez új célkitűzés-e? Azért kérdezzük, mert — legalább is a tárgymutatói előszó alapján — az a benyomásunk, hogy a képírók e gondolat Kolumbusainak tekintik magukat. Mintha szerintük a mai és elkövetkező időkre várna oly értékek kitermelése, oly

jellemvonások felmutatása, amelyek művészetünknek magyar színeződést, nemzeti arcélt adnak, miután ilyesminek eddig híjjával volt és van. Kérdezzük azonban ezt amiatt is, mert a képírók, miközben egyre harcot hirdetnek s egyébként helyesen, a «minden idegen áfiumtól mentes» kultúrát emlegetik, mintha nem vetnének számot más, szintén fontos körülményekkel. Azzal, hogy az idegen áfiumtól, vagy maszlagtól — a költő Zrínyi a kettőt egynek minősítette — való mentesség azért nem jelenthet elzárkozást az európai szellem golfáramától, lemaradást a haladás, a művészi fejlődés, helyesebben korszerű átváltozás, a tudás vonatáról. Enélkül ugyanis a művészet bajosan emelkedhet túl a puszta helyi érvényességem, rangja, hatóereje, értéke megreked az országhatárnál.

Érdeklődésükkel, munkásságukkal a képírók a magyar tájhoz és néphez kötődnek. A síkság és hegyoldalak formációit, a természet örök színjátékát s a falvak és tanyák világát, a népi életet figyelik és tanulmányozzák. Az út, amelyen járnak, jó és biztos út, vita nélkül helyeselhető. Csak az benne a helytelen, ha azt hinnék, hogy oly irányvonalra kapcsoltak rá, amely a magyar festészetben korábban elhagyatott volt. Holott, csak egyetlen multbeli nevet említve, Mészöly intim tájköltészete tudvalevően már ezen a vonalon helyezkedik el s azóta erről az útról a mai napokig nemcsak egyes mesterek hosszú sora tanúskodik, hanem csoportos települések munkássága, a magyar napfényt valóban a couleur local szikrázásaiban megragadó nagybányai kolónia, Szolnok, Gödöllő, Kecskemét s legújabban Zebegény.

Kétségtelen, hogy a képírókat más viszony fűzi a népi talajhoz, mint egykor a néphez csak afféle kirándulói érdeklődéssel közeledő, anekdotázó genrefestőket, akiknek képein a táncos-dalos népszínművek vasárnapi, kendőzött parasztszemlélete öltött alakot. Ez a változott viszony, az új, bensőbb, magának a kornak ügyét is jelentő szemlélet s az optikai problémán túl emberi kihangzásokra is irányuló törekvés : feltétlenül oly lehetőségeket rejt, amelyek újszerű értékekkel gyarapíthatják a magyar festést. De a «falukutatói» tájékozottsággal készülő kép, még nem bizonyos, hogy egyszersmind jó kép lesz. Nem hisszük azt sem, hogy a primitív népi látás egyszerű áttételével sokra lehetne menni. Ez csak a tulipánosládák díszítőinél van helyén, az úgynevezett őstehetségeknél őszinte és természetes, mert mögötte egyúttal ott van a népi életforma.

Két szempont vetődik fel, mint fölötte fontos, a festészet magyarságának kérdésénél. Egyik az, hogy maga az adott tárgy,

a motivum, a téma, legyen bármennyire népi téma, még nem döntő jelentőségű. Ha az lenne, akkor — csak egyetlen példát idézve — a különben kiváló XIX. századbeli osztráknémet mester, Pettenkoffen szolnoki vásárképei festészetünk nemzeti értékanyagához tartoznának. Viszont Paál László ebből a szempontból rejtvény elé állítana, mert ez a Munkácsyval vetekedő székely festőzseni, akinek harminhárom éves korában történt elmúlása a magyar művészettörténetnek legtragikusabb vesztesége: tudvalevően Courbet és társainak munkaszínhelyén dolgozott, fontainebleaui erdőrészleteket festett. A motivummal, a témával kapcsolatban, mindezzel persze nem azt akarjuk mondani, hogy a földnek és levegőnek, a környezetnek nincs átalakító és termékenyítő hatása. Épp ellenkezőleg, azt valljuk, hogy az innen kapott hatások, kisugárzások önkéntelenül is közrejátszhatnak abban, hogy valaki idegen doktrinák ölelő karjaiból kiszabaduljon, levesse a kényelmes utánzás cipőit, s eljuthasson oly művészi eredményhez, amely csakugyan a téma «magyar fogalmazásának» nevezhető. Ily eredményhez azonban igazán eljutni a legbuzgóbb szándék mellett sem lehetséges a tehetség megfelelő belső adománya s tudásbeli felszereltsége nélkül. A döntő tényező tehát: a képteremtő egyéniség, annak belső szerkezete s kifejező kvalítása.

Miután minden nemzet örök alapgerendázata a nép, nem vitás, hogy művészetének gyökerei is innen erednek. Ebből azonban még nem az következik, hogy a festészet magyarságát kizárólag a népi jelenségekhez fűződő témakörrel azonosítsuk. Csak mellesleg jegyezve meg, hogy törzsökös értelemben is, nép nemcsak falun él: az ily azonosítás a nemzeti művészet fogalmának épp oly egyoldalú szükítése, mint amikor valaki a regény vagy dráma magyarságát csak paraszt-történetekben, falusi problémákban hajlandó elismerni. A festészetnél maradva és sok példa közül megint csak egyet említve: Munkácsy zsenijének, ecsetjének magyar jegye kolpachi tájképein és csendéletein épp oly félreismerhetetlenül rajta van, mint a Siralomházon, vagy a Tépéscsinálókon. Az igazság az, hogy budapesti torony-műteremben is születhetnek alkotások, amelyeken egyenesen a magyar fajtát jellemzően villan elő a temperamentum heve, a lélek fénye anélkül, hogy a képeken egyetlen bokorugró szoknya lebbenne.

Ezzel a nem új igazsággal ismét az egyéniségre tolódik a hangsúly. A művészre, aki minél különb tehetség, annál inkább keresi és meg is találja a szuverén kifejezésformát s ha belső természete, érzése, lelki magatartása magyar, a művészete sem

lehet más. Programszerű eltökéltség, szólamlobogtatás nélkül is az lesz, mert önmagából éppúgy nem léphet ki, mint az éghajlatból, amely alatt él s nemzetének kultúrájából, amelyhez tartozik. Végső megjegyzésünk: a becsvágy, amelyet ma valaki, sőt egész művészcsoport a festészet magyarságának eszménye iránt fokozottan táplál, minden dícséretre érdemes. Csak azt nem írhatjuk alá, hogy ebben a célkitűzésben olyasmiről van szó, amely festészetünk jellemvonásaiban eddig nem tűnt elő, tehát ezután kell «diadalra juttatni». Egyetlen körültekintő és avatott séta is a Szépművészeti Múzeum megfelelő termeiben amellett bizonyít, hogy a helyzet másként fest. Arról tanuskodik, hogy ez a folyamat, a festészet nemzeti formálódása már Székellyel és Madarászszal elkezdődött s újabb és újabb művészi fejezeteken át a mai napokig, mondanivaló és stílus dolgában többféleképen, de egyaránt kimutatható. A feladat szerintünk a mai és a jövő idők számára: nem «elkezdeni», hanem továbbvinni a magyar kézjegyű festést. Továbbvinni a kor szellemében, de megtartva azon az értékvonalon, azokon a művészi ormokon, amelyekre már feljutott. A feladat méltó, bár nem könnyű.

*Dömötör István*

---

## HEFELE EGY ISMERETLEN OLTÁRTERVE

Hazánk és a szomszédos osztrák terület barokkstílű műemlékei között fennálló sűrű összefüggések, nagyjából és egészében már régóta ismeretesek barokkutatóink előtt. Sokszor fordul elő az az eset, hogy hazánk egynémely emlékének szerzőkérdését, vagy időrendi elhelyezését csak az osztrák emlékanyagban fellelt testvéremlék ismeretes adatai fejtik meg, de nem ritka ennek az ellenkezője sem.

Annyira nem ritka, hogy immár nyilvánvalóvá vált az, hogy az osztrák udvar, vagy a kolostorok körében működött művészek monografiáit lehetetlen megírni a magyarországi emlékek tüzetes ismerete nélkül. Alig lehet, mert alig van olyan osztrák művész, aki ne dolgozott volna hosszabb-rövidebb ideig hazánkban (G. R. Donner), vagy munkásságának zöme-java ne volna éppen Magyarországon fellelhető (A. Maulpertsch).

Mellékelt képeinken egy ilyen művésznek Melchior Hefelének egyik alkotását mutatjuk be. Melchior Hefele egyike volt az osztrák későbarokk (szinte már klasszicizmus), leginkább foglal-

koztatott építészeinek, kinek kezenyomát a dunavölgyi kolostorok és Bécs városa templomainak hosszú során felismerhetünk.

1770-ben fejezi be a passaui püspöki palotát s valószínűleg e művének sikere indítja az akkori győri püspököt, gr. Zichy Ferencet arra, hogy a mestert elsőízben hazánkba hívja, reábízván a győri székesegyház átépítését s belsejének kialakítását. Ettől az időtől kezdve Hefele legtöbb és legnagyobbméretű művét Magyarországon alkotja meg.

1778-ban a prímások nyári palotáját építi Pozsonyban. 1781-ben az akkor újonnan alapított szombathelyi egyházmegye első püspökének Szily Jánosnak palotáját. 1791-ben kezdi el ugyancsak Szombathelyen, ugyancsak Szily János megbízásából élete főművének, a székesegyháznak építését. Befejezését (1813) már nem éli meg, de tervein halála után sem változtatott semmit az építést továbbvezető és befejező Georg Anreith.

Képeink Hefele egyik korábbi művét, a dunavölgyi Sonntagsberg kolostor templomának az északi kereszthajóban álló oltárát ábrázolják. Éspedig magát a templombelsőben álló felépült oltárt magát, valamint annak kisméretű mintázott modelljét. Utóbbi ma Sonntagsberg testvérkolostorának Seitenstettennek múzeumában áll.

Ez az oltár 1766-ban épült fel. Négy évvel hamarabb tehát, mint ahogyan Hefele elsőízben hazánkba került s huszonöttel azelőtt, mint ahogyan a mester a szombathelyi székesegyház építését megkezdette volna.

Mégis nyilvánvaló, hogy azok az elvek, melyek alapján Hefele a győri és szombathelyi építkezéseit megtervezte elevenné alakultak már Sonntagsbergben is s a sonntagsbergi mű felépítése, szerkezete alapjában megegyezik Győrrel és Szombathellyel.

A sonntagsbergi oltárnak különben mégegy magyarországi vonatkozása is van. A rajta levő szobor és reliefdiszítést ugyanis Johann Georg Dorfmeister alkotta (Hefele előírásai és tervvázlatai szerint). Johann Georg Dorfmeister pedig ugyancsak dolgozott hazánkban. Többek között ő készítette el 1772-ben a máriabesenyői Grassalkovich síremléket. Fivére a festő Stefan Dorfmeister pedig bécsi tanulóévei után hazánkba kerülve sok dunántúli templomot díszít ecsetével s működése mint freskófestőé főkép ott mutatható ki, ahol Hefele járt, mint építész. Stefan Dorfmeister nem hagyta el többé Magyarországot. Sopronban végleg megtelepedett. Ott házasodik s ott született fia, ki szintén festővé lett s ugyancsak a Dunántúlon dolgozott a XIX. sz. elején.

K. A.

## JULES SUPERVIELLE, VAGY A VILÁG FÖLFEDEZÉSE

Irta: *Rónay György*

KÖLTŐ: teremts új világot, vagy teremtsd újjá a világot körülötted! Ne másolj, hanem alkoss: az alkotás új világteremtés! Szállj föl a magasba, vagy szállj le a mélybe, ragadd meg a szenvedés páratlan gyöngyeit, a látomások futó felhőit, az álmok illékony árnyait, a mindenség párás játékát a fényben; ura vagy térnek és időnek, az egész mindenség tiéd. Csak a varázsigét találd meg, tehetséged teremtő szavát. S ha megtaláltad a világot: megtaláltad magad. «Saisir» — ez az egyetlen parancs: megfogni, megragadni mindent, a vers dallamában, a sorok ritmusában, a hibátlan jelzők meglepetéseiben. Hogy hogyan ragadod meg, a te dolgod és a te titkod, életed utánozhatatlan remeke. Az intellektus szikrázó hajnali fényében, mint Valéry; az egymásnak messziről visszhangzó képzetek mágikus zenéjében, mint Apollinaire; a játék bravúros bukfenceiben, mint Cocteau? Az ébredő elme csillogó elragadtatásában, a hűtlen szerelem végtelen énekében, egy nápolyi dél bolondos színfoltjaiban? A világ addig tiéd, míg verse'dbe fér, és verse'd addig az örökkévalóságé, míg bennük remeg az egész világ. Elég egy pár rím, egy epigramma csattanója talán — egy csöpp vízben a minden, füvek, fák és virágok és egy egész csillagos égbolt. De vigyázz: művedért egy világnak vagy felelős, és a csillag, amelynek leveledet írod, válladon áthajolva olvassa versed.

Supervielle a mindenség költője, a szónak valami ősi, panteista értelmében, valahogy úgy, ahogyan a mindenség költője lehetett az első költő, aki a világ súlyos titkait először próbálta szavakba formálva eldadogni. Milyen pampák és tengerek fénye és párája ragyog s borong ezen a lírán, melyben a megszületett világ első mozdulatai remegnek, a délamerikai szülőföld milyen emlékei őrizték meg frissen Superviellben az ősi gyermek ösztönös áhítatát? A gyermek a titkok birodalmában él, élet és halál testvériségében, és minden szava «a világ meséje». Hol van ennek a költészetnek a hagyománya, milyen forradalmakban és milyen képtelen vállalkozásokban? E tétova Guanamiru mögött milyen elődök alakja ködlik? «Az élet álom» — de ez az álom

talán az igazi élet: a költő megragadó vallomása. Körülötte a mindenség: a csillagok és az utcák, a párisi körút hajnala és az alvó gyermekszoba tapétája — egy különös és közlékeny születés állapotában lebegnek, nincs határuk és értik egymás nyelvét; a költő átsétál rajtuk, beléjük hatol, megszólaltatja őket és bennük, általuk magát: az embert, aki itt él a dolgok rejtelmes kapcsolatában, a tükröző mindenségben, maga is örökkön újraszületve, minden metamorfózisra készen:[1]

*Montevideói ének,*
*ne fordítsd a hátad nékem.*

*Mindörökre vége hát,*
*hogy voltunk: két jóbarát?*

*Ausztriai, lengyel ének,*
*megmaradtál frisseségben*

*árnyaddal a vonatom*
*mellett a domboldalon?*

*S ti jövendő többiek,*
*kik várjátok sorsotok,*

*énjeim, kik élni vágytok*
*s majd egy nap megoldja lánctok?*

*Legyen mind jó cimborám,*
*ki volt s ki lesz ezután.*

*Meghalljátok-e a szómat,*
*akiket a titkok óvnak?*

*Hang hozzátok hogy beszélhet,*
*a tapintat el hogy érhet,*
*ha nem léphet közelétek?*

Ami van, minden a költőé, de emberi sorsába kötve oly messze van mégis mindentől: a supervillei költészet örök nosztalgiájának forrása ez. Senki nem tud oly meghatóan írni az utcazaj bánatáról, a magányos tárgyak szomorúságáról, a testbe zárt mozdulatok rab mélabújáról, tétova gyászáról; ki változatokban él s önnön énjét látja távolodni, érzi csak igazán: milyen fájdalom mégis menthetetlenül maradni, testbe láncoltan és dideregve, ahelyett, hogy egészen föloldódnék s ellebegne, mint a pára, elsuhanna, mint a fény.

*Ének nélkül egyedül s nincsen orcám,*
*volna énemből bármily csöpp elég,*
*de messze énem s mily úton bolyongván*
*és ki tudhatja: visszatér-e még.*

*Készíts batyút a sok kicsiny gubancból,*
*ne gondolj zord uradra ki barangol,*
*de ha eltűnt éned s nincsen benne kétség,*
*abban, mi maradt, sorsod hogyne félnéd,*
*vékony takaró, mely alatt komisz-jól*
*melegszel, messze önnön csontjaidtól.*

[1] Az idézetek Rónay György fordításai.

S itt válik ez az első pillantásra talán primitív költészet végtelenül bonyolulttá : a mindenben otthonos és mindenben hontalan ember szomorú panaszává. Akinek testvérei a halottak, annak fátyolos a mosolya, annak egén párás a fény : és Superviellenek testvérei a halottak. A modern francia irodalom legszebb és legmegdöbbentőbb halálverseit ő írta : az emberről, aki szerette a lángot s most már hiába ég mellette gyertya, örökre elrejti kezét, s arról, hogy az élőnek fájdalmas a halál, de a halottnak ugyanolyan fájdalmas az élet.

*Megteremtheti még a lágy*
*sóhaj, mellyel a holtat nézem,*
*megteremtheti a hajat*
*s homlokát, melyre jól emlékszem?*

*Az éveimmel, napjaimmal*
*az élő szivet, a szivét,*
*megcsalhatom a végzetét*
*az én tapintó ujjaimmal?*

*Reménytelen kísérletemben*
*hogy segítselek, lebegő*
*mosolyod hogy hívjam elő*
*s arcod kihunyt tekintetedben?*

*Hogy hozzam hozzád közelébb*
*a tengert a platánok éjén,*
*amit panaszod néma mélyén*
*kívánsz tőlem, szép semmiség?*

Az élő hogy segítsen a halotton, a halott, hogy segítsen az élőn? A költő, ki ismeri a némaság nyelvét, mégis minduntalan szembekerül az örök némasággal s végül egy hatalmas imádságban Istennel, akiben nem hisz és akiben hinnie kell. De a fák és füvek barátja az ember ellen fák és füvek könyörgésével kéri az Ismeretlen irgalmát, ahogy a zsarnokok ellen is a természetet szólítja harcba : a generálisok lobogóit eláztató esőt.

Supervielle «a világ meséjének» költője — regényben is az, hiszen az elragadó «Gyermekrabló» legragyogóbb részletei nem éppen azok-e, ahol a tárgyak, hangok, véletlen mozdulatok végtelen mély életét tárja föl, szándéktalan «action gratuite»-kben idézve az egész lét szép, céltalan, tapogatódzó szomorúságát? A regény elején egy kisfiú nézi az utca életét, azt, amit ő lát az utca életéből : a botokat, kezeket, lábakat ; a «metamorfózis» tündöklő bravúrja ez, Supervielle versek sorozatában ismétlődő remeklése — a költő mindig az, amiről ír, amit megszólaltat,

átérzi a «más» életét s a lélek paradox bölcseségét, ezt a keleti, vagy talán délamerikai nagy titkot: nem csak az vagy, ami vagy, hanem minden lehetsz, ami nem vagy.

Supervielle művészetének legnagyobb, legutánozhatatlanabb titka ez a mélységes azonosulás. Számára minden él s mindenben egyformán él ő is: innen végtelen egyszerűsége, barátsága a hétköznapi tárgyakkal és tényekkel, a bútorokkal, az ébredéssel, a tükörrel és a tükörbenézéssel; számára minden új és minden létezése friss, soha nem hallott énekeit énekli.

Lírája egyedülálló, valóságos fölfedezése a világnak: egy nagy költő megrázó, dallamos vallomása a mindenségről és a mindenség buja tenyészetében botladozó emberről. Boldog és szomorú költő: szomorú, mert ember, és boldog, mert emberségében egy egész univerzum dallamát hallja és dalolja.

**László Tóth: La Lingua Magiara.** *(R. Istitute Superiere Orientale Napoli.)*

A Trianon után újjáéledt hagyományos olasz-magyar barátság s az egyre szorosabbra váló olasz-magyar kulturális kapcsolatok eredményezték azt, hogy a modern nyelvek közül nemcsak nálunk kezd hódítani az olasz, hanem a fascista Olaszországban is viszont egyre nagyobb az érdeklődés a külföldön általában egzótikum számba menő magyar nyelv iránt. Különösen az ifjabb olasz nemzedék foglalkozik igen melegen a magyar kérdéssel és törekszik elsajátítani a nyelvünket. Szószaporítás azt bizonyítgatni, hogy a magyar nyelv szerkezeténél, felépítésénél és szellemi alkatánál fogva felette nehéz a nyugateurópai közönség számára. Így természetesen az olaszoknál is és a tudományos törekvésen kívül igazán nagy rokonszenvet kell feltételezni irányunkban arról az olasz barátunkról, aki neki fog a magyar nyelv tanulásának.

Ezeket a nagy nehézségeket próbálta minimumra csökkenteni Tóth László dr., a római magyar akadémia titkárának, a római egyetem és a nápolyi keleti főiskola magyar lektorának teljesen újrendszerű, olaszok számára írt magyar nyelvtana: La Lingua Magiara. Tóth László munkája nem az első a Rómában 1827-ben megjelent Deáky-féle «Grammatica ungherese» óta, azonban újszerűségével, nagyvonalúságával és alaposságával méltó feltűnést keltett az olasz és a magyar tudományos világban. A kiváló fiatal magyar tudós, aki a kérdés tökéletes ismerője, nyelvkönyvében teljesen eltér az eddig követett módszerektől. Egyéni hosszas tudományos tapasztalatait is felhasználva, olyan nyelvtant írt, amely igen jelentősen megkönnyíti az olaszoknak a magyar nyelvtanulást. A terjedelmében is impozáns munka különösen két szempontból mutat figyelemreméltó eltérést az eddigi magyar nyelvtanokkal szemben. Az egyik az, hogy a szerző nem erőszakolja idegen nyelvek sémájára a magyart, hogy így értesse meg az olaszokkal, hanem a magyar nyelv alapelemeit az indogermán nyelvektől eltérő és a magyar

nyelv sajátos szerkezetének megfelelő rendszer szerint fejti ki és ezzel a magyar nyelv szellemét könnyebben hozzáférhetővé teszi a nyelvünk és irodalmunk iránt érdeklődő olasz körökben. A másik, ennél szembetűnőbb újítása a nyelvtannak az, hogy a névutókat, ragokat és igekötőket, amelyeknek megértése az idegen nyelvűeknél különösen nagy nehézségekkel jár — képekkel illusztrálja. Ezzel az egyik legnagyobb nehézségét küszöböli ki a magyar nyelvtanulásnak. A magyarázatul szolgáló művészi képeket *Buday* György, a jelenleg Londonban élő kiváló és európai viszonylatban is ismert fametsző készítette, aki hosszabb időt töltött Rómában, mint a magyar akadémia ösztöndíjas tagja. Meg kell említeni, hogy Tóth László dr. nemcsak nyelvtant írt, hanem az újabb, általában az igazi és vérbeli magyar irodalmat is meg akarta ismertetni az olasz közönséggel. Igy a versszemelvényeken (Ady, Mécs, Gyóni) kívül ott találjuk mint olvasmányt *Jókai* Mór, *Gárdonyi* Géza, *Zilahy* Lajos, *Nyirő* József, *Tamási* Áron egy-egy novelláját és *Szabó* Dezső «Elsodort falu»-jából is egy jellemző részletet. A könyvhöz Luigi *Salvini*, jeles olasz tudós írt előszót. A nagyszabású, terjedelmes remek kiállítású munkáról, amelyért a szerző különös elismerést és dícséretet érdemel, meleg hangon hozott méltatást több olasz orgánum is.

***Mihály László***

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.
A szerkesztésért és kiadásért felelős: KÁLLAY MIKLÓS.
Stephaneum nyomda, Budapest. Felelős: ifj. Kohl Ferenc.

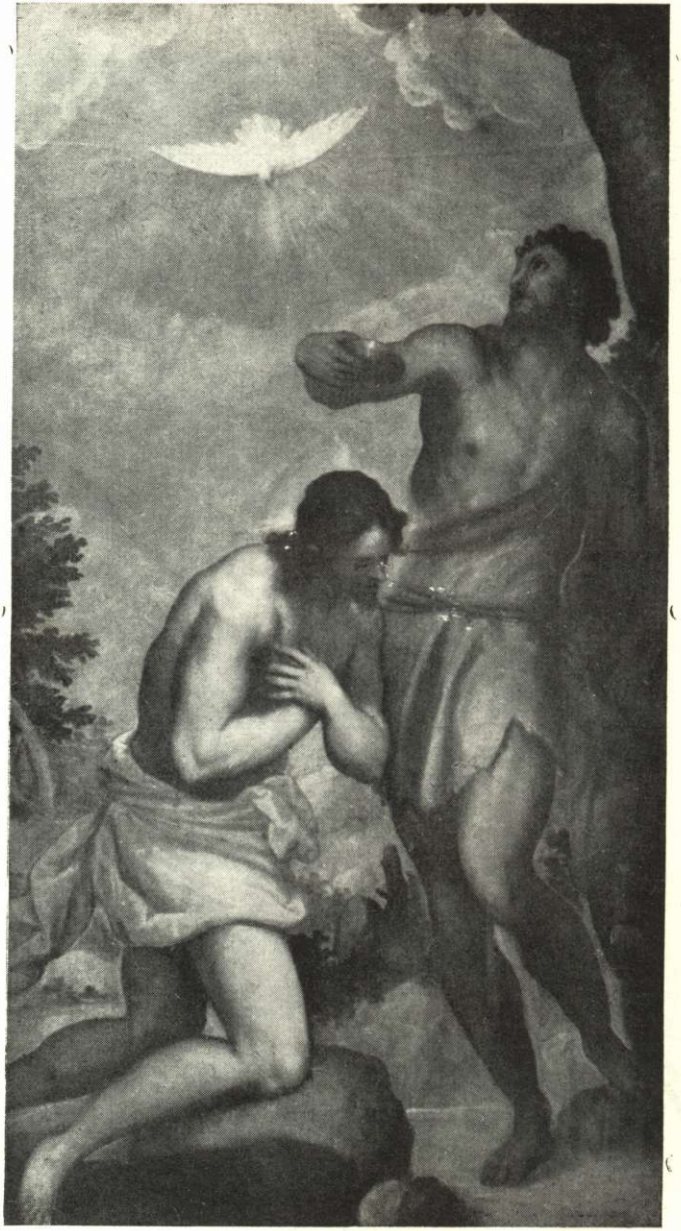

Tintoretto képe Kecskeméten.

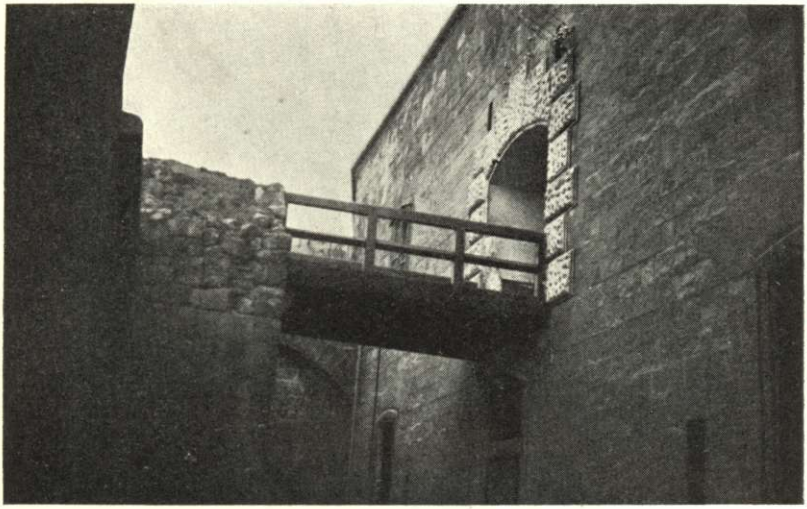

Csapó-híd a Citadella udvarán. Foto: *Baló Olga.*

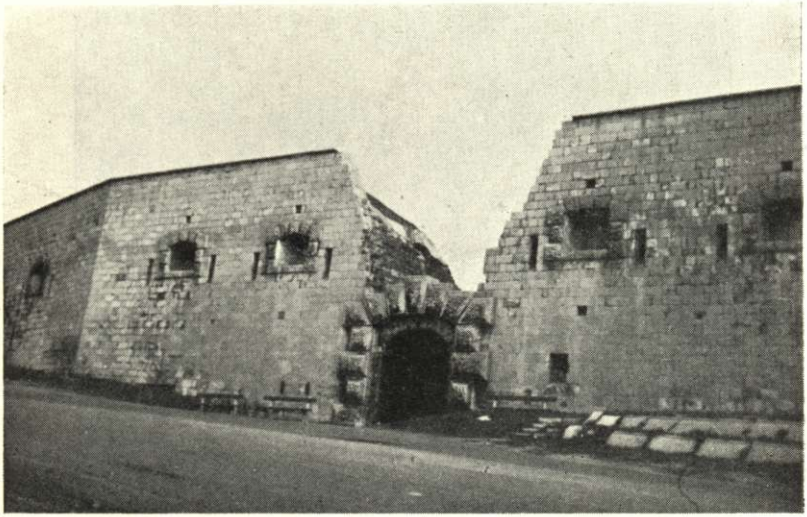

A Citadella kapuja (északi oldal). Foto: *Baló Olga.*

*Sonntagsberg.* A búcsújáró templom belseje.

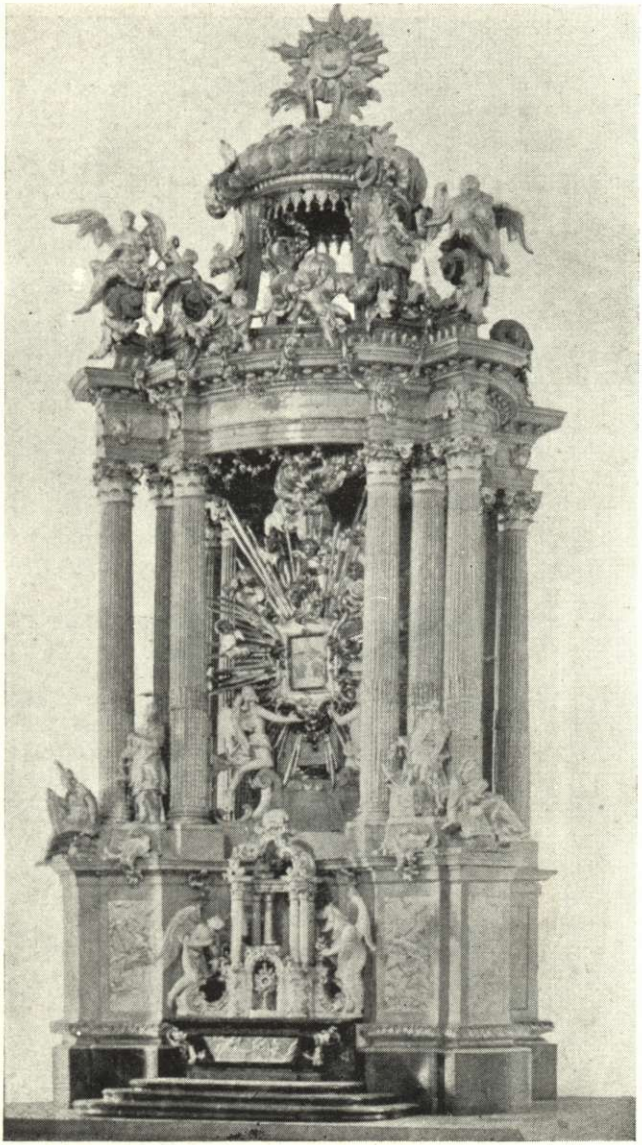

Melchior Hefele oltár-modellje a sonntagsbergi búcsújáró templomban.

Oldal

*Lovass Gyula:* Reményik Zsigmond: Vész és kaland ... ... ... ... ... 549
*Thurzó Gábor:* Kerpel Jenő: Nyugati Quintakkord ... ... ... ... 550
*Tőtér István:* Vasas Mihály: Ki tud róla? ... ... ... ... ... ... ... ... 551
*M. Jánossy Margit:* H. E. Jacob: A régi Bécs ... ... ... ... ... ... 552
*Fábián István:* Zilahy Lajos: A földönfutó város ... ... ... ... ... 553
*Klauser Mihály:* Brisits Frigyes: A XIX-ik század első fele ... 556

Oldal

SZEMLE:

*Rédey Tivadar:* Színház... ... ... ... 559
*Soós László:* Film ... ... ... ... ... 563
*Dömötör István:* Magyar képírók ... 566
*K. A.:* Hefele egy ismeretlen oltárterve ... ... ... ... ... ... ... ... 570

KÜLFÖLDI KRÓNIKA:

*Rónay György:* Jules Supervielle, vagy a világ fölfedezése ... ... 572
*Mihály László:* László Tóth: La Lingua Magiara ... ... ... ... ... 575

**STEPHANEUM NYOMDA**

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT NYOMDÁJA
BUDAPEST, VIII., SZENTKIRÁLYI-UTCA 28.

A LEGÚJABB RENDSZERŰ SZEDŐGÉPEKKEL FELSZERELT GRAFIKAI INTÉZET * KÖNYVKÖTÉSZET BETŰÖNTŐDE * GALVANOPLASZTIKA ÉS TÖMÖNTŐDE

RENDELÉSRE KÉSZIT:

KÖNYVEKET
FOLYÓIRATOKAT
ILLUSZTRÁLT KIADVÁNYOKAT, VALAMINT
A KERESKEDELEM MINDEN ÁGÁHOZ
SZÜKSÉGES NYOMTATVÁNYOKAT

IZLÉSES KIÁLLITÁSBAN
MÉLTÁNYOS ÁRAKON

# TORMAY CECILE

**Utolsó hatalmas művéből**

# AZ ŐSI KÜLDÖTT

című páratlan szépségű történelmi regénytrilógiából megjelent 3 kötet

**Első kötet:**

## A CSALLÓKÖZI HATTYÚ

**Második kötet:**

## A TÚLSÓ PARTON

**Harmadik kötet:**

## A FEHÉR BARÁT

Az új magyar szépirodalom egyedülálló remeke.

**Kapható minden könyvesboltban.**


Stephaneum nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28. Felelős: ifj. Kohl Ferenc.